

УРЕДНИШТВО

Издавач:	Висока школа унутрашњих послова, Бањалука
За издавача:	Министар унутрашњих послова
Главни и одговорни уредник:	др Милан Даничић
Замјеник главног и одговорног уредника:	др Љубинко Митровић
Чланови из иностранства:	др Жељко Кешетовић, СР Србија др Бернхард Престел, Фрајбург, Немачка
Технички уредник:	Драган Митровић
Лектор:	Јованка Борић
Преводаца:	мр Јелена Вучић
Адреса уредништва:	Бањалука, Булевар Живојина Мишића 10А телефон: 051/333-603 телефакс: 051/333-699 e-mail: direktor_vsup@education.muprs.org
Тираж:	150 примерака
Штампа:	ПППТ "Комесграфика", Бањалука

ISSN 1840-0698

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број:6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године "Безбједност – Полиција – Грађани" Бањалука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487.

САДРЖАЈ

Проф. др Драган Јовашевић Доц. др Љубинко Митровић	5	УБИСТВО ПОЛИЦАЛЦА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
Доц. др Милан Гужвица	21	ЛАТЕНТЕ МОТОРИЧКЕ СТРУКТУРЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ УДАРАЦА ЧЕЛОМ ПЕСНИЦЕ
Доц. др Младен Милосављевић Душица Милосављевић	31	ОДРЕЂИВАЊЕ ПОРИЈЕКЛА ТРАГОВА КРВИ
Проф. др Миле Ракић	49	НЕКИ ОД ТЕОРИЈСКИХ АСПЕКАТА ОРГАНИЗОВАЊА И ФУНКЦИОНИСАЊА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ
Проф. др Милан Милошевић	59	ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМ ИСЛАМСКЕ РЕПУБЛИКЕ ИРАН
Мр Миле Шикман	69	САМОУБИЛАЧКИ ТЕРОРИЗАМ КАО БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА САВРЕМЕНОМ СВЕТУ
Мр Владимир М. Симовић	87	ЗНАЧАЈ ПРАВА НА СЛОБОДУ И БЕЗБЈЕДНОСТ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТАНДАРДИ ВИЈЕЊА ЕВРОПЕ
Мр Синиша Каран	103	НАДЛЕЖНОСТ ИНСТИТУЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У ОБЛАСТИ БЕЗБЈЕДНОСТИ - политички и уставноправни аспект -
Драган Митровић	121	КОРУПЦИЈА – КАРАКТЕРИСТИКЕ, МЊЕЊА И ИЗАЗОВИ
Дарко Јокић	137	ПРИМЈЕНА ПОЛИГРАФА У ДИСЦИПЛИНСКОМ ПОСТУПКУ У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Мирела Тешановић	151	УПРАВЉАЊЕ ЉУДСКИМ РЕСУРСИМА У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
Сања Сумоња	173	НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ПРЕКРШАЈ ИЛИ КРИВИЧНО ДЈЕЛО
Драгана Вујић	187	ПЕНАЛНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, С КОМПАРАТИВНОМ АНАЛИЗОМ ПЕНАЛНИХ УСТАНОВА У ДРУГИМ ЗЕМЉАМА

C O N T E N T S

Prof. dr Dragan Jovašević Doc. dr LJubinko Mitrović	5	POLICEMEN MURDER IN CRIMINAL LAW OF BIH
Doc. dr Milan Gužvica	21	LATENT MOTORICAL STRUCTURES SIGNIFICANT FOR PERFORMING FIST KICK
Doc. dr Mladen Milosavljević Dušica Milosavljević	31	DETERMINATION OF BLOOD SAMPLE ORIGIN
Prof. dr Mile Rakić	49	SOME TEORETHICAL ASPECTS OF ORGANIZING AND FUNCTIONING OF SECURITY SYSTEM
Prof. dr Milan Milošević	59	INTELLIGENCE AND SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF IRAN
Mr Mile Šikman	69	SUICIDE TERRORISM AS A THREAT TO MODERN WORLD
Mr Vladimir M. Simović	87	SIGNIFICANCE OF LIBERTY AND SECURITY IN BIH AND STANDARDS OF THE COUNCIL OF EUROPE
Mr Siniša Karan	103	JURISDICTION OF INSTITUTIONS OF BIH IN THE FIELD OF SECURITY -political and constitutionla aspects-
Dragan Mitrović	121	CORRUPTION – CHARACTERISTICS, OPINNION AND CHALLENGES
Darko Jokić	137	USE OF POLIGRAPH IN THE DISCIPLINARY PROCESS IN THE MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF REPUBLIC OF SRPSKA
Mirela Tešanović	151	MANAGMENT OF HUMAN RESOURCES IN THE MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF REPUBLIC OF SRPSKA
Sanja Sumonja	173	VIOLENCE IN FAMILY – VIOLATION OR CRIME OFFENCE
Dragana Vujić	187	PENALTY INSTITUTIONS FOR WOMEN IN REPUBLIC OF SRPSKA, WITH A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PENALTY INSTITUTIONS IN OTHER COUNTRIES

Проф. др Драган Јовашевић,

Правни факултет у Нишу

Доц. др Љубинко Митровић,

Висока школа унутрашњих послова у Бањој Луци

УБИСТВО ПОЛИЦАЈЦА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Апстракт:

У раду се са теоријског и практичног аспекта анализирају појам, основни елементи и карактеристике једног од најтежих кривичних дјела која побуђују не само пажњу стручне јавности и органа правосуђа већ и опште јавности – а то је убиство службеног или војног лица у вези са или при вршењу послова и задатака из оквира службене дужности. Послије излагања основних карактеристика обичног убиства – као основног кривичног дјела против живота, изложене су квалификаторне околности на бази чијег постојања законодавац и предвиђа строже кажњавање и већи степен кривичне одговорности учиниоца за ово тешко убиство.

Кључне ријечи: живот, лишавање, кривично дјело, службено лице, војно лице, службена дужност, закон, одговорност, казна.

1. Уводна разматрања

У систему кривичног права Босне и Херцеговине¹ по свом значају, природи, карактеру и посљедицама посебно се издвајају кривична дјела против живота и тијела. У овој групи кривичних дјела, у одредби чл. 166. ст.2. КЗ Ф БиХ², чл. 163. ст. 2. КЗ БД БиХ³ и чл. 149. КЗ РС⁴ предвиђено је као посебан облик тешког убиства с обзиром на својство пасивног субјекта (жртве) – кривично дјело убиства службеног или војног лица при вршењу послова безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног

¹ Д. Јовашевић, *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Београд, 2002. године, стр. 3-14;

² *Кривични закон Федерације БиХ* – Службене новине Ф БиХ, број 36/2003;

³ *Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ* – Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ, број 10/2003 и 1/2004;

⁴ *Кривични закон Републике Српске* – Службени гласник Републике Српске, број 49/2003;

дјела или чувања лица лишеног слободе.⁵

Ово је најтеже кривично дјело у кривичноправном систему Босне и Херцеговине, којим се штити безбједност живота припадника полиције, с једне стране, односно којим се на специфичан начин обезбјеђује несметано, законито, квалитетно и ефикасно обављање послова и задатака ове веома ризичне и опасне професије. Заправо од законитог, правилног, ефикасног и благовременог обављања послова и задатака ових лица зависи у великој мјери и функционисање бројних друштвених послова, међу којима се посебно издвајају послови безбједности и одржавање јавног реда и мира од којих зависи укупно стање безбједности државе, односно стање личне и имовинске безбједности њених грађана. Према расположивим подацима, као најризичнији “полицијски” послови при чијем обављању је најчешће долазило до напада, повређивања или угрожавања припадника полиције сматрају се слjedeћи послови: 1) одржавање јавног реда и мира и успостављање нарушеног јавног реда и мира, 2) контрола и регулисање јавног саобраћаја, 3) легитимисање, 4) привођење, 5) задржавање, 6) лишење слободе, 7) пружање помоћи (асистенција) другим државним органима (прије свега органима управе, судовима или здравственим установама), и 8) посебни полицијски задаци.

2. Појам и елементи кривичног дјела убиства

Према слову закона убиство је противправно лишавање живота другог лица које је учињено са умишљајем.⁶ То лишење или уништење живота другог лица може бити извршено различитим дјелатностима, на различите начине и са различитим употребељеним средствима, под различитим околностима и условима. Стога се и разликује више врста овог кривичног дјела: обично убиство, тешка убиства и привилегована убиства.

Као објект заштите код овог кривичног дјела сматра се човјек као људско биће. То је жив човјек као људско биће које постоји од момента рођења до момента његове смрти, без обзира на стање здравља и без обзира на његову способност за живљење. Неповредивност живота човјека, а тиме и његова кривичноправна заштита је апсолутна, будући да у нашој земљи више није могуће изрећи смртну казну ни у ком случају. У правној теорији постоје и таква схватања према којима се као објект заштите код овог кривичног дјела јавља право на живот човјека као једно од основних, универзалних, природних права човјека без чијег постојања и ефикасне заштите не може да постоји и да буде остварено иједно друго људско право.

⁵ В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2006. године, стр. 81-82; З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2000. године, стр. 98-99;

⁶ Љ. Јовановић, В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2004. године, стр. 73-77;

Но, интересно је истаћи да заштита живота човјека није апсолутна и потпуна. Наиме, од ове заштите се одустаје, додуше изузетно, у одређеним законом стриктно одређеним случајевима као што је примјена института нужне одбране и крајње нужде када је лишавање живота другог лица једини начин да се заштити живот лица које се налази у стању одбране или стању отклањања опасности.⁷ Но, ти изузеци, иако имају своје мјесто и оправдање у систему кривичног права, ипак не доводе у питање основно правило да се живот човјека штити увијек, од почетка до краја, без обзира на његов квалитет и форме. Заштићено добро, односно вриједност код овог дјела се тако испољава у животу човјека, а нападни објект који је истовремено и објект радње јесте заправо сам човјек.⁸

Радња извршења код кривичног дјела убиства може бити веома разноврсна по предузетим дјелатностима, начинима извођења и употребељеним средствима. Управо због специфичности природе и карактера овог кривичног дјела законодавац ово дјело није утврдио према радњи извршења (као што је то случај код већине осталих кривичних дјела), већ према проузрокованој посљедици. Из законског израза “ко другог лиши живота” произилази да је радња извршења свака дјелатност која је подобра, довољна, у могућности да проузрокује смрт другог лица. Овдје се, дакле, ради о дјелу чије је биће одређено на најкраћи и најједноставнији начин - примјеном посљедичне диспозиције.⁹ То значи да се као радња извршења кривичног дјела убиства јавља свака дјелатност човјека која је подобра и довољна да проузрокује смртну посљедицу под постојећим условима и околностима.

Из овако одређеног појма радње, јасно произилази да се убиство може извршити како дјелатностима чињења (активним, позитивним радњама), тако и дјелатностима нечињења (негативним, пасивним радњама, пропуштањем дужног чињења). У погледу објективне стране дјела, оно се може јавити у различитим облицима зависно од предузетих дјелатности, различитих околности, начина извршења и употребељених средстава. Исто тако, и мотиви који представљају унутрашњу покретачку снагу за одређење учиниоца да изврши кривично дјело убиства могу да буду различити.

Тако се, с обзиром на начин извршења радње, убиство може извршити директним (непосредним) или индиректним (или посредним) начином, односно физичким, психичким, хемијским или бактериолошким или другим сличним

⁷ Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006. године, стр. 217-219 и 360-364; З. Стојановић, О. Перић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*, Београд, 1996. године, стр. 76;

⁸ З. Стојановић, О. Перић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 2000. године, стр. 92;

⁹ Љ. Јовановић, Д. Јовашевић, *Кривично право 2, Посебни део*, Београд, 2002. године, стр. 112; Љ. Лазаревић, *Кривично право, Посебни део*, Београд, 1993. године, стр. 85;

дејством. Но, оно што је битно, то је остварење посљедице кривичног дјела (у смислу проузроковане промјене или стања у спољном свету на објекту заштите). Посљедица овог кривичног дјела се састоји у наступању смрти лица према коме је и предузета дјелатност лишења живота. При томе није од значаја да ли је смрт наступила одмах пошто је предузета радња извршења или после краћег или дужег времена. Битно је да је смрт управо проузрокована дјелатношћу учиниоца дјела и да је он при томе поступао са умишљајем (као обликом виности) да то лице лиши живота.

Према томе, погрешно би било сматрати да у конкретном случају постоји кривично дјело тешке тјелесне повреде квалификоване смрћу само зато што је претходно наступила тјелесна повреда усљед предузете радње извршења, а тек потом, накнадно и смрт као даља посљедица те тјелесне повреде. Временски размак између предузете дјелатности учиниоца и наступјеле посљедице смрти је без значаја за постојање овог кривичног дјела, али оно што је битно за његову правилнију правну квалификацију јесте да између радње извршења и смртне посљедице постоји узрочно-посљедична (каузална) веза.¹⁰ Но, утврђивање узрочно-посљедичне везе код кривичног дјела убиства у одређеним случајевима може да представља извјестан проблем, посебно у ситуацијама када до наступања крајње смртне посљедице долази усљед паралелног или сукцесивног дејства више различитих фактора, односно када од предузимања радње извршења до тренутка наступања посљедице смрти прође више или мање времена. У давању одговора на питање да ли је одређена радња и кога лица проузроковала смрт другог лица у теорији кривичног права је најшире прихваћена теорија еквиваленције, односно теорија *conditio sine qua non*. Према овој теорији, сваки услов у смислу људске радње који је непосредно или пак посредно претходио посљедици, без кога она не би ни наступила, представља и узрок такве посљедице.¹¹

У пракси се тако јављају и ситуације у којима је спорно да ли је неки накнадно наступјели услов био таквог значаја и интензитета да је скренуо узрочни ток и засновао нови узрочно-посљедични ланац који је практично довео до наступања смртне посљедице. Уколико се пак радња учиниоца дјела може довести у везу са тим накнадним околностима и њиховим дејством на укупну посљедицу, може се рећи да и у таквом случају постоји узрочно-посљедична веза као основ за утврђивање кривичне одговорности и кажњивости таквог лица. При томе треба наравно имати у виду да у неким случајевима примјеном наведене еквивалентне теорије узрочности код кривичног дјела

¹⁰ Коментар Кривичног закона Републике Србије у редакцији Н. Срзентића, Београд, 1995. године, стр.116-117;

¹¹ З. Стојановић, О. Перић, Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима, Београд, 1996. године, стр. 71;

убиства може доћи у обзир велики број услова који се сматрају “узроком” посљедице, то даља ограничења и елиминисање ирелевантних услова треба да се врши на плану кривице (виности), односно захтјевом да умишљај таквог лица мора да обухвати не само смрт као крајњу посљедицу већ и начин и средство њеног проузроковања.¹²

За постојање кривичног дјела убиства потребно је такође да је до лишења живота другог лица дошло противправно. То значи да лишење живота другог лица представља кривично дјело само ако у конкретном случају под постојећим околностима не постоји неки од основа који искључују друштвену опасност и противправност. То значи да лишење живота извршено у стању нужне одбране или стању крајње нужде или при извршењу законом предвиђене службене дужности на пословима јавне или државне безбједности, хватања учиниоца кривичног дјела, чувања лица лишеног слободе или у другим законом предвиђеним случајевима не представља ово кривично дјело.¹³

У случају да је учинилац предузео радњу извршења, али смртна посљедица не наступи, постоји покушај овог кривичног дјела који је с обзиром на висину прописане казне кажњив.

Учиниоца овог кривичног дјела може да буде свако лице, дакле лице без неких посебних личних својстава или околности. У погледу виности, на страни учиниоца дјела тражи се умишљај који може да буде директни или евентуални. Садржина умишљаја као субјективног садржаја овог кривичног дјела исцрпљује се у свијести учиниоца о његовом дјелу (о предузетој радњи, начину, средству, мјесту, времену, посљедици) као и његовом хтијењу или пристајању, саглашавању са наступјелом посљедицом. Према томе, за умишљај учиниоца је довољан и његов пристанак на евентуално наступање посљедице.¹⁴

С друге стране, свијест о противправности извршеног лишавања живота другог лица се не тражи за постојање умишљаја. То значи да заблуда о противправности није од значаја за кривичну одговорност учиниоца. Наиме, учинилац који погрешно сматра да у конкретном случају његово дјело није противправно, па приступи предузимању радње извршења, одговара за кривично дјело убиства предузето са умишљајем. Сагласно томе, непостојање свијести учиниоца у вријеме предузимања радње о неком стварном обиљежју бића овог дјела пак искључује његову одговорност за умишљајно убиство док и у таквом конкретном случају може да постоји убиство из нехата (као привилеговани облик убиства) под условом да је учинилац био дужан и могао

¹² И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, Београд, 1998. године, стр. 33;

¹³ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе*, Цетиње, 2004. године, стр. 337-344;

¹⁴ И. Симић, М. Петровић, *Кривични закон Републике Србије*, *op. cit.* стр. 33;

да буде свјестан те околности (при постојању свјесног нехата).¹⁵

У погледу утврђивања постојања умишљаја на страни учиниоца код овог кривичног дјела у нашој судској пракси искристалисана су готово јединствена гледишта. Тако умишљај учиниоца да оштећеног лиши живота може да произилази и из околности самог догађаја.¹⁶ Када се пак ради о виности учиниоца код убиства, намјера учиниоца није потребна, већ је довољан само умишљај.¹⁷ Кривично дјело убиства може бити извршено не само са директним већ и са евентуалним умишљајем, а за извршење дјела није потребна и намјера за лишавање живота.¹⁸

Исто тако, мотив за извршење кривичног дјела убиства није законско обиљежје овог кривичног дјела, па околност да суд у току кривичног поступка није утврдио тај мотив не представља повреду кривичног закона на штету оптуженог.¹⁹ Мотив као психолошка побуда из које се чини кривично дјело, односно чиме је учинилац руковођен да изврши кривично дјело убиства се не мора утврђивати код основног облика кривичног дјела убиства, већ је његово утврђивање неопходно нужно само код квалификованих облика овог кривичног дјела.²⁰

За обично убиство је прописана казна затвора најмање пет година. Но, у сваком конкретном случају суд на бази свих објективних и субјективних околности извршеног кривичног дјела и личности учиниоца одмјерава врсту и висину казне, како би се на најбољи начин могла остварити сврха кажњавања.

3. Квалификаторне околности код кривичног дјела убиства службеног или војног лица при вршењу послова безбједности

Из законског описа овог кривичног дјела произилазе обиљежја и карактеристике кривичног дјела тешког убиства – убиства службеног или војног лица при вршењу послова безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дјела или чувања лица које је лишено слободе. И овдје се ради о кривичном дјелу тешког, квалификованог убиства које је извршено под посебним, законом предвиђеним квалификаторним околностима, због чијег присуства закон и одређује строже кажњавање. У погледу објекта заштите, радње извршења, употребе начина и средства

¹⁵ Д. Јовашевић, Т. Хашимбеговић, *Кривичноправна заштита припадника полиције*, Београд, 2002. године, стр. 57-59;

¹⁶ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 356/91 од 21.6.1991. године;

¹⁷ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 34/91 од 8.2.1992. године;

¹⁸ Пресуде Врховног суда Србије број: Кж. 581/95 од 20. 6.1995. године, број: Кж. 632/96 од 31.5.1996. године и број: Кж. 1402/97 од 17.12.1997. године;

¹⁹ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 661/72;

²⁰ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 1316/75;

извршења, последице и облика виности, нема разлике између овог и претходног кривичног дјела, односно обичног убиства. Дакле, све што је речено о елементима бића овог кривичног дјела важи и за кривично дјело тешког убиства о коме је овдје ријеч.

Кривично дјело тешког убиства службеног или војног лица карактеришу следеће квалификаторне околности:

- 1) својство пасивног субјекта – дакле чињеница да се ради о убиству службеног или војног лица,
- 2) предузимање радње извршења према овим лицима управо при вршењу или у вези са вршењем њихове службене дужности,
- 3) предузимање радње извршења према овим лицима управо у вези с пословима и задацима које они врше и
- 4) побуде или мотиви којима се руководио учинилац дјела при предузимању радње извршења (висок степен злочиначке воље извршиоца дјела, с обзиром да се не ради само о нападу на личност већ и на дужност и функцију коју та лица врше).

3.1. Својство пасивног субјекта

Прва квалификаторна околност код кривичног дјела тешког убиства службеног или војног лица везана је за својство пасивног субјекта. Лице према коме се предузима радња лишавања живота се одређује на два начина. То може бити:

- 1) службено лице и
- 2) војно лице.²¹

То је, уосталом, и разумљиво када се има у виду животна стварност која је наметнула наглашену и појачану потребу кривичноправне заштите ових лица чији је животни и тјелесни интегритет угрожен у великој мјери приликом предузимања одговарајућих службених радњи из домена њихове надлежности. У вези са тим је и питање појачане кривичноправне заштите ауторитета, па и значаја цијеле службе којој ова лица припадају.²²

Појам службеног лица одређен је самим кривичним законом, и то у чл.2. ст.3. КЗ Ф БиХ, чл.2. ст.3. КЗ БД БиХ и чл.147. ст.3. КЗ РС, односно појам војног лица је одређен у чл.2. ст.4. КЗ Ф БиХ (интересантно је да појам војног лица није дефинисан КЗ РС).²³ Тако ово дјело постоји нпр. када учинилац затечен од стране овлашћеног службеног лица у вршењу кривичног дјела

²¹ Д. Јовашевић, Т. Хашимбеговић, *Кривичноправна заштита припадника полиције*, Београд, 2002. године, стр. 46;

²² Ј. Шимпрага, *Тешка (квалификована) убиства*, Ниш, 1987. године, стр. 192;

²³ Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично право, Посебни дио*, Сарајево, 2005. године, стр. 159-160;

испали на то лице које је покушало да га ухвати више пројектила из ватреног оружја и при томе га погоди.²⁴ Другооптужени је са умишљајем помогао првооптуженом у извршењу кривичног дјела убиства службеног лица при вршењу послова јавне безбједности – саобраћајног полицајца у вршењу службене радње контроле лица.²⁵ У пракси се ово кривично дјело најчешће испољава предузимањем радње извршења према овлашћеном службеном лицу органа унутрашњих послова, односно полиције.

3.2. Вршење службене дужности у вријеме извршења дјела

Иако је својство пасивног субјекта основна квалификаторна околност код овог кривичног дјела, она то није и једина. Напротив, да би се уопште могло радити о овом својству пасивног субјекта у смислу овог кривичног дјела потребно је да се ради о службеном или војном лицу које обавља одређене послове и задатке у оквиру службене дужности и то при вршењу послова безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дјела или чувања лица које је лишено слободе. Практично, ово законско рјешење се заснива на двије основне идеје: 1) својству пасивног субјекта и 2) природи, врсти и карактеру послова које оно врши и у вези са чим се оно управо и лишава живота. У теорији кривичног права²⁶ има мишљења да је ова друга околност чак доминантна што свакако има свога оправдања. Наиме, овом се инкриминацијом управо жељела пружити појачана кривичноправна заштита оним лицима која обављају такве службене дужности и радне задатке који их посебно излажу ризику и опасностима и могућностима да буду нападнути и угрожени њихови животи и тјелесни интегритет.

Дакле, радња лишавања живота мора се предузети према службеном или војном лицу које обавља послове и задатке из области вршења послова државне или јавне безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дјела или чувања лица лишеног слобод, како то изричито стоји у закону. То значи да само оно лице које у конкретном случају обавља наведене послове и задатке и за вријеме док их обавља може бити лишено живота и то управо у вези и поводом обављања тих послова да би се такве дјелатности учиниоца могле квалификовати као тешко убиство.²⁷ И лице (службено, војно или друго лице) које обавља послове одржавања јавног реда може се јавити у

²⁴ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 54/93;

²⁵ Пресуда Врховног суда Србије број: Кж. 615/95 од 7.9.1995. године;

²⁶ Љ. Лазаревић, *Убиство у југословенском кривичном законодавству – de lege lata i de lege ferenda*, Зборник радова, Нека практична питања казненог законодавства Југославије, Будва, 2000. године, стр. 12;

²⁷ Група аутора, *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, 1995. године, стр. 138-139;

својству пасивног субјекта овог кривичног дјела. Остало је, додуше, нејасно зашто је законодавац употребио само термин који се односи на “одржавање јавног реда” изостављајући тиме термин “мир”, иако је посве очигледно да се и Закон о јавном реду и миру као и низ других прописа из области унутрашњих послова служе конструкцијом “одржавање јавног реда и мира”.

Под јавним редом и миром се подразумева одржавање свакодневног реда и мира тј. неометано одвијање живота и рада грађана, служби и других послова.²⁸ Под овим се појмом подразумева усклађено стање међусобних односа људи које је настало њиховим понашањем на јавном мјесту и дјеловањем органа и организација у јавном животу којима се непосредно обезбјеђује постојање једнаких и равноправних услова за остваривање права грађана на личну и имовинску сигурност, мир и спокојство, приватан живот, слободу кретања, очување јавног морала и људског достојанства као и права малолетника на комплетну и свеобухватну заштиту.²⁹ Управо предузимањем непосредних, континуираних и свакодневних активности на успостављању и одржавању оваквих односа који се сматрају “стањем ненарушеног јавног реда и мира” представља једну од приоритетних активности органа полиције (посебно униформисаног састава).³⁰

У оквиру послова који се односе на откривање кривичних дјела и хватање њихових учинилаца од посебног су и приоритетног значаја оне активности које предузимају органи полиције на основу овлашћења утврђених одредбама закона о кривичном поступку, као и других закона из области казненог права уопште, као што су нпр. закони о прекршајима. Број и обим ових радњи, начин и поступак њиховог предузимања као и овлашћења органа полиције су прецизно утврђени законом, али и низом подзаконских прописа.

И коначно, последња врста послова и задатака при чијем обављању одређена лица могу бити лишена живота, а да би се дјело квалификовало као облик тешког убиства, јесу послови који се односе на чување лица лишеног слободе. Под чувањем лица лишеног слободе подразумева се предузимање различитих активности усмјерених на вршење надзора над лицима осуђеним на казну затвора или малолетничког затвора док издржавају ову казну и лицима који извршавају ову казну затвора изречену због прекршаја, лицима која извршавају неку од мјера безбједности институционалног карактера или васпитну мјеру упућивања у васпитно-поправни дом, лицима која се налазе у притвору или којима је у кривичном поступку изречена дисциплинска казна

²⁸ Д. Јовашевић, *Кривичноправна заштита припадника полиције према одредбама Закона о јавном реду и миру*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 3/2000. године, стр. 34-36;

²⁹ С. Милетић, *Појмовник полицијског права*, Београд, 2001. године, стр. 29;

³⁰ О. Ђорђевић, *Лексикон безбедности*, Београд, 1989. године, стр. 171;

затвора.³¹

3.3. Вријеме лишавања живота пасивног субјекта

Сљедећа квалификаторна околност код кривичног дјела убиства службеног или војног лица јесте да се радња лишавања живота пасивног субјекта управо предузима при вршењу или у вези са вршењем, дакле у непосредном обављању службене дужности, али не уопште, већ само оне које је закон изричито навео у склопу послова безбједности, за вријеме док предузима радње, мјере и активности у обављању одређених законом изричито наведених послова и задатака. Убиство службеног или војног или другог лица при вршењу ових послова има двојако одређени смисао. Њиме се означава повезаност између извршења убиства и вршења ових послова и задатака који имају посебан значај за стање укупне безбједности у земљи, а такође се наглашава да се радња извршења овог кривичног дјела управо и предузима у вријеме док је и када је пасивни субјект предузимао ове дјелатности. То значи да свако лишавање пасивног субјекта које је извршено под наведеним објективним околностима при постојању специфичног односа учиниоца према оствареном дјелу указује на постојање овог кривичног дјела.

За постојање овог дјела битно је да је дјело предузето “при вршењу” или “у вези са вршењем” наведених послова и задатака, што значи да је радња извршења предузета у вријеме када је пасивни субјект и вршио, дакле обављао ове послове.³² Ову чињеницу објективне природе суд мора да утврди у сваком конкретном случају. Када је пасивни субјект обављао повјерене послове и задатке за вријеме чијег обављања је и лишен живота увијек представља фактичко питање које су утврђује на основу свих објективних и субјективних околности извршеног дјела и личности учиниоца. Но, суд мора у сваком конкретном случају да има у виду да вријеме извршења овог дјела није само оно вријеме за које траје конкретна активност, дјеловање службеног или војног или другог лица у процесу обављања послова безбједности и других законом наведених послова и задатака.

Наиме, као вријеме обављања ових послова узима се знатно дужи временски период, који обухвата и вријеме припремања и организовања те активности, дакле вријеме које претходи конкретној активности, као и цијело вријеме трајања те акције, односно цијело вријеме трајања извршавања одређених безбједносних задатака, па чак и вријеме између више акција које

³¹ Види: Д. Јовашевић, *Закон о извршењу кривичних санкција са коментаром*, Београд, 2006. године;

³² А. Милутиновић, *Тешка (квалификована) убиства с обзиром на посебна својства пасивног субјекта*, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, број 2/1999. године, стр. 35;

теку континуирано и представљају један слијед и ток више планираних дјелатности надлежних органа и служби безбједности.³³ Битно је, дакле, да постоји непосредна веза између предузете радње лишавања живота и послова, дужности или задатака које то лице обавља у том тренутку, при чему се захтијева да је учинилац дјела свјестан да својом дјелатношћу лишава живота управо лице са одређеним личним својством које при томе обавља одређене дужности или послове законом изричито наведене.³⁴

3.4. Умишљај учиниоца дјела

За овај облик квалификованог убиства карактеристичан је и одређени субјективни однос учиниоца према овом кривичном дјелу. Он се састоји у томе што је одлука учиниоца (свијест, хтијење, пристанак) да лиши живота неко лице управо резултат посебног карактера његових побуда или мотива, а оне се управо односе на: 1) својство пасивног субјекта и 2) на специфичност обављања послова и задатака лица лишеног живота. Практично, учинилац и предузима своје дјело мотивисан било којом околношћу која је у вези са вршењем ових послова и управо према лицу које обавља те и такве послове. Најчешће се ради о спречавању или ометању службеног или војног лица у неким његовим активностима при извршавању повјерених послова и задатака или пак о спречавању неког другог лица, с тим што овај мотив учиниоца може и да се огледа у онемогућавању или умањивању ефеката заштите друштвених вриједности која се управо непосредно и пружа вршењем послова и задатака из области органа безбједности.

С друге стране, то значи да лишавање живота које није мотивисано околностима које се налазе у вези са вршењем послова безбједности и других послова законом набројаних, не представља обиљежја бића овог кривичног дјела. Такође, ако је код учиниоца постојало више различитих мотива који су га покренули на активност лишавања живота другог лица, а међу тим мотивима се нађе бар један који је у вези са вршењем наведених послова безбједности, тада се таква активност учиниоца такође мора квалификовати као тешко убиство с обзиром на својство пасивног субјекта без обзира на постојање других мотива.

Када се говори о субјективном односу учиниоца према оствареном кривичном дјелу, треба указати и на специфичну садржину умишљаја учиниоца. Са аспекта посматране проблематике, посебно је важна садржина свијести код учиниоца. Наиме, свијест учиниоца поред свих стварних

³³ Група аутора, *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Београд, 1995. године, стр. 141;

³⁴ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе*, Цетиње, 2004. године, стр. 356-357;

околности обиљежја бића кривичног дјела мора да нарочито садржи свијест о својству пасивног субјекта, затим свијест о томе да своју радњу предузима управо при вршењу одређених послова и задатака из области безбједности и других сличних послова од стране пасивног субјекта и управо у вези са тим пословима при чему се учинилац управо руководио одређеном мотивацијом у том смислу.³⁵

На судском вијећу је тежак и одговоран задатак да у сваком конкретном случају, имајући у виду постојеће околности, утврди садржину ове свијести учиниоца. Наравно да ће утврђивање свијести учиниоца о својству пасивног субјекта бити олакшано ако је убијени при вршењу својих послова и задатака носио униформу или други специфични знак службе којој припада, што је било видљиво. То ће бити сигуран путоказ суду да је у конкретном случају учинилац знао тачно о каквом лицу се ради приликом предузимања радње извршења и штавише о каквој радњи тога лица се ради при чијем предузимању је управо он и лишен живота.³⁶ Наравно да при томе посебан карактер и интензитет свијести као елементу умишљаја даје скуп мотива или побуда које су учиниоца управиле управо на предузимање радње у вези са и при извршењу управо наведених послова и задатака из области заштите безбједности.

За ово кривично дјело прописана је казна затвора од најмање десет година или казна дуготрајног затвора.

4. Закључак

Кривична дјела представљају законом предвиђена, друштвено опасна и противправна понашања појединаца или група којима се повређују или угрожавају друштвена добра или вриједности од посебног значаја за постојеће друштво – државу и за чије је учиниоце законом прописана одређена врста и мјера кривичних санкција. Прописујући кривичну одговорност и кажњивост за кривична дјела законодавац је одредио истовремено и систем заштићених вриједности и добара. У структури ових добара којима се пружа појачана кривичноправна заштита, по значају, карактеру и природи издвајају се управо оне вриједности или добра која са становишта општедруштвених интереса треба посебно и појачано заштитити.

Међу добра и вриједности којима друштво пружа појачану кривичноправну заштиту спадају свакако службе и послови без чијег несметаног, благовременог, квалитетног, ефикасног и законитог остваривања не би било одређене друштвене организације у облику државе или она не би

³⁵Д. Јовашевић, *Убиство службеног или војног лица при обављању послова безбедности као посебан облик тешког убиства*, Правни живот, Београд, број 9/2001. године, стр. 55-71;

³⁶Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006. године, стр. 487-488;

функционисала на потребном нивоу или на начин који би омогућавао не само редован живот државе и њених грађана, већ не би омогућавао ни основе за даљи развој и напредак друштва. У оквиру ових службених дужности, функција и послова које треба обезбиједити у сваком случају у погледу њиховог редовног, квалитетног, законитог, ефикасног и благовременог функционисања спадају свакако послови и задаци који се односе на успостављање и одржавање стања безбједности уопште, примјене законитости у извршавању одлука, наредби и мјера надлежних државних органа или обезбјеђења ненарушеног стања јавног реда и мира.

Без стабилног стања безбједности у цјелини или појединих њених видова као и без стабилног јавног поретка чију основу чини правни поредак односне државе као и без несметаног функционисања јавног реда и мира нема ни основе за нормално и редовно, свакодневно функционисање и осталих друштвених послова па ни уобичајеног живота и рада грађана. Стога је законодавац предвидио различите мјере, поступке и начине, као и органе и средства која имају примаран циљ - обезбјеђење нормалног и несметаног функционисања ових послова и задатака. Ту у првом реду мислимо на органе и службе безбједности.

Да би се послови из оквира надлежности поступања полиције могли несметано, квалитетно, законито, благовремено, потпуно и ефикасно обављати, потребно је обезбиједити солидну основу за то. Једну од посебно важних активности у том погледу представља и ефикасна заштита безбједности припадника полиције, а у оквиру те заштите посебног је значаја и природе заштита живота и тјелесног интегритета припадника полиције.

У кривичном законодавству Босне и Херцеговине предвиђен је посебан облик тешког убиства – убиство службеног или војног лица у обављању послова безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дјела или чувања лица лишеног слободе. Више је квалификаторних околности које овом кривичном дјелу дају тежи вид за који закон прописује строже кажњавање. Најзначајније су околности тог карактера: 1) својство пасивног субјекта и 2) врста послова и задатака у оквиру службене дужности, при чијем обављању и за вријеме чијег обављања и у вези са тим пословима и задацима управо долази до предузимања радње извршења кривичног дјела, што све мора бити обухваћено умишљајем учиниоца.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Чејовић, Б., Миладиновић, В.: *Кривично право, Посебни део*, СКЦ, Ниш, 1995;
2. Чејови, Б.: *Кривично право у судској пракси, Књига друга, Посебни део*, Београд, 1986;
3. Ђорђевић, О.: *Лексикон безбедности*, Београд, 1989;
4. Ђурђић, В.: Јовашевић Д., *Практикум за кривично право, Књига друга, Посебни део*, Службени гласник, Београд, 2003;
5. Група аутора: *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Београд, 1995;
6. Јовановић, Љ., Ђурђић, В., Јовашевић, Д.: *Кривично право, Посебни део*, Службени гласник, Београд, 2004;
7. Јовашеви, Д.: *Коментар Кривичног закона СР Југославије*, Службени гласник, Београд, 2002;
8. Јовашевић, Д.: *Лексикон кривичног права*, Службени лист, Београд, 2002;
9. Јовашевић, Д.: *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*, Номос, Београд, 2003;
10. Јовашевић, Д.: *Законик о кривичном поступку*, Службени лист, Београд, 2004;
11. Јовашевић, Д.: *Јавни ред и мир и оружје и муниција*, Службени лист, Београд, 2005;
12. Јовашевић, Д., Хашимбеговић, Т.: *Кривичноправна заштита припадника полиције*, Београд, 2002;
13. Лазаревић, Љ.: *Кривично право, Посебни део*, Савремена администрација, Београд, 1993;
14. Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В.: *Коментар Кривичног законика Републике Црне Горе*, Обод, Цетиње, 2004;
15. Милетић, С.: *Појмовник полицијског права*, Службени гласник, Београд, 2001;
16. Петровић, Б., Јовашевић, Д.: *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Опћи дио*, Сарајево, 2005;
17. Петровић, Б., Јовашевић, Д.: *Кривично право, Посебни дио*, Сарајево, 2005;
18. Симић, И., Петровић, М.: *Кривични закон Републике Србије, Практична примена*, Службени гласник, Београд, 2002;
19. Стојановић, З., Перић, О.: *Кривично право, Посебни део*, Службени гласник, Београд, 2000;
20. Стојановић, З., Перић, О.: *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*, Службени лист, Београд, 1996;
21. Томић, З.: *Кривично право, Посебни дио*, Сарајево, 2007;

Dragan Jovašević, Professor PhD

Law School in Niš

Ljubinko Mitrović, Reader PhD

Police College in Banja Luka

POLICEMEN MURDER IN CRIMINAL LAW OF BIH

SUMMARY: This paper analyze theoretically and practically concept, basic elements and characteristics of one of the most serious crimes that arouses attention among both professionals and judicial authorities, as well as general public – and that is murder of authorized or military person regarding or while performing their tasks in line of duty. After description of basic characteristics of homicide as basic criminal offence against life, there are represented qualifying circumstances on the basis of whose existence the legislation sets more sever penalties and higher level of criminal liability of offender for this serious homicide.

KEY WORDS: life, deprivation, criminal offence, authorized person, military person, line of duty, law, liability, penalty

Доц. др Милан Гужвица

Висока школа унутрашњих послова

Бања Лука

ЛАТЕНТЕ МОТОРИЧКЕ СТРУКТУРЕ ЗНАЧАЈНЕ ЗА ИЗВОЂЕЊЕ УДАРАЦА ЧЕЛОМ ПЕСНИЦЕ

Апстракт:

Истраживање је спроведено на узорку од 90 студената ВШУП из Бање Луке (студенти 1. године), старости између 19 и 21 године. Основни циљ истраживања је идентификација латентних моторичких способности и неких морфолошких карактеристика које су значајне за ефикасно и економично извођење удараца челом песнице. За реализацију овога рада узето је петнаест моторичких и двије морфолошке варијабле. Анализом су добијени резултати који показују да изоловане главне компоненте објашњавају 66,23% заједничке варијансе цијелокупног система примијењених варијабли. Изоловано је шест фактора који у највећој мјери детерминишу ударце руком, а означени су као снага опружача руку и тјелесна димензионалност; координација цијелог тијела; експлозивна снага опружача ногу; брзина фреквенције покрета руку и и ногу, затим спретност руку и, на крају, брзина ногу. Добијени резултати би могли послужити као смјерница у смислу развијања и усавршавања одређених моторичких способности како би се квалитетније изводиле неке технике из програма Специјалног физичког образовања, али и као смјерница за одабир кандидата при упису на Високу школу унутрашњих послова.

Кључне ријечи: специјално физичко образовање, ударци руком, моторичке способности.

1. Увод

Специјално физичко образовање (у даљем тексту СФО), као интегрални дио цијелокупног образовања, спада у уже стручне предмете на Високој школи унутрашњих послова у Бањалуци. СФО има варијабилну моторну структуру, гдје се, с обзиром на ациклични начин кретања, психомоторичке особине испољавају у сложеним условима. Технику представља систем рационалних покрета и специјализованих кретњи које се испољавају у достигнутим нивоима

усвојености, као што су нпр. типизирана кретања, блокови, ударци, бацања, чишћења и полуге. Све то захтијева основне динамичке стереотипе наведених техника, као и способност ефикасне реорганизације тих динамичких стереотипа, односно стварање нових одбрамбених, нападачких и противнападачких алгоритама у току рјешавања актуелног проблема. Техника се, дакле, изводи усклађеним комбинованим покретима усмјереним у најразличитијим правцима сагиталне, фронталне и хоризонталне равни. Она се реализује у ситуационим условима правовременим извођењем њезиних појединих фаза те коришћењем психичког, физичког и енергетског потенцијала појединца. Техника се изводи у директном сукобу са нападачем, у условима непрестаног мијењања динамичке ситуације, са контролисаном деструкцијом. Ово захтијева добру усвојеност техничко-тактичких стереотипа који се примјењују, као и способност тренутне реорганизације тих стереотипа. Неријетко, константни отпор нападача (може да траје и неколико минута), поред физичког, захтијева и велико психолошко напрезање, те узрокује велику енергетску потрошњу, а рад поприма обиљежје веома тешке активности.

Јасно је, дакле, да је у датом, ограниченом временском периоду едукације, овако сложеним захтјевима немогуће у потпуности одговорити без одговарајућих психомоторних способности појединца. Зато је веома важно установити који су то фактори који су значајни за ефикасно и економично усвајање, те практичну примјену одређених елемената технике из програма СФО-а.

2. Предмет, циљ и задаци истраживања

У већем броју раније објављених истраживања утврђено је да ефикасност усвајања садржаја из програма Специјалног физичког образовања у значајној мјери зависи од моторичких способности и морфолошких карактеристика студената. У том свјетлу и предмет овог истраживања односи се на квалитет усвојености техника удараца челом песнице као основних елемената примјене специјалних знања и способности. Циљ је идентификација латентних моторичких способности и неких морфолошких карактеристика, које су значајне за ефикасно и економично усвајање удараца челом песнице уз искорак супротне и истоимене ноге. Ова анализа треба да изолује факторе који у највећој мјери детерминишу ударце руком, како би се добијени резултати могли примијенити, како у периоду едукације, тако већ и у процесу селекције кандидата за упис на Високу школу унутрашњих послова.

3. Методологија истраживања

3.1. Узорак испитаника

Узорак испитаника су сачињавали студенти 1. године Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци ($N = 90$), старости између 19 и 21 године. Сви испитаници су били клинички здрави, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Студенти који су имали ранија знања компатибилна са елементима из програма СФО-а, овим истраживањем нису били обухваћени.

3.2. Узорак варијабли

За реализацију овога рада узето је петнаест моторичких и двије морфолошке варијабле. Из простора морфолошких варијабли мјерене су: тјелесна висина (ТВ) и тјелесна тежина (ТТ), док је за процјену моторичких варијабли коришћена Еурофит батерија тестова, и то: вођење лопте руком (МКАВЛР); амортизирање лопте (МКААМЛ); провлачење и прескакање (МБКПОП); окретност на тлу (МАГОНТ); окретност у зраку (МАКТОЗ); тапинг руком (МБФТАП); тапинг ногом (МБФТАН); тапинг ногама о зид (МБФТАЗ); бацање медицинке из лежања на леђима (МФЕБМЛ); бацање кошаркашке лопте с груди из сједа на столици (МФЕБКЛ); бацање рукометне лопте из сједа разножног са тла (МФЕБРЛ); скок удаљ с мјеста (МФЕСДМ); скок увис с мјеста (МФЕСВМ); скок увис из залета суножним одразом (МФЕСВЗ) и специфични тест, ударци руком (УДАРЦИ).

3.3. Опис истраживања

Измјерене су и утврђене моторичке способности и морфолошке карактеристике испитаника. Мјерења моторичких способности спроведена су у спортској сали у поподневним часовима при температури сса 25° Целзијусових, док су морфолошка мјерења урађена у пријеподневним часовима. Испитаници су долазили у спортској опреми (гаћице, мајице и патике) у групама по 25. Мјерење су обавили испитивачи који су за то едуковани. Тестови су били распоређени тако да се након урађеног теста сасвим уклони утицај замора насталог при претходном тесту. Резултати су читани по завршетку теста или док је испитаник на инструменту. Особа која је уписивала резултате, ради контроле, гласно је понављала резултате.

Како би се спровела мјерења моторичких способности коришћено је: штоперица са 1/10 секунди; дрвени сталци; зид; дрвени оквири; кимоно за џудо, сложен и чврсто везан појасом; струњаче; 4 медицинке од 3 кг; сто на ком је причвршћена даска за тапинг руком (размак између кругова је 61 цм); столица; дрвена конструкција за тапинг ногом; медицинка од 1 кг; метар; кошаркашка лопта; рукометна лопта; креда; одскачна даска, кројачки метар и 30 струњача за џудо. За мјерење тјелесне тежине и тјелесне висине коришћен је антропометар по Мартину са могућношћу читања од 0, 1 цм и медицинска децимална вага са могућношћу читања од 0,1 кг.

Укупна едукација техника удараца челом песнице уз искорак супротном и истоименом ногом трајала је 6 часова, након чега је експертском оцјеном три испитивача утврђен достигнути ниво квалитета извођења техника. Самој едукацији удараца челом песнице претходила је обука основних ставова и кретања из програма СФО-а. Технике удараца челом песнице уз искорак супротне и истоимене ноге су извођене без контакта са циљном површином (као отворени кинетички ланац), по два понављања из борбеног става и гарда, тако да је испитаник био окренут боком према испитивачима. Оцјењиван је бољи покушај оцјенама од 5 до 10.

3.4. Статистичка обрада података

Статистичка обрада података урађена је на персоналном рачунару Пентијум 4, уз коришћење апликационог статистичког програма СПСС (верзија10,00). Подаци добијени истраживањем обрађени су параметријском статистичком процедуром - факторском анализом. Како би се утврдило има ли смисла проводити ову анализу на систем примијењених варијабли, израчунате су вриједности тестова [Кајзер-Мајер-Оклинов (КМО) и Бартлетов тест сферичности].

За утврђивање латентне структуре моторичких варијабли коришћена је факторска анализа, метод главних компоненти, а одређивање броја значајних главних компоненти је урађено примјеном Кајзер-Гутман критеријума, према којем највећу количину информација дају само оне компоненте чији су карактеристични корјенови већи или једнаки 1,00.

4. Интерпретација резултата и дискусија

Прије саме примјене факторске анализе утврђена је подобност матрице за анализирање методом факторске анализе. Ово је урађено израчунавањем КМО коефицијента као мјере репрезентативности узрокованости цијелог скупа манифестних варијабли, при чему је добијена вриједност (0,622) (видљиво у Табели 1), која је већа од 0,5 и указује на задовољавајућу репрезентативност.

Бартлетовим тестом сферичности матрице интеркорелација одбачена је нулта хипотеза да је матрица интеркорелација једнака матрици идентитета, што значи да је оправдано радити факторску анализу на датим варијаблама.

KMO and Bartlett's Test Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,622
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	490,756
df		136
Sig.		0,000

Табела 1. Вриједности КМО коефицијента и Бартлетовог теста сферичности

У Табели 2 приказане су вриједности карактеристичних корјенова и објашњених дијелова варијансе прије и после ротације Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом. Према Кајзер-Гутмановом критеријуму екстраховано је шест главних компоненти које имају вриједности карактеристичних корјенова веће или једнаке 1,00.

Статистичком процедуром су добијени резултати који показују да изоловане главне компоненте објашњавају 66,23% заједничке варијансе цијелокупног система примијењених варијабли.

Прва главна компонента објашњава 16,41% заједничке варијансе и њен карактеристични корјен има вриједност 2,789. Карактеристични корјен друге главне компоненте има вриједност 2,732, а сама компонента објашњава 16,07% заједничког варијабилитета посматраних варијабли. Трећа главна компонента објашњава 10,84% заједничког варијабилитета, чији карактеристични корјен има вриједност 1,842, док остале главне компоненте, редом величина, објашњавају: 8,058%; 7,952% и 6,902% заједничког варијабилитета свих поматраних варијабли, чије су вриједности карактеристичних корјенова 1,37; 1,352 и 1,173:

Табела 2. Вриједности карактеристичних корјенова и објашњених дијелова варијансе прије и после ротације Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,616	21,272	21,272	3,616	21,272	21,272	2,789	16,407	16,407
2	2,872	16,891	38,163	2,872	16,891	38,163	2,732	16,073	32,48
3	1,348	7,928	46,091	1,348	7,928	46,091	1,842	10,835	43,314
4	1,244	7,315	53,405	1,244	7,315	53,405	1,37	8,058	51,372
5	1,113	6,545	59,951	1,113	6,545	59,951	1,352	7,952	59,325
6	1,067	6,276	66,227	1,067	6,276	66,227	1,173	6,902	66,227
7	0,954	5,61	71,837						
8	0,842	4,954	76,792						
9	0,658	3,873	80,665						
10	0,629	3,7	84,365						
11	0,565	3,322	87,687						
12	0,552	3,246	90,933						
13	0,488	2,868	93,802						
14	0,42	2,473	96,275						
15	0,342	2,01	98,284						
16	0,208	1,224	99,508						
17	8,36E-02	0,492	100						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

У Табели 3 приказане су вриједности комуналитета, односно оног дијела варијансе варијабли који је објашњен дјеловањем заједничких фактора. Добијени резултати указују да је најбоље објашњен варијабилитет (преко 80%) за тест којим се испитује спретност при обављању сложених задатака, затим за шест варијабли (преко 70%), и то: за способност извођења сложеног кретања; за спретност руку; за брзину фреквенције покрета рукама, и по два теста којима се процјењује експлозивна снага опружача ногу (скок удаљ и скок увис), те једна варијабла из морфолошког простора. На основу овога могуће је закључити да су сви тестови погодни за поуздано закључивање:

Табела 3. Вриједности комуналитета

Communalities		
	Initial	Extraction
UDARCI	1	0,679
MKAVALR	1	0,783
MKAAML	1	0,474
MBKPOP	1	0,544
MAGONT	1	0,783
MKTOZ	1	0,85
MBFTAP	1	0,768
MBFTAN	1	0,609
MBFTAZ	1	0,676
MFEBML	1	0,504
MFEBKL	1	0,655
MFEBRL	1	0,562
MFESDM	1	0,718
MFESVM	1	0,702
MFESVZ	1	0,611
TT	1	0,627
TV	1	0,714

Како би се максимално задовољио принцип постизања једноставне факторске структуре, односно како би се максимално олакшала интерпретабилност добијених резултата, главне компоненте су ротиране Варимакс методом са Кајзеровом нормализацијом. Резултати су приказани у Табели 4, одакле се види да прва главна компонента која објашњава 16,41% заједничког варијабилитета највише корелира са бацањем кошаркашке лопте са груди из сједа на столици – МФЕБКЛ (0,731), чиме се процјењује, изоловано, снага избачаја с обје руке, затим бацањем медицинке из лежања на леђима – МФЕБМЛ (0,705), варијабла која процјењује снагу избачаја рукама уз учешће мускулатуре трупа. Даље, дефинисана је тјелесном висином -ТВ и тежином – ТТ (0,683 и 0,677), те бацањем рукометне лопте из сједа разножног са тла –

МФЕБРЛ (0,671), варијабла која такође процјењује снагу избачаја једном руком уз учешће праве и косе трбушне мускулатуре.

Друга главна компонента која објашњава 16,07% заједничке варијансе дефинисана је варијаблом окретност у зраку – МКТОЗ (0,853), којом се испитује спретност при обављању сложених моторичких задатака, затим варијаблом окретност на тлу – МАГОНТ (испитује се способност брзог извођења сложеног кретања), те провлачењем и прескакањем – МБКПОП (0,624), која испитује брзину извођења сложених покрета. Знатно мањи дио, који објашњава 10,84% укупног варијабилитета, највише корелира са варијаблом МФЕСДМ – скок удаљ с мјеста (0,752), затим са варијаблом МФЕСВЗ – скок увис из залета суножним одразом (0,743), те са МФЕСВМ – скок увис с мјеста, дакле, с варијаблама којима се испитује експлозивна снага опружача ногу. Далеко мањи проценат учешћа имају четврта, пета и шеста компонента с учешћем, редом, величина: 8,058%; 7,952% и 6,902%. Оне су дефинисане слиједећим варијаблама: МФТАП – тапинг руком (0,863), тапинг ногом – МБФТАН (0,548), којим се процјењује брзина фреквенције покрета руком и ногом, затим УДАРЦИ (0,728) и МКААМЛ – амортизирање лопте (0,593), тест који испитује спретност руку и, на крају, МБФТАЗ – тапинг ногама о зид (0,656), тест који процјењује брзину ногу.

Табела 4. Структура главних изолованих компоненти

Rotated Component Matrix						
	Component					
	1	2	3	4	5	6
UDARCI	-0,174	-3,11E-02	0,243	-0,226	0,728	8,70E-02
MKAVLR	-0,18	0,272	0,153	0,223	0,221	0,745
MKAAML	0,243	-0,147	-6,91E-02	0,178	0,593	-7,83E-02
MBKPOP	0,136	0,624	-0,352	-1,82E-02	0,107	-2,94E-02
MAGONT	-2,33E-02	0,828	-0,18	-0,232	-9,33E-02	4,59E-02
MKTOZ	-4,69E-02	0,853	-1,28E-02	-0,131	-0,321	1,22E-02
MBFTAP	6,43E-02	-0,132	-2,07E-02	0,863	4,07E-02	6,80E-04
MBFTAN	-0,303	-0,336	0,278	0,548	-0,146	7,22E-02
MBFTAZ	-3,78E-02	-0,358	-0,167	-0,189	-0,228	0,656
MFEBML	0,705	-7,12E-02	1,16E-02	-3,20E-02	1,73E-02	-2,66E-02
MFEBKL	0,731	-0,132	1,06E-02	3,01E-02	0,292	0,127
MFEBRL	0,671	-0,113	0,104	0,184	0,102	-0,211
MFESDM	0,244	-0,169	0,752	5,60E-02	0,183	0,168
MFESVM	0,266	-0,495	0,59	1,87E-02	-0,101	0,165
MFESVZ	-0,107	-8,37E-02	0,743	3,50E-02	4,56E-02	-0,194
TT	0,677	0,267	0,109	-0,136	-0,244	-8,48E-02
TV	0,683	0,433	-6,91E-02	-0,163	-0,153	-6,57E-02

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 19 iterations

Природа ових веза може се објаснити чињеницом да наведене варијабле у суштини детерминишу удареца руком. Ударац руком је терминални покрет (задат је почетни и крајњи положај покрета), који се изводи највећом могућом брзином. То је проста структура чији моторни програм подразумијева групу симултаних и сукцесивних команди да започну, а потом и заврше покрет. Ударац се изводи иницијалним импулсом силе, као једна иницијална балистичка фаза, коју прати фаза реакције базирана на тренутној брзини и положају. Први дио покрета се врши путем контроле иницијалног импулса, а касније секвенце покрета се изводе узастопним корекцијама. Ударац руком се врши покретањем према циљу нервним импулсом који се преноси на мишиће опружача руке. Претпоставља се да се прва половина покрета врши у облику акумулисане интегрисане ексцитације мишића, а друга половина трајања покрета је испланирана и рука се креће по инерцији према циљу. Даља је претпоставка да постоје разлике у силама које покрећу руку према циљу, као и разлике у времену током којег се ове силе развијају. Такође је претпоставка: да би се прешао дужи пут, потребна је и већа сила. С повећањем интензитета силе (што за последицу има повећање брзине сегмента), прецизност и тачност покрета се повећава (Шмит према Д. Илићу, 1999). То значи да већа сила инерције у зглобу и одговарајућих мишићних сил, повећава максималну брзину, што, поред још неких фактора, детерминише квалитет удараца руком. Наиме, ефикасност удараца је детерминисана снагом, брзином, прецизношћу и правовременошћу. Наравно, велика испољеност снаге постиже се када су и сила и брзина релативно велике. Тако је за покретање тијела веће масе и дужине екстремитета потребна и већа мишићна сила. Јасно је, дакле, да брзинска и експлозивна снага детерминишу успјех у експлозивним активностима као што су ударици. На овом мјесту могуће је закључити да је за извођење технике удараца руком веома важна снага опружача руку. Даље, за извођење техника удараца веома је значајна унутармишићна и међумишићна координација, како би се рационално користила енергија и укључио само онај број моторних јединица потребних за извођење моторног програма. Такође, за правовременост, брзину и прецизност покрета потребно је усклађивање рада моторних јединица свих мишића према захтјеву кретања у коме учествују. Интрамускуларна и интермускуларна координација претпоставља, уз оптималну активност нервног система у активацији расположивих моторних јединица мишића агониста и синергиста, и истовремену релаксацију антагониста који би ометали извођење покрета. Извођењем брзих и снажних покрета (одлика квалитета удараца), долази до истовремене контракције агониста и антагониста који код оваквих покрета утичу на повећање заштите и стабилности зглобова, повећавају координацију, тачност брзог кретања уз способност крајњег кочења, те заштиту самих агониста код експлозивних и брзих контракција. Лако је, дакле, закључити да способност координације без

сумње заузима најважније мјесто у смислу моторичког понашања. Зато је и за очекивати да ће већи ниво координације имати позитиван утицај на извођење удараца. Брзина је, такође, један од основних елемената од кога зависи квалитет извођења не само основних елемената технике, већ и сложених моторичких програма. Тако брзина појединачних покрета омогућава брзо извођење удараца, док је фреквенција покрета значајна код извођења комбинација елемената технике.

5. Закључак

На основу спроведеног факторског поступка добијени су резултати који показују да изоловане главне компоненте објашњавају 66,23% заједничке варијансе цијелокупног система примијењених варијабли. Из система петнаест моторичких и двије морфолошке варијабле, изоловано (екстраховано) је шест латентних димензија. Први фактор који објашњава 16,41% заједничког варијабилитета може се означити као снага (изолована снага избачаја с обје руке, снага избачаја рукама уз учешће праве трбушне мускулатуре и снага избачаја једном руком уз учешће праве и косе трбушне мускулатуре), али и као тјелесна димензионалност, будући да се пројектовао и кроз двије морфолошке димензије (тјелесну висину и тежину). Друга главна компонента која објашњава 16,07% заједничке варијансе дефинисана је координацијом цијелог тијела (спретност при обављању сложених моторичких задатака, способност брзог извођења сложеног кретања и способност извођења сложених покрета). Трећа главна компонента која објашњава 10,84% укупне варијансе може се дефинисати као експлозивна снага опружача ногу. Овај фактор су дефинисале три варијабле, и то: скок удаљ с мјеста, скок увис из залета суножним одразом и скок увис с мјеста. Четврта компонента објашњава 8,058% укупног варијабилитета, а може се означити као брзина фреквенције покрета. Њу су дефинисале варијабле тапинг руком и тапинг ногом. Пети фактор који објашњава 7,952% укупне варијансе дефинисан је као спретност руку, будући да је пројектован кроз двије димензије, ударце и амортизацију лопте. Шести фактор објашњава 6,902% укупног варијабилитета и означен је као брзина ногу.

Резултати овога рада дјеломично указују на неке латентне моторичке способности и неке морфолошке карактеристике које су значајне за квалитетно извођење и усвајање удараца челом песнице. Такође би могли послужити и као оријентација студентима у смислу развијања и усавршавања одређених моторичких способности, али и као смјерница за одабир кандидата при упису на Високу школу унутрашњих послова.

6. Литература

1. Гужвица, М., 2006, Валоризација новог модела ситуационо-моторичке обуке студената Високе школе унутрашњих послова, Докторска дисертација, Факултет спорта и физичког васпитања, Београд.
2. Гужвица, М., 2003–2004, Релације морфолошких и моторичких карактеристика и ефикасности примјене појединих борилачких техника из програма Специјалног физичког образовања, Физичка култура, Београд.
3. Илић, Д., 1999, Моторна контрола и учење брзих покрета, Задужбина Андрејевић, Београд.
4. Јовановић, С., 1989, Утицај основних психомоторних фактора на испољавање специфичних способности карате спортиста за решавање симулираних типичних задатака спортске борбе, Докторска дисертација, Факултет физичке културе, Београд.
5. Јовановић, С., Милошевић, М., Мудрић, Р., Арлов, Д., 1994, Неке методолошке смернице за дијагностику и прогностику у Специјалном физичком образовању, Зборник радова првог савјетовања из Специјалног физичког образовања.
6. Милошевић, М., 1985, Одређивање структуре моторичких својстава милиционара, Београд.
7. Мудрић, Р., 1999, Одређивање временских параметара у нападу у каратеу, Докторска дисертација, ФФК, Београд.
8. Мудрић, Р., Јовановић, С., 2000, Модел моторичких карактеристика студената ВШУП, Зборник радова наставника Више школе унутрашњих послова – 2, Београд.

Reader PhD Milan Guzvica

LATENT MOTORICAL STRUCTURES SIGNIFICANT FOR PERFORMING FIST KICK

ABSTRACT: In this research 90 students between 19 and 21 age, from the Police College in Banja Luka were involved. The basic goal of this research is the latent mobility identification and identification of some morphological characteristics when performing the fist knock. The analysis of results show that the main components explain 66,23% of the whole system. Only 6 factors which describe the fist knock were isolated: the power of the kicker and his body, coordination of the whole body, power in legs, the frequency speed, hand skills and legs speed. These results could help in determination and perfection of several mobility skills, and in this way help the performing of the Special training course.

KEY WORDS: special training course, fist kicks, mobility skills.

Доц. др Младен Милосављевић
Душица Милосављевић, дипл. правник

ОДРЕЂИВАЊЕ ПОРИЈЕКЛА ТРАГОВА КРВИ

Апстракт:

Одредјивање поријекла трагова крви представља наизглед рутинску форензицку активност. Међутим, у њеном цјелокупном сегменту крије се много непознаница и проблема. Овај рад покушава да презентира историјски аспект наведене проблематике, објасни и наведе њене технике, упуту на све могуће проблеме који се могу појавити код тумачења резултата, те да низ корисних савјета за различите могуће ситуације. У раду су истакнута и веома богата практична искуства аутора, која раду дају додатни спецификум. У суштини показује се како једна, наизглед једноставна активност у себи крије низ могућих непознаница и проблема из којих могу произаћи несагледиве греске по даљи ток поступка - расвјетљавање различитих кривичних дјела.

Кључне ријечи: крв, анализе, идентификација, одредјивање поријекла.

Увод

Испитивања трагова биолошког поријекла представљају незаобилазни сегмент испитивања трагова који, скоро редовно, бивају пронађени на лицу мјеста неког кривичног дјела. Иако би се већ могло говорити о рутинском дијелу испитивања, неопходно је напоменути да и овај сегмент вјештачења трагова биолошког поријекла садржи низ могућих замки и проблема. У сегменту вјештачења трагова крви (пронађених на лицу мјеста неког кривичног дјела) први сегмент представља идентификација испитиваних трагова (за које се претпоставља да потичу од крви када говоримо о крви; мада, генерално гледано, могу имати и другачију припадност – свакако да идентификација неког трага остаје први корак у криминалистичким идентификацијама), а након тога се приступа одређивању њиховог поријекла (утврђивању да ли испитивани траг крви потиче од човјека или од животиње). Желећи дати нека основна упутства у овом дијелу вјештачења, као и указати на могуће проблеме, овим радом желимо подсјетити само на неке од могућих проблема, али и истовремено дати низ

основних информација у овом сегменту анализа. Свакако треба напоменути да идентификација трагова крви и одређивање њиховог поријекла представљају само један од сегмената криминалистичких експертиза из домена биолошких трагова.

Да ли је крв човјечијег или животињског поријекла?

Други корак, како смо то навели и раније, у испитивању трагова крви представља одређивање њиховог поријекла. У том смислу навешћемо, кроз хисторијски аспект, неке од (раније) коришћених метода.

Старије методе

Одређивање поријекла сасушених трагова крви прије 1900. године био је веома тежак проблем за криминалистику, форензику и судску медицину. Овај проблем се покушавао ријешити кроз проучавање (односно мјерење) црвених крвних зрнаца. Наиме, еритроцити свих сисара нашег поднебља (изузетак може представљати камила, која свакако није из нашег поднебља) имају облик двоструко издубљеног (биконкавног), кружног и безједарног котурића, док су еритроцити риба, рептила и амфибија испупченог, биконвексног, јајастог облика и са језгром у средини.

Prevost и Dumas су 1821. године први доказали разлику у величини црвених крвних зрнаца. Човјечији еритроцити су већи од еритроцита свих других сисара. Из тих разлога цитоскопско претраживање крвних мрља може допринијети закључку да ли су крвне мрље човјечије или не (нормално, под претпоставком да у испитиваном трагу постоје неоштећена црвена крвна зрнца). Међутим, услед тога што је мјерење величине еритроцита тешко и непоуздано, као и због тога што вансудне промјене на еритроцитима преиначују знатно облик и величину еритроцита, цитоскопски метод је само од релативне доказне вриједности. Уосталом, због развоја нових технологија, овај метод је одавно превазиђен.

Увод у имунолошке тестове за одређивање врсте

Све форензичне лабораторије за одређивање врсте употребљавају сада имунолошке тестове. У бити, ради се о "преципитин тесту", односно "антихуман хемоглобин" идентификацијском тесту.

Све више животиње имају имунолошки систем. Међу осталим стварима, овај систем ствара антителија против страних супстанција. Антитијела су протеини и они су веома специфични. За њих је карактеристично да реагирају само са супстанцијама које узрокују њихово стварање на првом мјесту (или са веома сличним супстанцијама). Насупрот томе, супстанције које узрокују настанак антителија назване су антигени. Прије него што нека животиња створи

антитијела против супстанције, њен имунолошки систем треба, прије свега, да препозна да је супстанција ”страна”, односно да није дио животињског организма (односно сопствени производ). Ако узмемо човјечији серум, који, између осталог, садржи много протеина, и убризгамо га у зеца, зечији имунолошки систем ће препознати унесене протеине као ”стране” и почеће стварати антитијела против човјечијих серум протеина. Наведена антитијела која је произвео зечији организам су бијела крвна зрнца, која су затим пуштена у серум. Антитијела ће реагирати специфично са хуманим протеином, формирајући преципитат. То су, у ствари, велике гомиле хуманих протеина и молекула антитијела који се таложе из отопине (раствора). Због тога се у ствари антитијела зову ”преципитатори”. Ако убризгамо хумани серум у зеца, одређено вријеме, неколико седмица или мјесеци, зечија крв ће у ствари садржавати антитијела према хуманим протеинима. Зечија крв се може затим прикупити, из ње издвојити серум и пречистити за каснију употребу. Зечији серум, који садржи преципитин антитијела против хуманих протеина, зове се ”антисерум”. У ствари, неки ће се прецизније звати ”зечији антихумани серум”, што значи да је то зечији серум који садржи антитијела против хуманих протеина. Антисеруми се могу правити уз кориштење различитих животиња, али лабораторијска пракса најчешће спомиње и користи зеца и козу.

Развитак преципитацијског теста

Истраживачи Mayers и Uhlenhuth, неовисно један од другог, запазили су да преципитирајућа антитијела створена у зечевима могу специфично (јасно) разликовати албумине јаја различитих врста птица. Након тога, био је релативно кратак корак од тих резултата до препарирања специфичних антисерума против крвних протеина. До правог пробоја науке дошло је 1901. године. Тада су, наиме, готово симултано, Uhlenhuth у Greisfswaldu и Wassermann и Schutze у Берлину, обавијестили да преципитирајућа антитијела против крви или серума животиња могу стварно и врло специфично детектирати животињску крв у сухим мрљама. Тако је и настао ”преципитин тест”, како се он у ствари често назива, и који је брзо прихваћен од стране форензичних стручњака. Наведени тест је вриједио не само за дијагностицирање човјечије крви, већ и за разликовање крви дивљих животиња. Интересантно је напоменути да је 1908. године Гау ријешио случај ловокрађе јелена у Масачусетсу, а Кларк је то исто урадио у сличном случају 1914. године у Калифорнији. У оба случаја кориштени су специфични преципитирајући антисеруми.

Добар дио свог знанственог рада Uhlenhuth је посветио форензичној апликацији преципитирајућег теста. Тако је 1909. године са Weidanzom објавио већи рад о томе. Осам година прије смрти, 1957. године, он је публицирао веома интересантно сјећање у вези с развитком поступка преципитације. Оно што је битно истаћи је свакако чињеница да постоји јасна веза између близине (рода)

таксономског сродства (између) врсте и ступња укрштања реактивности антисерума насталог (створеног) против крви неке од њих. Ова веза (сродство) је уочена веома рано и није уопште изненађујуће изражавање овог мишљења у вези са еволуцијом врста. Један од познатих ауторитета та(к)сономске серологије свакако је био Nuttal. Он је објавио два рада 1901. године, у којима је навео да се имунолошко укрштање реактивности може користити као сасвим поуздан кључ за класификацију. У два нова рада са Dinkenspielom, исте године, он даље разрађује форензичне аспекте имунолошког теста.

Израз "антисерум" се појавио 1901. године и примијенили су га Nuttal и Stern. Nuttalov чланак, који је публициран 1904. године, представља највећу серију студија имунолошких унакрсних реакција са крвљу која је икада објављена.

Метод тестирања

Од могућних метода овдје ће бити ријечи о реакцији преципитације, антиглобулин тесту и доказивању преко биљних аглутинина.

Преципитација

Она се темељи на принципу реакције антиген антитијело и може се вршити по методи Uhlenhutha у течной средини и у гелу. Прва метода је једноставна и осјетљива, а друга је елегантнија, даје јасније резултате са замућеним екстрактима, јасније диференцира поједине животињске врсте и резултат се може практично "трајно" читати. Ако је мрља крви величине чиодине главице и ако се налази на чистој подлози, онда је из ње могуће доказати њено поријекло. Ако је крв упијена у прљаву подлогу, потребне су нешто веће количине испитиваног материјала.

Преципитација у течной средини

Ако се испитивани траг налази на тканини, онда један мали његов дио треба исјећи и ставити га у епрувету, те додати неколико капи физиолошке отопице. (Величина исјеченог дијела овисит ће од концентрације - изражености мрље). Затим се све то неколико пута мацерира (изгњечи и промијеша) стакленим штапићем. Ако је подлога изузетно прљава, може се претходно пажљиво очистити бензолом. Крвну мрљу у земљи (ако се не може пренијети на тампон вате напашен у физиолошку отопину) потребно је пренијети са подлогом у епрувету. Крвне мрље са подлоге која не упија потребно је или састругати оштрим ножићем или пренијети користећи се тампоном вате или филтер папиром напашеним физиолошком отопином. И на тако припремљене узорке ставља се неколико капи физиолошке отопице и такођер врши мацерирање. Овако припремљени узорци остављају се 24 сата у хладњаку на

температури од 4°C, да би се извршила екстракција бјеланчевина. Двадесет и четири сата су оптимално вријеме и није препоручљиво да екстракција траје дуже. У тијекү наведеног временског периода (трајање екстракције) пожељно је извршити неколико мацерирања. Стављањем узорака у хладњак у ствари се спречава размножавање бактерија. Након завршене екстракције, садржај епрувете се центрифугира (3 минуте на 3.000 обртаја) или филтрира, да би се одстранила прљавштина. Екстракт треба бити свијетле (свијетло жуте) боје. Препоручљиво је да се прије наставка рада изврши провјера да ли у екстракту има бјеланчевина (односно одређивање pH). Оријентационо се то може постићи мућкањем епрувете, и ако се створи пјена на површини, онда је то знак да је титар погодан за даљи рад. У овом смислу је најсигурније тестирање преко сулфосалицилне киселине. У испитивани екстракт додаје се 1/20 запремине 50% сулфосалицилне киселине. Ако дође до замућења, онда је то знак да постоји бјеланчевина. На основу замућења може се закључити и колика је концентрација, под увјетом да постоји контролни екстракт у разблажењу 1 : 5.000 и 1 : 8.000 (узме се крв, иститрира се и затим се преко филтер папира изврши екстракција при сваком познатом титру; након тога се у сваку епрувету дода сулфосалицилна киселина и тако се добијају различита замућења која служе за контролу). Као оријентација може послужити и додавање 1 капи 25% HNO₃, јер послије краћег загријавања долази до лаког замућења, што указује да је титар 1 : 1.000. Након периода екстракције, микропипетом се узима антихумани серум и пребацује на дно одговарајуће епрувете (најпогодније су епрувете 3 x 0,3 или 5 x 0,5 цм). Затим се новим пластичним наставком и микропипетом изузетно пажљиво низ рубове епрувета спушта одређена количина екстракта (око 5 до 10 пута већа од количине серума - ми смо радили и са односом 1 : 1 и добијали такођер добре резултате). Током извођења ове фазе не смију постојати мјехурићи зрака. Епрувета се ставља на температуру од 37°C, и то 10 до 15 минута, а након тога се читава резултат (епрувета се ставља испред тамне подлоге). Наведена температура и временски интервал су промјенљиве категорије, што овиси о конкретној упуту произвођача антихуманог серума који примјењујемо.

Ако се на граници екстракта и серума појави бјеличасти обруч, онда је реакција позитивна (дупли обруч има позитивно значење само у ситуацији ако оба леже на граници додирних површина). Замућеност горње половине течности није знак позитивне реакције. Није препоручљиво да се резултат чита након пола сата од споја антиген-антитијело.

Преципитација се на темељу истих принципа може радити и из праха костију, из мишића и излучевина, али под увјетом да постоји концентрација бјеланчевина титра 1 : 1.000. Увијек је потребито радити и контролу. Хубер је 1939. године извршио модифицирање Uhlenhuthove методе на тај начин што је преципитацију изводио на микроскопској плочици. Узима се једна кап антисерума и једна кап испитиваног екстракта, те се ставе једна поред друге на микроскопско стакло. Након тога се пажљиво покрију покровним

микроскопским стаклом, али тако да се једна кап полако улијева у другу. Када се наведени препарат проматра под микроскопом, види се на мјесту гдје се двије течности додирују свијетлобијели траг, а то је знак позитивне реакције.

Битно је напоменути и то да је наведени тест могуће извести и у капилари ради штедње материјала, а што је први сугерирао Hauser.

Преципитација у гелу

У воденом купатилу на температури од 50°C растопи се 1%-тни агар тако да буде хомоген (агароза је семитранспарентна супстанција направљена од морске траве - Sea weed). Након тога се он сипа у петријеве шоље, али тако да слој буде дебео 3 до 4 мм. Овако припремљени препарати требају одстојати неколико дана у хладњаку и када се агар потпуно стврдне, у тренутку када нам то буде потребно, у њему се направе одређене (одговарајуће) рупице (резервоари), које се затим испуњавају екстрактом (припремљеним на познати начин). У централни резервоар се ставља антихумани серум, а у остале резервоаре испитивани екстракти. (У овисности о датој ситуацији, могућно је у средишњи резервоар стављати испитивани екстракт, а у околне резервоаре различите - животињске антисеруме). Тако припремљени узорци се стављају у влажну комору на температуру од 25 до 37°C и остављају да стоје најмање 12 - 18 сати. За то вријеме се контролише појава полумјесечастог трага. Ако се траг не појави, цио препарат се и даље задржава у влажној комори и поново контролира. Ради бољег уочавања, могућно је извршити бојење амидоцрном бојом.

Када је у питању поступак гел дифузије, ради потпунијег информирања није згорег напоменути да је Ouidin први описао једноставну имунодифузиону технику 1946. године. Од тога датума наведена техника је побољшана до високог ступња и широко се користи за одређене врсте анализа. Ouchterlony и Елек су први описали тзв. "двоструку дифузиону технику". Наведену технику многи препоручају пошто она омогућава много шире концентрације антигена и антителија, а да то (озбиљније) не утјече на резултат испитивања. Ова техника је јако побољшана и може се адаптирати на веома мале количине материјала. Више показатеља о имунодифузији и двострукој дифузионој техници може се наћи у сваком уџбенику основне и клиничке имунологије.

Овај дио излагања треба свакако завршити са неколико показатеља о процесу електрофорезе. Наиме, наведени процес се може користити да убрза миграцију антигена и антителија, односно њихових молекула у гелу. Темељна чињеница овог поступка је примјена електричне струје на супротним странама гела. Антитијела и антигени, који имају позитиван или негативан набој, мигрирају услед постојања и дјеловања електричног поља. Овај поступак назван "укрштање преко електрофорезе" може убрзати преципитирајући тест и уштедјети вријеме. Године 1959. Bussard је први описао наведену методу, али ју је Culliford адаптирао и побољшао за форензично тестирање крви. Поступак је бржи, економичнији у погледу материјала и омогућава симултано тестирање више узорака.

Избор агара може бити критичан (погубан) за електрофорезу, пошто су правилне електроендоосмотске вриједности медијума битне за успех ове методе.

Када је у питању осјетљивост преципитационих тестова, онда је битно истаћи показатељ да је могуће доказати присуство специфичних људских бјеланчевина и када је однос 1 : 20.000 (једна кап крви наспрам 20.000 капи воде - око један литар воде) ако се анализира количина од 1 cm^3 . Позитиван резултат је сигуран доказ да такве бјеланчевине постоје, а негативан не искључује да оне нису постојале или не постоје.

Преципитација може изостати (лажно негативна преципитација) иако у испитиваном трагу постоје специфичне бјеланчевине, и то у сљедећим случајевима:

- поодмакле трулежне промјене могу за неколико недјеља или мјесеци уништити крвне бјеланчевине, па се у таквим случајевима обавезно препоручује контрола са сулфосалицилном киселином,

- сасушена бјеланчевина задржава способност преципитације најмање десет година и након тога се губи или потпуно изостаје,

- антигени су веома отпорни према дјеловању топлоте, али је ипак усљед загријавања крви ослабљена реакција преципитације, па је препоручљиво да се у таквим случајевима за екстракцију употребљава 0,1N NaOH.

(Забилежени су случајеви да реакција изостане ако су кости биле само три минуте у врелој води или под дјеловањем пламена, те у ситуацијама када су претворене у угаљ.)

- дуго и интензивно прање сапуном може сметати реакцији преципитације (још штетније дјелују детерџенти или нека синтетична средства),

- преципитацију могу ометати 30% H_2O_2 , соли метала, формалин, лизол и фенол, оцатна киселина, а уколико у екстракту има танинске киселине (рог говечета, кора дрвета и др.) може се добити лажна позитивна реакција (Schleyer тврди да се лажна позитивна реакција не добија ако је разрјеђење антиген - екстракт 1 : 1.000).

Технички проблеми у интерпретацији резултата

Када је у питању извођење преципитацијских тестова за идентификацију поријекла трагова крви, морају се имати на уму два темељна принципа:

- правилан однос између концентracија антигена и антитијела,
- уважавање реактивности антисерума за једну врсту са крвљу блиске сродне врсте.

(Оба наведена принципа донекле овисе о особинама употребљеног серума.)

Нове серије антисерума морају се тестирати са одговарајућом крвљу (исте врсте) и екстрактом крвне мрље. Већина врста антисерума су добијени против серума животиња и они садрже постојећи титар антиалбумина, пошто је

албумин главни протеин у серуму. Антисерум се такођер мора тестирати у одговарајућем разблажењу тест материјала, на унакрсну реакцију са крвљу других врста које истражитељ жели издиференцирати. Проблем унакрсног реактивитета не може се потпуно савладати, пошто је велика унутарња вриједност (својство, величина) система.

Реактивност антихуманог серума са крвљу блиских примата (нпр. шимпанза) је сигурно најчешће дискутирани проблем. Стручњаци су обично у ситуацији да нису вршили тестирање антисерумом против крви осталих примата и не могу доказати да ли крв потиче од шимпанзе или неког другог примата. У нашој пракси то није проблем, због чињенице да на нашим просторима не живе шимпанзе. Међутим, на неким подручјима, као што су дијелови Индије и Африке, то може бити озбиљан проблем, пошто су ту настањене одређене врсте дивљих нехуманих примата. Ако би било потребито диференцирати блиске сродне врсте, постоји читав низ приступа који се могу употребити, укључујући:

- препарирање специфичних антисерума против оних протеина у крви који посједују довољне различитости да се могу детектирати имунолошки,
- осјетљиве серолошке технике подобне за детектирање малих разлика у стању повезивања по подријетлу блиских антигена на одређена антиијела,
- квантитативна имунодифузиона техника,
- серолошка техника која користи специфичност врста - антиглобулин реагенсе.

Sensabaugh је навео да специфичност врста судско-медицинских тестова стоји у блиској вези са ступњем еволуције протеина у односу на које је стваран ”специфични за врсту” антисерум. Тако се од брже развијених протеина очекује да покажу веће структуралне разлике међу, по поријеклу, блиским врстама, него њихови спорије развијени дупликати. Антисеруми створени према брже развијеним протеинима би, према томе, требали бити подобнији за диференцирање блиских врста, него реагенси направљени према протеинима чија је структура била конзервирана за вријеме (еволуције) промјена. Крв примата се може боље разликовати, због тога, са антисерумом насталим против ланца имуноглобулина, него са албумином.

Негдје 1955. године Coetze је објавио осјетљиву серолошку технику за диференцирање крви по поријеклу блиских врста. Наведени поступак се темељи на мјерењу разлика у комбинирању (спајању) јакости антисерума за врсту, са блиским антигенима по поријеклу врсте. Нешто побољшана процедура је публицирана три године касније кориштењем ранијих опажања Boydena, у којима је он показао да црвена крвна зрнца третирана танинском киселином апсорбирају протеине на својој површини. Оваква ”црвена крвна зрнца са танином”, третирана одређеним протеинима, а затим опрана, била су способна за аглутинацију с антисерумом против тих протеина.

Значај тог проналаска био је да се осјетљива кемоаглутинациона и инхибициона анализа може направити за било који антиген - антителијело систем.

Dausset и његови сарадници примијенили су тај поступак на клиничке проблеме. Ducos је то примијенио за форензично испитивање врста крви из крвних мрља, натапајући зрнца танином и серумом протеина из испитиване мрље и гледајући аглутинацију са антихуманим глобулин серумом.

Преципитин тестови су квантитативно погодни за разликовање врста блиских по подријетлу. Boyden и De Falco су описали процедуру утемељену на турбидиметријском одређивању насталих преципитата. Нешто измијењену технику, с одређеним побољшањима, је касније објавио Boyden. Сугласно овим ауторима, могућно је овим поступком разликовати веома блиске врсте по поријеклу. Године 1949. Wiener је описао антихуман глобулин инхибициони тест за одређивање глобулина хуманог серума. Серум је био инхибиран с антихуман глобулин серумом, а мјешавина је затим тестирана на аглутинацију с Rh+ станицама (што је направљено осјетљивијим са некомплетним анти-Д серумом). Поступак може бити прилагођен за идентификацију поријекла човјечије крви, кориштењем екстракта испитиване крвне мрље као тест серума. Крв осталих врста може се идентифицирати овим поступком, ако имамо одговарајући антиглобулин серум и антителијела за сензибилизацију. Многи аутори су се у погледу наведене процедуре изјаснили да се у ствари ради о најосјетљивијем, најспецифичнијем могућем тесту.

Styles, Dodd и Coombs су 1963. године препоручили методу утемељену на истом принципу мијешаног антиглобулин теста. У овом случају антихумани глобулин је пуштен да реагира са хуманим глобулином у крвљу замазаним супстратима (нпр. влаканицама). Након испитивања вишка антихуманог глобулин серума додају се 0 Rh+ сензибилиране станице (са некомплетним анти-Д). У ствари, ту се антихумани глобулин везује за хумани протеин, и тако губи своју активност. Поради тога, екстракт са инкомплетним антителијелом сензибилираних еритроцита 0 Rh+ крвне скупине не доводи до аглутинације и то онда доказује да постоје хумани протеини. Сам назив "мијешани антиглобулин тест" потјече из аналогije на "мијешани аглутинациони тест" за АВО крвне скупине у крвним мрљама.

Биљни аглутинини

Најбоље је користити *Sophora japonica* (као и *Ulex europaeus*, али и неке друге припаднике рода *Ulex* у различите експерименталне сврхе), чија се махуна (без зрна) самелје у прах. Екстракција се врши физиолошком отопином 2 сата на температури 37°C. Након центрифугирања и филтрирања направе се разблажења, и то се помијеша са 50 мг материјала крвне мрље. Послије инкубације стави се једна кап на плочицу и помијеша с испраним еритроцитима крвне скупине 0. Ова метода се може користити и када је крв стара до девет мјесеци.

Позитивна практична искуства

Лабораторијска пракса у области криминалистичке технике, прецизније речено у области испитивања трагова биолошког поријекла, а још прецизније речено у области форензичког одређивања поријекла испитиваног/их трага/ова крви са којом се сусрећемо у последње вријеме, као најпоузданији тест је промовисала “ABAcord Nema Trace” (тзв. АВА картице за форензичку идентификацију хумане крви) произвођача “Abacus Diagnostics”. У наредном дијелу доносимо основне одреднице овог теста из упутства произвођача.

ABAcord Nema Trace

ABAcord Nema Trace је тест дизајниран за лако кориштење тестирања људске крви у форензичким случајевима (лабораторија) и на мјестима кривичног дјела. Овај имунохроматографички (имунохроматографски) тест нуди екстремно високу осјетљивост и специфичност, у могућности је детектовати нивое трагова људског хемоглобина, и може се употријебити за (у року) 10 мин. ABAcard Nema Trace представља важан тест за форензичку идентификацију људске крви и јако је осјетљив (визуелни) тест, релативно према другим визуелно осјетљивим и пресумптивним (вјероватним) тестовима (Hemastix, TMB и LCV).

Резиме

ABAcord Nema Trace је имунохроматографички тест за детекцију људске крви. Разни методи се тренутно користе при детекцији људске крви. Недостатак свих конвенцијалних метода је у томе да или нису довољно осјетљиви или су недовољно специфични, или су тешки или одузимају много времена на мјестима кривичног дјела или у форензичким лабораторијама. Тест фирме "Abacus Diagnostic's" ABAcard Nema Trace је једноставан за кориштење, осјетљив, и представља резултате теста за само 10 мин (и мање, у зависности од узорка). Овај тест има много већу важност у случајевима гдје су "мрље" крви старе или мале величине. ABAcard Nema Trace се врло лако може имплементирати на мјестима кривичног дјела, као и у форензичким лабораторијама.

Примјер примјене уређаја ABAcard Nema Trace

У овој тестној процедури, 4 капи или 150 μ л узорка је стављено на мјесто узорка "C"; пустити да се узорак упије. Ако је људски хемоглобин (hHb) присутан у узорку, он ће реаговати с мобилним моноклонал антиљудским хемоглобином Hb антителијела и мобилни антиген антителијела комплекс (микс) ће се оформити. Овај мобилни антителијело - антиген микс прелази кроз апсорбирајућу картицу према тест подручју "T". У тест подручју "T",

антиљудска Hb антителија се имобилизирају. Ова имобилизирана антителија хвата претходни мих, тако да се оформи "сендвич" антителија – антиген - антителија. Коњуиграни парчићи ружичасте боје скупљају се у уској зони на мембране. Када hHb концентрација у узорку пређе 0.05 µг/мл, парчићи/комадићи ружичасте боје ће оформити розе обојену црту у тест подручју "Т", индицирајући да је тест позитиван. Као интерна позитивна контрола, hHb спој антителија и боје не може ући у антителија у тест подручје "Т", али су ухваћена/и имобилизираним анти имуноглобулином антителија, презентованим у контролном подручју "Ц", формирајући комплекс (микс). Ухваћени парчићи/комадићи ружичасте боје ће оформити линију у контролном подручју "Ц", индицирајући да је тест исправно урађен и да су се слиједиле исправне процедуре при кориштењу уређаја ABACard Нема Trace. Присуство двије обојене линије, једне у тест подручју "Т" и друге у контролном подручју "Ц", индицира позитивним резултатом, док појава линије само у контролном подручју "Ц" индицира негативним резултатом ('не постоји могућност "лажног резултата услед превелике концентрације одређене супстанце").

Прикупљање узорка и величина, припремање и чување

Скупљање узорака - са крвљу умрљаних влакана одјеће, мале дјелиће крви загребане са крвне мрље; течна крв (разријеђено и неразријеђено) може бити кориштена итд. Не хладите влажну крв! Користите стандардне технике!

Величина узорка - пазећи на временска ограничења (на која морате пазити), ограничења могу варирати зависно од разних фактора као што су старост узорка, околина узорка, итд.

- За свјеже и старе мрље (нпр. одјећа): Између 3 мм² и 5 мм² (горњи лимит је специфичан као могућност "high dose hook effect"- високо засићење)
- За опране мрље (нпр. одјећа): Отприлике 2 цм²
- За брис: ¼ или ½ бриса

Припрема

- За свјеже крвне мрље (са материјала)

Код екстракција узорка са свјеже крвне мрље може бити примијењен клизач или екстракцијска цијев, који су заједно у паковању. Упијте узорак отприлике (најмање) од 1 до 5 мин., цијелом запремином екстракцијске цијеви. Осигурајте да је поклопац чврсто затворен, а онда лагано миксајте садржај цијеви отприлике 10 секунди или више, без пјењења. Узорак сада може одмах бити кориштен за тестирање. Користите упуте!

- За старе крвне мрље које су чуване на собној температури до 5 година (укључујући опране старе крвне мрље и старе "swab")

Користите пријашње упуте, осим што се екстракцијско вријеме пење до 30 мин.

■ *Комбинирани човјечији хемоглобин - луминол оглед: ABACard Nema Trace* тест ради са разним луминол реагенсима. Користите исту процедуру, чак и ако је луминол кориштен на крвној мрљи узорка. Ако основано сумњате да је човјечија крв, али добивате негативне резултате, будите сигурни да је рН вриједност узорка између 1 до 9, рН тракице могу се директно ставити у узорак да тестирате/подесите рН. НЕ КОРИСТИТЕ СОДИЈУМ ХИДРОКСИД ГЕЛ ДА ПОДЕСИТЕ РН ВРИЈЕДНОСТ!

■ *У форензичким лабораторијама:*

(за крвне мрље које се чувају на собној температури до 5 година)

Ако пријашње процедуре не дају позитивне резултате и присуство људске крви је јако сумњиво, тада се може користити слиједећа процедура. Усисајте стару крвну мрљу у 2 - 3 капи 5%-тног амонија око 2 - 5 мин., да екстракујете хемоглобин. Пустите амонију да испари. Додајте 2 - 3 капи екстракцијског пуфера. РН узорак мора бити између 1 и 9. РН вриједност можете тестирати тако што тракице можете ставити у екстракцијску цијев. Узорак је одмах спреман за тест. НЕ КОРИСТИТЕ СОДИЈУМ ХИДРОКСИД ГЕЛ ДА ПОДЕСИТЕ РН ВРИЈЕДНОСТ!

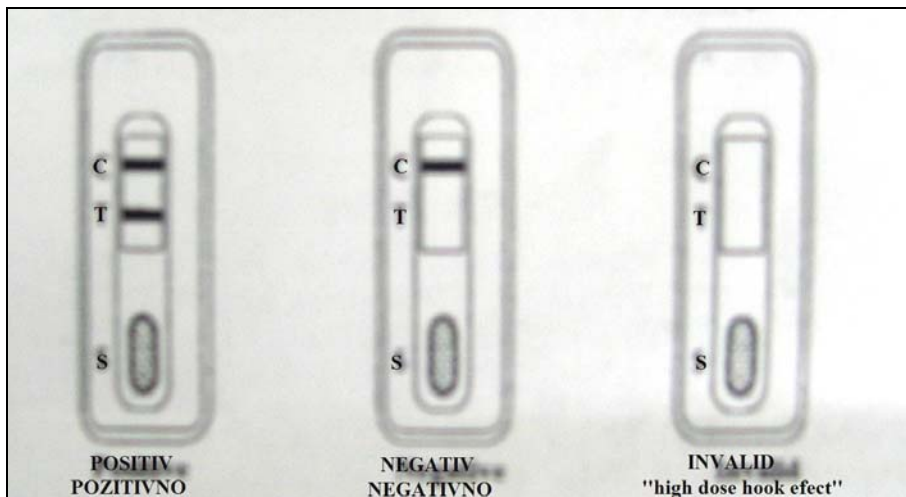
■ *Комбинирани људски хемоглобин – ДНА оглед.* Узмите 600 μ л од НЕПЕС пуфера. Упијте мрљу (дужина упијања зависи од старости мрље). Верифицирајте да је рН вриједност од 1 до 9, користећи рН папир. РН папир може се ставити у мрљу. Центрифугирајте 3 мин. Узмите 150 μ л разултујућег "супернатанта" за овај тест. Остајући узорак се може користити за ДНА анализу.

Чување

Узорци који су у екстракцијским цијевима са људским хемоглобином могу се чувати и транспортовати за 13 дана темп. између 2 и 8 °Ц, за 10 дана темп. између 14 и 30 °Ц, за 3 дана темп. 37 °Ц.

Упуте за кориштење уређаја ABACard Nema Trace

1. Допустите узорку да се угрије на собну температуру, ако је био охлађен.
2. Скините картицу са затвореног/е кесе.
3. Означите тестну картицу бројем случаја (КД).
4. Додајте 4 - 5 капи, испорученим капаљкама, или 150 μ л на мјесто аплицирања узорка на картици "С".
5. Прочитајте резултат за 10 мин. Позитивни резултати се могу видјети већ за 2 мин.

1. Позитивно; ако су двије розе линије, једна у тест подручју "Т" и друга у контролном подручју "Ц", резултат је позитиван и индицира да је људски хемоглобин нивоа од (на) или изнад 0.05 $\mu\text{g}/\text{ml}$.

2. Негативно; ако постоји само једна розе линија (у контролном подручју "Ц"), резултат теста је негативан. Ово може индицирати (а) да нема људског хемоглобина испод нивоа 0.05 $\mu\text{g}/\text{ml}$ или (б) присуство "лажног резултата услед превелике концентрације одређене супстанце". Присуство "лажног резултата услед превелике концентрације одређене супстанце" може дати лажне негативне резултате због присуства високе концентрације људског хемоглобина у узорку. Примјер за то је неразријеђена крв. У оваквим случајевима гдје се јако претпоставља да је у питању људска крв, екстракт се може ретестирати у омјерима 1 : 10 и 1 : 100 ("омјер разрјеђивања").

3. Инвалид; ако нема видљиве розе линије у контролном подручју "Ц", тест се искључује. Поновите тест и простудирајте пажљиво упуте за извођење теста.

Пажња при раду

1. Овај тест се користи само у реакцијама изван живог организма (у епрувети), у квалитетној детекцији људске крви на мјестима кривичног дјела/форензичка употреба.

2. Не користити (тест) након истека датума употребе који се налази на затвореној кеси.

3. Приложене рукавице је потребно носити при раду с разним реагенсима и узорцима. Оперите руке после теста.

4. Користите увијек нове пипете за пренос узорака.

5. Са сваком узорком радите пажљиво и третирајте га као да је заражен.

6. Не користите содијум хидроксид гел да подесите рН вриједност.

Контрола квалитете

Контролна линија у контролном подручју "Ц" се може сматрати интерном процедуралном контролом. Роскаста линија ће се увијек показати ако је тест изведен коректно по упутама. Ако се контролна линија "Ц" не појави, тест је "инвалид" (неправилан) и требало би извести нови тест по коректним упутама. Тест контрола квалитете користи позитивне и негативне контролне стандарде који се такође могу извести.

Ограничења

1. АВАcard Нема Trace је само за "витро" детекцију људског хемоглобина за форензичку употребу. Тест мора бити изведен тачно по упутствима да би се добили тачни и прецизни резултати.

2. Старе и круте крвне мрље би требале прво бити екстрактиране (екстраховане) прије употребе теста. Температура чувања такође може дјеловати на резултат теста.

3. Позитивни резултати могу се добити од цијеле крви домаће ласице. Међутим, у форензичком раду/случају, практична импликација овог укрштања реакције/реактивности је минимална; може се претпоставити да је број случајева гдје је животиња (домаћа ласица) учествовала врло мали и током истраге кривичног дјела на лицу мјеста може се утврдити да ли је ту могла доћи домаћа ласица, нечији кућни љубимац. Резултати теста би се требали представити/интерпретирати с осталим информацијама.

4. Како је тест екстремно сензитиван, нивои трагова хемоглобина могу бити тестирани и у другим течностима (нпр. урин, сјеме, столица, слива/пљувачка, вагиналне течности, итд). Свакако, уз познавање ове чињеницу, ове ограничење немају великог утицаја на већину случајева.

Перформансе карактеристика

Сензитивност

Лимит детекције за уређај (тест) АВАcard Нема Trace је 0.05 $\mu\text{g}/\text{ml}$ у 10 мин. Резултати са високим нивоима хемоглобина могу се видјети већ за 2 мин. За негативне резултате треба чекати пуних 10 мин.

Спецификација

Нема укрштавања хемоглобина са "amphibians", птицама, крвама, рибама, козама, коњима, псима, мачкама, зечевима, овцама, ћуркама, свињама, кокошима, јеленима, медвједима, итд. АВАcard Нема Trace је специфичан за људски хемоглобин, и то HbA₀, HbA₂, HbF, HbS, и за хемоглобин добијен од примата (антропоида) и ласица. Нема укрштања реакције са хрен пероксидазом,

која је посматрана до 2.000 $\mu\text{г/мл}$. Прозоне ефект није примијећен у концентрацији хемоглобина до 2.000 $\mu\text{г/мл}$ у транспортном медију.

Интерферирајуће супстанце

Није се јавила никаква реакција (у смислу онемогућавања или сметње саме реакције) на мрљама које су:

- третиране луминолом,
- настале директним контактом са неком врстом коже,
- узроковане земљом/прљавштином,
- настале контактом са материјалом биљног поријекла,
- третиране нинхидрином,
- избијелене,
- третиране Coomassie Blue,
- налазе на избљеленим фармерицама,
- третиране "Tide" детерџентом.

По досадашњим искуствима наведене супстанце не утичу на могућност примјене и добијених резултата при кориштењу наведеног теста.

Закључак

Чак и површан преглед садржаја доступне литературе из области криминалистике, форензике, те судске медицине показује тотално одсуство литературе из области одређивања поријекла испитиваних трагова крви. Свакако, постојаће изузеци (али то није и не може бити довољно).

Овај рад покушава да на једном мјесту обједини доступне одреднице из литературе, те их допуни коментарима из властитог искуства. На тај начин, сви они које ова проблематика занима на једном мјесту имаће све податке до којих се у овом тренутку може доћи (у односу на доступну литературу).

Свакако да ће нове технологије у будућности (ако не већ сада) понудити и нека другачија (можда боља) рјешења у области одређивања поријекла испитиваних трагова крви.

Суштински гледано, а захваљујући поузданим методама помоћу којих се утврђује постојање бјеланчевина у траговима који потичу од крви, данас није тешко дати одговор на питање да ли је крв људског или анималног (животињског) поријекла. Довољно је да траг буде одговарајуће величине (одговарајућа величина зависиће од осјетљивости примијењене методе). Најуопштеније говорећи, стандардне методе задовољавају се мрљама величине 1 – 2 мм у пречнику. Свакако, остаје и питање концентрације испитиване мрље (што је мрља концентrirанија, њена величина може бити мања). Нове технике, с већим степеном осјетљивости, захтијевају и много мање количине

испитиваног материјала (трага крви), а тада се говори о категорији микротрагова (односи се и на оне који нису видљиви голим оком).

Сличним (истим) методама, али уз кориштење одговарајућих анималних антисерума, могуће је (када се ради о животињској крви) утврдити којој врсти животиње крв припада (овца, пас, свиња, крава, кокош, зец, срна итд.).

Веома важно је напоменути да свима онима који се у будућности буду жељели бавити послом у склопу којег су и анализе којима се одређује поријекло испитиваних трагова крви предстоји заиста тежак задатак, мада се у првом моменту чини да се ради о врло једноставним анализама. Да се ствар чини још једноставнијом, побринуло се читање (очитање) добијених резултата, које је веома јасно и уочљиво (и у веома кратком временском року). Питаћете се онда: у чему је проблем? Проблем је у самим антисерумима и фирмама које их производе. Наиме, кроз наш практичан рад открили смо нешто што се граничи са невјероватним. У том смислу открили смо да приликом кориштења одређеног антисерума (антихумани) добијамо позитивне реакције на човјечију крв (без икакве дилеме приликом очитања резултата), а да се ради о супстанцама које нису хуманог поријекла. Због свега тога потребан је максималан опрез у овим анализама. Препоручљиво је користити могућност консултације са старијим колегама. Примјена контролног тестирања нових серума и контроле у свакој серији остаје обавезујућа категорија. Посебна препорука јесте избјегавање рада са серумима за које се утврди да дају лажно позитивне резултате.

Негдје на самом крају чини се потребним упозорити читаоце да у неким књигама (чак новијег датума) о овој проблематици постоје нетачни подаци. Тако је могуће (у тим књигама) наћи податке по којима није могуће одредити врсту животиње којој испитивани траг крви припада. Објашњење вјероватно лежи у чињеници да је књигу писао аутор који довољно не познаје област о којој пише, гдје су рецензенти такођер из области која није сродна датом материјалу, гдје издавач не провјерава квалитет рукописа нити на један начин, а забиљежени су и случајеви фалсификованих рецензија! У сваком случају, оправдања за овакве поступке нема.

Основна литература

1. Алексић, Ж. (1972): Научно откривање злочина, Веоград.
2. Алексић, Ж., Шкулић, М. (2004): Криминалистика, Досије, Веоград.
3. Горкић, С. (1972): О траговима биолошког поријекла у риминалистичкој обради, Веоград.
4. Јовановић, К. (1973): Криминалистичка техника, ВШУП Србије, Веоград.
5. Лукић, М. (1970): Судска медицина, Научна књига, Веоград.
6. Лукић, М., Пејаковић, С. (1975): Судска медицина, Веоград.
7. Лукић, М.: (1982) Основи судске медицине за раднике органа унутрашњих послова, ПФВ, Веоград
8. Милосављевић, М. (2000): Основи форензичке биологије, УГ «Образовање гради ВиН», Сарајево.
9. Миловановић, М. (1982): Судска медицина, Медицинска књига, Веоград – Загреб.
10. Прокоп, О.(1966): Forensische Medizin, Верлин.
11. Симић, И. (1962): Идентификација лешева, Везбедност, број 5.
12. Трегубов, С., Андоновић, А. (1935): Криминална техника, ДОМ, Веоград.
13. Зечевић, Д. и сар. (1980): Судска медицина, Југословенска медицинска наклада, Загреб.

Mladen Milosavljevic

Dušica Milosavljević

DETERMINATION OF BLOOD SAMPLE ORIGIN

ABSTRACT: Determination of the origin of blood samples presents a routine forensics activity. However, there are numerous problems during this activity. This work tries to present historical aspect of this problem, explain and state techniques, show the possible difficulties at result analysis and give useful advices. Basically, this work is a presentation of eventual problems and difficulties, which could resulted from obstacles during rather simple procedure.

KEY WORDS: blood, analysis, identification, origin determination.

Др Миле Ракић

**НЕКИ ОД ТЕОРИЈСКИХ АСПЕКТА ОРГАНИЗОВАЊА И
ФУНКЦИОНИСАЊА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ****Апстракт:**

У раду се разматра утицај политике и устава на изградњу и функционисање система безбедности, као и његова изградња и функционисање у условима који пред њега стављају савремени међународни односи.

Кључне ријечи: политика, устав, безбедност, грађани.

Уводна разматрања

Протекли догађаји из наше даље и ближе прошлости који су битно утицали на политику безбедности данас су веома измењени. Та промена и даље условљава компликовану изградњу и развој безбедности посматране у њеном најширем појмовном значењу. У прошлости је одбрамбена пракса обилавала применом синтеза без аналитичких студија, што је омогућавало, у доброј мери, волонтеристички приступ овој проблематици. Највећи значај придаван је одређењу циљева одбране који су били основа за изградњу њеног модела, а тек недавно су ствари почеле да се постављају на објективан, теоријско-емпиријски, рационалан и напредне примењив начин. Тако се уместо донедавно у доброј мери идеологизоване одбране, приступило изградњи реалне безбедности државе. Изостављена је пракса унапред дефинисаних и у великој мери идеализованих циљева одбране државе. На сцену су ступили замењени, односно емпиријски и аналитички одређени циљеви безбедности. Самим тим и безбедност државе престаје да буде сегмент тј. подсистем одбране. Оваквом схватању односа безбедности и одбране данас умногоме је допринела политика везана за безбедност и уставно уобличавање безбедности.

Политичка детерминисаност система безбедности

Безбедност представља један од најважнијих атрибута државе током читавог периода њене изградње и њеног живота. За сваку политичку власт је битно у којој мери се спроводи безбедносна политика тј. начин на који се операционализују мере потребне за одржавање жељеног нивоа стања безбедности у друштву. Због тога је неопходно да се политичка концепција

темељи на научном учењу о функционисању државе, између осталог и због чињенице да је безбедност једна од њених многобројних функција.

Свакако да један од најкомплекснијих појмова у изучавању државе представља функционисање државе. Без обзира на то што је до сада о многим питањима из ове области остварено усаглашавање, како се чини ни у блиском периоду ово питање неће бити у потпуности изучено. Тако нпр. још увек није постигнута сагласност око третирања садржине овог појма, нити су одређене стране од примарног значаја које треба узимати у обзир приликом разматрања функционисања државе. Истине ради, чини се неопходним овом приликом барем сентенцијално указати на то да има промишљања у којима се наслућује крај суверености државе и њене врховне власти у светлу све већих изазова у земљи и иностранству.¹ За њих: "Једна од тенденција која ће засигурно доминирати наредних...четврт столећа јесте опадајућа моћ државе".²

Ни до данас није егзактно утврђена дефиниција појма "функционисање", као ни терминолошко одређење појма "безбедност". Тако још увек егзистира нејасноћа па и неразликовање појмова "безбедност" и "сигурност", "безбедносни интереси", "безбедносни циљ", а код неких аутора још увек је присутно неразликовање појмова "одбрана" и "безбедност".

Када се говори о политичкој теорији безбедности, треба истаћи да она проучава само један вид функције безбедности, што онемогућава њено разматрање одвојено од других наука о држави. У суштини, општа теорија државе посматра државу целовито, са свих њених страна. То свакако укључује и њену политичку страну. Она подразумева постојање јединствене политичке теорије, из које се може, више из практичних разлога, компоновати и издвојити и политичка теорија безбедности.

Држава несумњиво служи и представља средство моћи. Политику државе, у циљу рационалног одређивања циљева и избора одговарајућих средстава за њихово остваривање, воде најважнији државни органи, који имају могућност да своје одлуке реализују преко државних механизма, а пре свега преко професионалних субјеката безбедности.

У том смислу чини се упутним указати на чињеницу да се често говори да је "државни циљ само онај циљ који државној делатности постављају државни органи, који доносе државне одлуке и извршавају их"³. Други субјекти друштва, ван државе, не могу постављати циљеве државној делатности. Међутим,

¹ Opello Walter and Stephen J Rosow: The Nation-State and Global Order, A Historical Introduction to Contemporary Politics Boulder, 1999.

² Zakaria Fareed: "The Empire Strikes Out, The Unholy Emergence of the Nation/State", Newyork Times Magazine, 1999,

³ Иванчевић Н.: Систем безбедности Југославије – увод у теорију интегралне безбедности, Београд 1993, стр 114.

циљеви једне исте друштвене делатности могу бити, а и најчешће се то дешава, схваћени и третирани на различите начине, што може довести до компликовања ситуације при решавању комплексне безбедносне проблематике. Индикативан пример за то је однос и схватање појмова "тероризам", "организовани криминалитет" или "демократија и слобода штампе" итд.

Држава као организација и друштвена творевина служи остваривању политичких циљева који се могу одредити као својеврсно усмеравање једног друштва у предвиђеном смеру. Отуда се поједностављено може закључити да се предмет политике и политичке науке најчешће своди на циљеве које држава треба да оствари у друштву. Међутим, на овом месту, макар и сентенцијално, неопходно је указати и подсетити на њен стварни, а често пренебрегаван (намерно или случајно) утицај на друштво. Тако се може уочити да су знатно многобројније теорије, али и истраживања која се односе на питање будућности него на питање садашњости државе. Пракса показује да једно без другог није могуће. Може чак настати и проблем када се политика "удаљи" од стварног стања друштва у држави, рекли бисмо поново се почне са идеализацијом безбедности. При томе се свакако не сме заборавити ни чињеница да политика нема само један циљ, него, готово по правилу, има мноштво циљева који су предвиђени за остваривање у краћем или дужем временском периоду итд.

Дакле, постизање државног циља није једини чинилац који одређује државну политичку делатност, већ има и других чинилаца. Но, "постоји и низ државних делатности које се врше по традицији, без унапред јасно постављеног циља".⁴

Према политичкој концепцији безбедности, "Систем безбедности треба схватити као сложену, уређену целину низа људских делатности и специјализованих органа, усмераваних од стране политике у остваривању одређеног циља безбедности. У духу ове концепције, систем је инструмент (функција) државне делатности, помоћу којег се савлађује по друштво штетан утицај негативних елемената (делатности), односно они елементи чијим се дејством подрива неопходна целовитост и јединство, услов опстанка и развоја друштва у датом историјском облику и на датом степену историјског развоја".⁵

Ако бисмо даље елаборирали наведене тезе, може се закључити да политика има директан утицај и на успешност остваривања и функционисања безбедности у најширем смислу значења тог појма, јер од суштинског значаја је чињеница да се безбедност остварује и врши уз примену силе, која је такође у надлежности државе. Да би систем безбедности као најзначајнији механизам

⁴ Weber N.; *Wirtschaft und Gesellschaft*, Berlin, 1923, str. 47.

⁵ Иванчевић Н.; наведено дело, стр. 16.

био ефикасан у спречавању свих појава које угрожавају политичке структуре, политика настоји да уз помоћ правне државе обликује безбедносну политику и праксу деловања која је у функцији заштите, политичког јединства и уставног поретка. У том контексту С. Јовановић нарочито наглашава поделу или разликовање спољне функције (политике) државе, као одбране своје безбедности од напада споља, и унутрашње (политике) функције, која се своди на одржавање унутрашњег реда и мира, или, како их конкретизује, као војну, правну и културну мисију.⁶

Према томе, у савременим унутрашњим и међународним условима егзистирања сваке државе, систем безбедности је постајао и постао фундаментални конституент државе тј. државне политике и активни је пратилац реполитизације живота. Зато се код нас, али не само код нас, само по себи намеће питање каква је оријентација државне политике и какво је стање нашег политичког система? Одговором на ова питања може се умногоме схватити и улога, задаци, као и стање система безбедности тј. опште безбедности. Циљеви који опредељују усмереност опште државне политике у нас налазе свој одраз у политици и систему безбедности. Очигледно да је данас званична државна политика, па отуда и политика по питању безбедности, усмерена ка интегративним токовима, односно директно је била усмерена и допринела да Република Србија, а све показује да то ускоро предстоји и Босни и Херцеговини, постане чланица "Партнерства за мир"

Уставно-правна детерминисаност система безбедности

Још су Платон и Аристотел, у своје време, тврдили да је у држави неопходно постојање норми на које би се ослањао правни поредак. Ова идеја је допринела рађању устава као полазне норме на коју се ослањају сви други закони у држави.

Несумњиво да се и систем безбедности изграђивао као потреба развоја државе, а нарочит је његов значај током развоја односа држава на међународној сцени. Систем безбедности се практично појавио оног момента када за остваривање безбедности нашег друштва нису били адекватни дотадашњи механизми.⁷ Крајем шездесетих и нарочито почетком седамдесетих година прошлог века у нашем економско-социјалном развоју уочене су масовније појаве. Поред жељених и позитивних, јавиле су се и бројне нежељене и негативне последице у облику социјалнопатолошких појава. Одговор на њих је, пре свега, био усмерен на политичко деловање, које се показало као

⁶ Јовановић С.; Држава, Београд, 1939. год., стр. 47.

⁷ Појам система безбедности се први пут нормативно употребљава у Уставном амандману ХХХ, усвојеном јуна 1970. год.

неадекватно, а касније и као својеврсна проблематика, јер је доприносило угрожавању безбедности. Отуда се и код нас, као и у многим другим државама знатно раније, јавила потреба за "стављањем" система безбедности у законске оквице.

Савремене државе и међународна заједница захтевају да у стварању и креирању устава примарно место имају грађани и њихове интересне групе. Политичарима и правним експертима се тако наметнула обавеза и задатак да стручно уобличи изражену вољу грађана, односно да стручно уобличи устав. Међутим, послератни уставни су више били општи правни акти и идеолошко-политички документи. Тек уставима из 1992. године је елиминисана ова друга карактеристика претходних устава. Премда устав није једини правни акт којим се регулишу односи у области безбедности, он представља гаранцију уставности при њиховом пројектовању. Дакле, уставна пројекција безбедности представља теоријски и политички миље његове даље генезе.

Садржину устава у формалном смилу сачињавају основна правна правила, која регулишу дато државно и друштвено уређење. што у суштини чини и садржину устава у материјалном смислу.

Устав мора да обухвати однос друштва и утицајног међународног окружења и да усвоји његове циљеве и вредности, како би држава уравнотежила своје интересе, међу којима и безбедносне, са овим већим системом коме припада.

Сваки покушај нормирања или пак нормирање и израда нормативних аката који уређују област безбедности, одувек је у центру интересовања органа власти у свакој држави, без обзира на природу друштвеног уређења у њој. То је био и остао пут претварања виталних друштвених интереса у норму – правило понашања, које обавезује њено поштовање свих релевантних државних органа.

Кроз устав и законе основни друштвени интереси и битни елементи државне политике, чији је представник демократски изабрана власт, добијају свој правни оквир кроз општу правну норму. Помоћу ове правне норме се усмерава целокупна друштвена делатност и истовремено обезбеђује очекивано понашање. Јасно је да код извесног броја одредаба недостаје део правне норме који се означава као санкција.

У већини модерних устава, у које спада и наш устав, барем у односу на време у коме је усвојен, садржане су одредбе које се могу непосредно примењивати, а њих представља материја у области слободе и права грађана и у области организације и рада државних органа.

Када се говори о правним правилима, мора се нагласити да она нису једина правила којима се данас регулишу односи у друштву. Ово се нарочито уочава код организовања и остваривања система безбедности. Ако правом сматрамо норму које примењује држава својим монополом за физичко насиље, онда се

може закључити да нпр. у том погледу у домену безбедности егзистирају две ситуације: једна која се тиче професионалних субјеката безбедности чија је делатност регулисана правним правилима и друга, која се тиче осталих субјеката безбедности чија је делатност и улога одређена другим правилима, а не а priori правним.

Будући да безбедност представља веома осетљиво питање, односно најосетљивије интересно подручје владајуће елите, препоручљиво је уважавати два подједнако значајна, из домаће и иностране праксе произашла, сазнања. Прво указује да се не може дозволити никаква и ни под којим изговором наметнута дилема о томе да ли правом треба или не треба регулисати област безбедности земље и послове безбедности којима се штите виталне државне вредности, а које обављају професионални субјекти безбедности.

У ствари, све говори у прилог потреби да их треба децидирано регулисати правом, а примену правних норми заснивати на строгом поштовању начела законитости.

Друго сазнање налаже да се организација и функционисање безбедности осталих субјеката безбедности не регулише правним прописима, јер би се применом санкција према субјектима безбедности створио својеврсни нонсенс, пошто се чини непримерено правом прописивати да неко нешто добровољно ради. Вероватно је из тих разлога и брисан члан 55. Устава СРЈ из 1992. год.

Но, без обзира на тренутно стање, по овом питању чини се неопходним и убудуће јасно правно регулисање рада и улоге непрофесионалних субјеката безбедности због одстрањивања било каквих недоумица о поштовању начела законитости. За очекивање је да ће у домену безбедности право све чешће бити "заменањивано" другим правилима понашања, како на унутрашњем плану тако и на нивоу међудржавних односа.

У том контексту уставно право пружа највећи допринос у организовању и остваривању безбедности. Нарочито треба истаћи његов значај и допринос у класификовању и инаугурацији принципа адекватног реаговања на социјалну патологију, с обзиром на егзистирајуће облике, врсте и могућности савременог угрожавања безбедности државе и њених грађана. Због тога је неопходно да овај садржај има посебан део у уставу у коме се говори о субјектима безбедности.

Уставно право, као скуп општих норми о државном и друштвеном уређењу код нас, утврђује основе система безбедности, што представља главну особеност овог међусобног односа. Устав, као највиши правни акт у држави, подразумева да и његове одредбе о безбедности државе императивно треба да имају исти карактер.

Другим речима, његове одредбе су највишег ранга у правном смислу. Као такве, оне могу бити само извор норми нижег ранга, садржаних у законским и

подзаконским општим актима. Овим подзаконским актима се опет уређују друштвени односи који се односе на безбедност државе. Такође, те норме морају бити у сагласности са одговарајућим уставним нормама. У уставу се посебно поглавље односи на безбедност и одбрану државе. Уређење и функционисање система безбедности и уопште целокупне безбедности и одбране државе представљају јединствену функцију државе од посебног значаја у сваком погледу.

До сада је улога система безбедности државе и његових подсистема у развоју државе, а нарочито професионалних (извршних) органа државе који располажу легитимном физичком силом, највећим делом била одређивана карактером друштвено-политичког система. На организовање и функционисање система безбедности такође је велики утицај имао степен развијености демократског уређења у држави, а посебно су акцентовани слобода и права грађана.

Индикативан је пример Устава Републике Србије, донетог 2006 год., око кога су се усаглашавали ставови неколико година и који је на крају усвојен са многобројним примедбама. Оно што данас највише ствара недоумицу, представља дилема да ли је то нов устав или се ради о редеофинисаном претходном уставу. Такође је збуњујуће да су посланици у Скупштини Републике Србије износили да су видели текст садашњег устава свега неколико дана пред усвајање његовог текста. Затим, грађани Србије су своје коментаре и сугестије на текст устава могли приложити у кратком временском периоду. Но, иако примарни циљ није указивати на пропусте око поступка доношења устава, и тај сегмент је готово незаобилазан.

Уставно-законска транспарентност система према јавности представља праву слику о настојањима и начинима решавања безбедносне проблематике. Из тога се да јасно уочити постојећи државни сензибилитет према појединим аспектима стварности у држави. Грађанима се у свим демократским државама пружа могућност да у оквиру својих основних политичких права и слобода изнесу своја мишљења и пре свега стручна знања, те да дају и свој критички осврт на одређена питања уређења и функционисања државе, па тако и питања безбедности. При томе се подразумева да грађани не могу и неће трпети санкције због примедби исказаних у вези с одређеним питањима. Овакав став у ствари представља принцип плуралистичког мишљења, без чега нема ни цивилизованог живота у било којој држави. Дакле, и систем безбедности тј. уставна концепција безбедности, односно његово организовање и функционисање морају бити изложени конструктивној критици јавности, бар у неким њиховим сегментима.

Мишљење и поверење грађана у устав и организацију и функционисање система безбедности државе и не само њега, представља свакако једну од највећих вредности у држави. Но, на тај начин се не може ни погрешити у

трасирању безбедносног организовања и безбедносног функционисања, не само унутар државе већ и у међудржавним односима. Тако се, барем је то досадашња пракса показала, унутар државе сасвим сигурно мора превазићи стање у коме се нпр. Полиција, као професионални орган безбедности, готово удаљила од грађана у свом функционисању. Једно време (у блиској прошлости) готово да није било могуће ослањање рада полиције на грађане, јер код њих није било разумевања за поступке полиције. Данас је тај однос знатно промењен, али је чињеница да и полиција има другачију улогу и задатке, па и организацију.

Чињеница је да нити полиција нити војска нису "политички обојене", али је важно истаћи да транспарентност рада недвосмислено води ка успостављању већег поверења, зближавању и прилагођавању обостраних односа.

Такође, у тим односима долази до наглашених узајамних односа, који, објективности ради, пролазе кроз низ препрека различитог карактера. Свакако је најзначајнији проблем везан управо за деполитизацију професионалних органа безбедности, а нарочито полиције и војске. Тек с деполитизацијом полиције и војске, али и правосудних органа, царине итд. се може говорити о професионалном односу тих субјеката према безбедности. Осим тога, грађани могу имати неограничено поверење у те безбедносне органе тек када знају да они не припадају ниједној политичкој странци.

Тек после спровођења и успостављања стварне деполитизације, субјекти безбедности добијају на "цени", а грађани такође могу указивати на одређене потребе и проблематику код тих органа и уопште на безбедносну проблематику, и учествовати у решавању одређених проблема у складу са уставом.

У демократској држави, у којој је успостављена владавина права, сила треба да је стављена у службу права. У обрнутом случају, за такву државу се не може казати да је правна држава.

Поједине државе чланице савремене међународне заједнице "прилично ретко отворено и намерно газе право, али је доста често настојање да се насиље маскира правом".⁸

Безбедносна ситуација у Србији, али и у Републици Српској и БиХ, данас намеће потребу сталне дораде и прилагођавања не само устава, него још чешће и законских аката који се односе на безбедност. Ту потребу намећу првенствено измењени спољни и унутрашњи утицајни фактори, који умногоме утичу и на унутрашњу безбедност, па и на сам устав. У уставу се јасно дефинишу улога и задаци професионалних органа безбедности, односно функционисање безбедности, али се због уплитања међународне политике у унутрашње ствари наше државе устав остварује уз много рестриктивних захвата.

⁸ Иванчевић, Н.; наведено дело, стр. 26

Неопходно и јасно је да треба уважавати и међународну ситуацију, али се не би требало повести за тим да своју безбедност обликујемо и стварамо простим пресликавањем туђег модела. То једноставно није могуће из много разлога, а свакако је најзначајнији онај по коме се при томе умногоме губи од националног обележја безбедности.

Међутим, усаглашавање новог устава Републике Србије остаће упамћено по напрасној брзини усвајања, премда има оних који сматрају да је опште стање и околности, нарочито због питања Косова и Метохије, захтевало такву брзину усвајања, а у извесном смислу и остварења конспиративности. Такође ће остати у сећању и због компромиса постигнутих између партија тзв. опозиције и оних које себе називају демократским.

Жељени компромис представља израз вештине превођења различитих политичких интереса у правну форму, доказујући при томе да је поље политичког основа правног система. Постизање комплементарности политичких воља и интереса око темељних питања политичке заједнице основ је сваког стабилног правног поретка.

Често се намеће питање: када управљачка способност државе, коју спроводи легално изабрана политичка елита, губи поверење, каква је у том случају будућност те државе и њене безбедности?

Сигуран одговор на ово питање може се добити само испуњавањем жеља грађана државе, изражених путем референдума, демократских избора итд., а нарочито кад се одлучује о судбинским питањима попут питања уласка у НАТО нпр.

Литература

1. Ајарес Р.У.: Несигурна сутрашњица, Загреб, 1981.
2. Алдерсон Ј.: Људска права и полиција, Хелсиншки комитет за људска права, Сарајево, 1997.
3. Анжић А.: Улога сигурносних служби у савременим парламентарним системима – Надзор, Љубљана, 1996.
4. Аћимовић Љ.: Наука о међународним односима, Београд, 1987.
5. Бачић А.: Уставна демократија између мајоритаризма и конституционализма, Политичка мисао бр. 3, Загреб, 1981.
6. Блер Т.: Трећи пут, Нова политика за ново столеће, Загреб, 2000.
7. Блох Е.: Природно право и људско достојанство, Београд, 1977.
8. Бодрожич Ђ.: Распад југословенске државе и политичка криза у Србији данас, ИПС, Политичка ревија бр.3, Београд, 2005,
9. Галбрајт Ј.К.: Анатомија моћи, Загреб, 1983.
10. Ђорђевић Ј.: Друштво и политика, Савремена администрација, Београд, 1988.
11. Ђорђевић О.Ж.: Основи државне безбједности, Београд, 1985.

12. Ђурић В.: Почетак или крај Србије, ИПС, Политичка ревија бр.3, Београд, 2005
13. Ђурић Ж.: Модернизација и друштвене промене, ИПС, Београд, 2004.
14. Јанев Ј.: Теорије о међународним односима и спољној политици, Београд, 1998.
15. Ласки Х.: Слобода у модерној држави, Београд, 1988.
16. Лукић Р.: Теорије државе и права, Београд, 1954.
17. Матић П.: Узроци политичке кризе у Србији, ИПС, Политичка ревија бр.4, Београд, 2004
18. Милошевић З.: Православље и модели (анти)глобализације, ИПС, Политичка ревија бр.2, Београд, 2004.
19. Милс Р.: Елита власти, Београд, 1998.
20. Муржон Жан: Људска права, Београд, 1998.
21. Пешић М.: Грађанска јавност и демократија, ИПС, Политичка ревија бр.4, Београд, 2004.
22. Пуљиз В.: Глобализација и модерна друштва, Загреб, 1998.
23. Ракић М.: Безбедносна превентива, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
24. Ракић М. Вејновић Д.: Систем безбједности и друштвено окружење, Дефендологија, Бања Лука, 2006.
25. Ракић М.: Чиниоци који утичу на моделирање савремене безбедности државе, ИПС, Политичка ревија бр. 4, Београд, 2004.
26. Устав СРЈ 1992, Устав републике Србије 2006.

Mile Rakić, PhD

SOME THEORETHICAL ASPECTS OF ORGANIZING AND FUNCTIONING OF SECURITY SYSTEM

ABSTRACT: This paper deals with influence of politics and Constitution on building and functioning of security system, as well as its building and functioning in circumstances placed in front of it by modern international relations.

KEY WORDS: politics, Constitution, security, citizens.

Проф. др Милан Милошевић

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

ОБАВЕШТАЈНО-БЕЗБЕДНОСНИ СИСТЕМ ИСЛАМСКЕ РЕПУБЛИКЕ ИРАН

Анстракт:

Обавештајно-безбедносни систем Исламске Републике Иран спада у ред најзначајнијих компоненти укупног система безбедности те средњеисточне земље, која настоји да буде регионална сила и узор свим осталим земљама са преобладајућим исламским наслеђем. При томе се Иран перманентно означава као део "осовине зла" и оптужује не само за ширење исламског фундаментализма, већ и за покушаје да произведе нуклеарно оружје и за државно спонзорисање тероризма, иако је истовремено и сам погођен акцијама унутрашњег и међународног тероризма. Полазећи од тога, након сумарног приказа геостратешког и политичког положаја земаље, у раду су приказане безбедносне институције, обавештајни органи и специјалне снаге Исламске Републике Иран.

Кључне ријечи: Обавештајно-безбедносни систем, специјалне снаге, шпијунажа, субверзија, тероризам, исламски фундаментализам, Иран.

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ О ИСЛАМСКОЈ РЕПУБЛИЦИ ИРАН

Држава која је до 1935. године била позната под називом Персија, након масовних немира ("исламска револуција"), збацивања монархије и протеривања шаха Резе Пахлaviја у изгнанаство 1979. године, постала је Исламска Република Иран. Конзервативне верске вође су након тога успоставиле ригидан теократски систем власти, у коме је доношење политичких одлука и формално поверено исламском свештенству и верским судовима. Од 1980. до 1988. године, Иран је водио исцрпљујући рат без победника са Ираком Садама Хусеина, који је покушао да војним операцијама оствари територијалну експанзију према Персијском заливу.

Због континуиране подршке организацијама које се сматрају носиоцима међународног тероризма, те настојања да упркос противљењу међународне заједнице самостално и неконтролисано развија нуклеарну технологију, Исламска Република Иран је у константно заоштреним односима са водећим

западним земљама и Израелом и под сталном претњом спољних санкција. На ирански нуклеарни програм односе се и резолуције Савета безбедности ОУН број 1696 и 1737. У новије време, Иран се суочава и са унутрашњим конфликтима (повећане тензије у деловима земље где живи азербејџанска мањина, бројне диверзије, више атентата извршених на високе војне и полицијске функционере).

Иран је земља на Средњем истоку, између Каспијског мора, Персијског и Оманског залива, која граничи са Авганистаном, Јерменијом, Азербејџаном, Ираком, Пакистаном, Турском и Туркменистаном. На 1.648.000 км² територије живи око 68.680.000 становника (51 % Персијанаца, 24 % Азербејџанаца, 8 % Гилага и Мазандарана, 7% Курда, 3% Арапа, 7% осталих). Према верском опредељењу, 89 % житеља су шиитски муслимани, 9% сунитски муслимани, а око 2% зороастристи (следбеници Заратустре), јудаисти, хришћани и остали. Званичан језик је персијски, а у употреби су и турски, курдски, арапски и други.

Иран је република заснована на исламским принципима и на председничком систему власти, административно подељена на 30 провинција (*ostanha*). Функцију шефа државе обавља врховни верски вођа, а то је од 1989. године ајатолах Хомеини (*Ali Khamenei*). Доживотни избор на ту функцију иначе врши Скупштина верских стручњака. Врховни верски вођа такође непосредно контролише значајнија министарства. Извршна власт формално припада Савету министара, чијег председника именује шеф државе. Ову функцију од августа 2005. године обавља конзервативац Ахмадинеџад (*Mahmud Ahmadi-Nejad*).

Према иранском Уставу, врховни вођа Исламске револуције је надлежан за именовање и смењивање шефа Заједничког штаба, главног команданта Паздерана, два саветника Здруженог комитета за специјалне операције, као и команданте копнених, поморских и ваздушних снага Ирана, на предлог Комитета. Он је овлашћен да надгледа активности Комитета, да прогласи ратно стање и да, на предлог Комитета, нареди војну мобилизацију.

Специфични делови извршне власти у Ирану су три надзорна тела: 1) *Веће стручњака* (86 чланова са обавезним теолошким образовањем), чији је задатак пружање стручне помоћи врховном верском вођи у доношењу одлука; 2) *Надзорни савет*, променљиве структуре чланова, који има саветодавну улогу у односу на установе извршне, законодавне и судске власти, и посебно утицајни 3) *Савет чувара Устава*, чијих 12 чланова, изабраних на период од шест година, тумаче усклађеност свих нормативних аката и политичких одлука са Уставом и исламским нормама.

Законодавна власт је у надлежности једнодомне Исламске консултативне скупштине (*Majles-e-Shura-ye-Eslami*), чијих се 290 места попуњава на општим изборима по пропорционалном изборном систему сваке четврте године.

2. СТРУКТУРА ИРАНскоГ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ

Безбедносни систем Исламске Републике Иран је конституисан у процесу обрачуна са остацима режима Резе Пахлaviја. Одлуком врховног вође, ајатолаха Хомеинија, 1979. године је распуштена кључна безбедносна установа претходне власти – Министарство безбедности (SAVAK), чији су челници, заједно са већим бројем припадника те службе, стрељани.¹

У актуелном систему безбедности Ирана координирајућу улогу има Заједнички комитет за специјалне операције, коме председава ајатолах Хомеини. Чланови тог тела су представници исламске верске власти, челници војних и безбедносних институција и заступници Паздерана (Иранске револуционарне гарде).

Функцију централне обавештајно-безбедносне институције има Министарство за обавештајни рад и безбедност (Vezarat-e Ettela at va Amniyat-e Keshvar), познато по скраћеници VEVAK. У надлежности тог Министарства, које има око 4.000 запослених у седишту и више од 30.000 агената ангажованих у иностранству, јесте праћење, прикупљање и анализирање информација економског и политичког карактера од значаја за рад владе, подршка “револуционарним” организацијама у свету, контрашпијунажа, вођење кривичних истрага за дела којима се угрожавају унутрашња и спољна безбедност земље, контрола кретања и боравка странаца.

Регуларне оружане снаге Ирана броје укупно 420.000 припадника, организованих у три основна вида: копнену војску (350.000 припадника), ратну морнарицу (18.000 припадника) и ратно ваздухопловство и противваздушну одбрану (52.000 припадника). Осим регуларних, у укупни састав оружаних снага улази Корпус исламске револуционарне гарде (Pasdaran-e Inqilab), са преко 120.000 припадника. У организациони састав тог Корпуса улазе и добровољачке јединице Басица, као и посебне јединице ратне морнарице и ратног ваздухопловства и противваздушне одбране.

Иначе је Иранска револуционарна гарда основана маја 1979. године, са задатком успостављања теократског поретка у земљи и чувања исламских принципа и норми. Јединице Паздерана чија је организациона структура независна од регуларне Иранске армије покривају целу територију земље. Та паравојна формација се, поред осталог, ангажује и на спречавању побуна, успостављању јавног реда и мира нарушеног у већем обиму, у

¹ О тоталитарној служби безбедности (Sezaman-i Amnyate va ,Ittilaat-i Kishvar - SAVAK) која је у време владавине последњег иранског Шаха вршила послове контраобавештајне службе и политичке полиције шире видети: Dobson, Christopher; Payne, Roland, *The Dictionary of Espionage*, London (etc.): Grafton Books, 1986, pp. 359-360; Baud, Jacques, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris: Lavauzelle, 1988, pp. 331-334; и сл.

контраобавештајном раду, спречавању тероризма, саботажа и диверзија, надзору над територијалним морем и државном границом, супротстављању непријатељској пропаганди, и спречавању вређања исламског морала.

У оквиру Иранске револуционарне гарде делује аутономна Јерусалимска јединица – Ал Кудс (Qods), која је задужена за извођење специјалних акција у иностранству, помоћ исламистичким покретима у свету и обучавање припадника међународних терористичких организација.

Координација заједничких операција Иранске револуционарне гарде, полицијско-безбедносних структура и регуларне Иранске армије се спроводи у оквиру Заједничког обавештајно-безбедносног штаба (J2).

Послови из делокруга јавне безбедности – одржавање јавног реда и мира, заштита личне и имовинске сигурности, спречавање криминала, откривање починилаца кривичних дела и контрола саобраћаја, врше се у организационим јединицама Министарства унутрашњих послова.

Окосницу полицијских структура Ирана чине униформисана Национална полиција и агенти паравојних Државних безбедносних снага. Територијална организација иранске полиције се заснива на полицијским штабовима у седиштима покрајина и више од две хиљаде полицијских пунктова размештених на целој територији земље. Главни актуелни задатак иранских полицијско-безбедносних снага је превентивно лишење слободе сумњивих особа, одржавање јавног реда и мира, разбијање демонстрација и “завођење друштвене дисциплине”.²

3. МЕХАНИЗМИ ОБАВЕШТАЈНЕ КООРДИНАЦИЈЕ И КОНТРОЛЕ

Здружени комитет за специјалне операције је "кровна" обавештајно-безбедносна институција. Уставом се предвиђа да састав Комитета, између осталих, чине: председник Ирана, министар за обавештајни рад и безбедност, министар одбране, шеф Заједничког штаба оружаних снага и командант Паздерана; стални чланови овог Комитета су и министар иностраних послова и два саветника које именује врховни вођа. Остали званичници могу по позиву присуствовати састанцима ради разматрања питања од значаја за одбрану земље.

У надлежности Здруженог комитета за специјалне операције је стратешко планирање и формулисање војне и одбрамбене политике Ирана. Здружени комитет има своје представнике у оперативним подручјима и штабовима на терену, који имају задатак да теренским командама обезбеде политичко и

² У иранском систему безбедности подела надлежности између појединих органа и служби није стриктна, тако су, заједно са организационим јединицама МУП-а, на заштити унутрашње безбедности Ирана ангажовани и делови службе VEVAK, као и јединице Паздерана.

стратешко вођство. Представници Комитета могу, такође, стављати вето на војне одлуке. У пракси је било случајева да су наређења тог тела модификована, како би се избегло настајање штетних последица за одбрану и безбедност земље због неадекватних налога Комитета. До таквих ситуација је долазило делом и због непоседовања војних знања верских саветника – чланова Одбора.

Развој политичке ситуације у земљи учинио је нужним организационо раздвајање иранских служби. Наиме, до 1987. године су постојала два ланца команди под руководством Здруженог комитета – административни и оперативни. Разлози за то су делимично били у томе што је исламска револуционарна власт задржала модификовану верзију раније организационе структуре, која је направљена по узору на америчку поделу моћи између административних функција секретаријата и оперативних функција секретаријата одбране и шефова особља. Вође исламске револуције су, такође, желеле да ограниче фракцијски ривалитет између Паздерана и регуларне војске.

Министар одбране је наставио да руководи административним пословима за регуларне оружане снаге. Ланац команди се расуо од команданата основних јединица, преко команданата служби средњег нивоа, до врховних команданата служби и родова. Код јединица и служби за унутрашњу безбедност, ланац команди је ишао од локалних команданата, преко провинцијских команданата, до генералних полицијских команданата.

Заједнички штаб оружаних снага је састављен од представника различитих служби иранске војске, Паздерана, Националне полиције и Жандармерије, и одговоран је за сва оперативна питања. Главни задатак Штаба је војно планирање и координација, те оперативна контрола над регуларним службама војске, борбеним јединицама Паздерана и јединицама Жандармерије и Националне полиције. Чланови Заједничког штаба су овлашћени да у случају потребе интегришу војне и паравојне снаге и обједине оперативно планирање.

У оквиру Заједничког штаба оружаних снага постоји пет одељења:

I. Одељење: Персонал и администрација – надлежно за планирање и повезивање са сарадницима у Министарству одбране, Министарству унутрашњих послова и Министарству Паздерана. Такође, ово одељење надгледа финансијске послове и припрему оперативних буџета.

II. Одељење: Обавештајни рад и безбедност – задужено за обавештајно планирање, обавештајне операције, обуку, контраобавештајну службу и безбедносну заштиту оружаних снага.

III. Одељење: Операција и обука – изводи обуку и планира операције, преко оперативних секција, подељених у 11 подсекција за планирање и координацију служби.

IV. Одељење: Логистика и подршка – координира и успоставља везу између служби. Главни задатак одељења је прикупљање средстава,

координација тих активности и организација транспорта до првих борбених редова.

V. Одељење: Веза – руководи успостављањем веза и врши координирање са цивилним организацијама, као и са оним војним службама које нису обухваћене надлежностима Заједничког штаба.

4. МИНИСТАРСТВО ЗА ОБАВЕШТАЈНИ РАД И БЕЗБЕДНОСТ – VEVAK

Министарство за обавештајни рад и безбедност (Vezarat - e Ettelaat va Amniat - e Keshvar – VEVAK) је у одређеном смислу наследник службе SAVAK, мада је као циљ деловања нове службе прокламовано ширење исламске револуционарне власти на све муслимане („извоз револуције“). Нова служба је првобитно била позната као Организација за информисање и безбедност, познатија под акронимом SAVAMA³. Генерал-мајор Фардуст, који је био њен први директор, ухапшен је под оптужбом за шпијунажу у корист СССР. Након тога су 1984. године најутицајније верске вође подржале реорганизацију органа безбедности, уз инсистирање на поновном позивању бивших агената, како би помогли режиму да уклони опозицију. У исто време, позвани су и неки обавештајни официри SAVAK-а нижег ранга да се врате у службу због свог специјалистичког знања, што се касније показало неделотворним.

Велики буџет и чврста организација чине Министарство за обавештајни рад и безбедност веома моћним фактором у систему безбедности Ирана. Под именом тог министарства се крије аутономна, офанзивна, обавештајна и дефанзивна контраобавештајна служба и политичка полиција. VEVAK, поред осталог, прикупља податке политичког карактера и прати активности иранске емиграције, углавном у Великој Британији, Француској и САД. Задатке извршава преко својих представника и агената у иностранству, те преко територијалних органа на подручју Ирана.

Министарство за обавештајни рад и безбедност открива и утврђује инострану агентуру у свим структурама друштва, и остварује увид над делатношћу дипломатско-конзуларних и других страних представништава. Овлашћено је и да врши тајну контролу поште и телефонских разговора. У последње две деценије предузимало је репресивне мере против илегалних организација, пре свега против „Народноослободилачке армије Ирана“ (познатије у јавности као Муцахедин Халк), прокомунистичке Народне партије

³ О деловању службе SAVAMA, односно VEVAK види: Bodansky, Yossef, *The high cost of peace: how Washington's Midle East policy left America vulnerable to terrorism*, Roseville (California): Prima Publishing, 2002, стр. 652; Коточевски, Митко, *Современи разузнавачки служби*, Скопје: Македонска цивилизација, 2001, стр. 375-380.

(Tudeh) и монархиста, а у новије време и против организација сунитских екстремиста који оперишу у граничном подручју с Ираком и Пакистаном.

Поменуте организације носе назив „Арапски народни демократски фронт у Ал-Ахвазу“ (APDF), „Арапски покрет за ослобођење Ахваза“ и „Војници Алаха“ (Џунд Алах – Tanzeem Jund Allah li-Mujaheedi al-Sunnah fi Iran). При томе, APDF делује у Ирану, у провинцији Хузестан (раније: Арабистан) и Великој Британији. Формиран је на етничком принципу, а његови чланови боре се за независност Арапа у Ирану. Исто важи и за организацију „Арапски покрет за ослобођење Ахваза“, која се у јавности оглашава и под именом „Арапске жртве Хузестана“. Насупрот томе, „Војници Алаха“ од 2003. године делују у покрајинама Систан и Белуџистан на граници са Пакистанском.

Иранске власти упорно тврде да дејства APDF, односно „Арапског покрета за ослобођење Ахваза“, координирају из Ирака британске обавештајне службе, те да дејства „Војника Алаха“ (Џунд Алах) координирају из Пакистана америчке обавештајне службе. С друге стране, западни извори перманентно оптужују иранске обавештајне службе за субверзивно деловање у Ираку, посебно на плану подршке шиитској Махди армији.

Занимљиво је и да је VEVAK део својих прикривених активности реализовао преко исламско-фундаменталистичке и терористичке организације „Позив“ (Al-Dawa), која је деловала на платформи стварања свете исламске државе, засноване на шеријату и изворном муслиманском учењу. Наведена организација је деловала и на територији бивше СФРЈ. Al-Dawa је нападала комунизам и социјализам као непријатеље ислама и са тих позиција ширила пропаганду међу исламским верницима, са позивом на обарање безбожничких режима. У бившој СФРЈ је извела и два атентата на ирачке дипломатско-конзуларне представнике.

Министарство за обавештајни рад и безбедност изградило је у Европи јаку обавештајну мрежу са центрима у Паризу, Бону, Стокхолму, Анкари, као и на подручју Италије и Босне и Херцеговине. VEVAK је током последње деценије XX века спроводио различите тајне операције у БиХ, укључујући и значајну улогу у формирању Агенције за истраживање и документацију (АИД). Деловање VEVAK-а и АИД-а је евидентно и у вези са формирањем неколико центара за диверзантско-терористичку обуку на простору Федерације БиХ. Процењује се да је током деведесетих година прошлог века у БиХ било инфилтрирано више од 200 агената VEVAK-а⁴.

⁴ О сарадњи АИД-а са иранским обавештајним институцијама, али и са "Муслиманском браћом" из Египта и другим терористичким организацијама исламских фундаменталиста у БиХ и шире (нпр. на Космету), детаљније види: Бодански, Јосеф, *Неки то зову мир: У ишчекивању рата на Балкану*, Београд: З. Петровић, Југоисток, 1998; Bruce Janes, "Arab Veterans of the Afghan War", in: *Jane's Intelligence Rivew*, vol.7, n°4 (1995), p.175.etc.; Hunter Thomas, "Bomb School: International terrorist training camps", in: *Jane's Intelligence Rivew*, vol.9, n°3 (1997), p.138,139.

Утицај VEVAK-а је ослабио и на Балкану, нарочито после откривања кампа за терористичку обуку 1996. у Фојници, када су међу осталим пронађена и експлозивна средства у облику дечијих играчака. Велики део обавештајног апарата Техерана је протеклих година идентификован широм Западне Европе, што му је додатно отежало даљи рад. Веома тешка ситуација за ову службу настала је после суђења у случају Миконос, где је сама иранска Влада оптужена за убиство четири иранска дисидента у Берлину. У складу са пресудом, Бон је протерао три висока службеника VEVAK-а из Немачке, десеткујући на тај начин до тада врло ефикасну испоставу иранске службе.

5. ЧУВАРИ ИСЛАМСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ – ПАЗДЕРАНИ

Док је одредбама иранског Устава војсци у задатак стављено очување иранског територијалног јединства и политичке независности, припадници Корпуса исламске револуционарне гарде (Паздерани) су добили у задатак очување саме револуције, као и помагање владајућим свештеницима у спровођењу исламских начела и моралности. Владајуће исламско свештенство је проценило да се револуција у прелазној фази мора ослонити на сопствене снаге, пре него што се стекну услови за коришћење услуга службеника претходног режима.

Током 1986. године у саставу Паздерана је било око 350.000 припадника, организованих у јединице величине батаљона, које су деловале независно или заједно са јединицама регуларних војних снага. Исте године, додати су им делови морнаричких и ваздухопловних снага. Сматра се да у овом тренутку ратна морнарица Паздерана броји око 20.000 људи и 1.500 различитих бродова.

Паздерани су на унутрашњем плану задржали под својом контролом и један огранак обавештајне службе за надзирање домаћих противника режима и за учествовање у њиховим хапшењима и суђењима. Реч је о Обавештајном директорату са око 2.000 припадника, под чијом је ингеренцијом и Јединица Кудс⁵. Спољне активности Револуционарне гарде обично се спроводе преко "Комитета за спровођење акција у иностранству". Са убаченим обавештајцима, представници Паздерана делују кроз пословне компаније, невладине организације, банке, културне центре и фондације, где надгледају потенцијалне противнике револуције. Њихов утицај нарочито је изражен у Кувајту, Бахреину и Уједињеним Арапским Емиратима.

Највећи део спољних операција Паздерани обављају преко 12.000 Иранаца, Авганистанаца, Ирачана, Либанаца и северноафриканаца, обучаваних у Ирану и Авганистану у току ратних сукоба. Паздерани су учествовали и у оснивању шиитске милиције Хезболах и њених огранака у Либији, Ирачком Курдистану, Јордану и Палестини, са циљем преношења исламске револуције на те земље.

⁵ Knights, Michael, "Deterrence by punishment could offer last resort options for Iran", *Jane's Intelligence Rivew*, n°6(2006), p. 31.

Паздерани су подржавали и оснивање исламског цихада у многим исламским земљама, укључујући ту и Египат, Турску, Чеченију, као и на подручју Кавказа.

Познато је да је априла 1995. године дошло до повезивања неколико међународних организација које у свом деловању користе или подржавају тероризам. Изасланици јапанске Црвене армије, јерменске Тајне армије и курдистанске Радничке партије (РКК) су се састали у Бејруту са представницима ирачке Al-Dawa партије, Исламског фронта за ослобођење Бахреина, са Хезболахом, Иранским уредом за ослободилачке покрете и Паздеранима. Циљ састанка је била дестабилизација заливских земаља и подршка фундаменталистима на том подручју, укључујући војну, економску и логистичку помоћ. Чланови наведених организација су се обучавали у објектима Револуционарне гарде јужно од Техерана⁶.

Такође, у саставу Корпуса исламске револуционарне гарде делује и око 90.000 добровољаца – Басица, које је још 1979. године основао имам Хомеини. Снаге Басица, са око 300.000 обучених резервиста, обављају послове провере опште безбедности у насељеним местима, спречавају шверц дроге, учествују у гушењу потенцијалних побуна и постављају уличне контролне пунктове за одржавање јавног реда и мира. Басици имају децентрализовану мрежу, са ограничењима у готово свакој иранској цамији⁷.

Посебан вид деловања Паздерана одвија се кроз активности Јерусалимских снага револуционарне гарде – Ал Кудс (Qods). Ова формација је формирана 1980. године с циљем спровођења „активних мера“ по целом свету. У том смислу она је одговорна за терористичке акције у иностранству, а пре свега за обучавање исламских фундаменталистичких терористичких група. Јединица Кудс изводи активности на обуци на подручју Ирана и Судана, а задатак јој је и прикупљање информација потребних за проналажење мета и планирање напада.

Јединице Кудс делују преко својих савезника у Либану, Појасу Газе и на Западној обали, при чему материјално, логистички и обавештајно помажу Хезболах, Хамас и Исламски цихад. Поред тога, оне одржавају контакте са већином тајних исламских милитантних организација у арапском и другим деловима света, за чије потребе прикупљају глобалне стратегијске и војнообавештајне информације. Географски су организоване у осам директората: јединствени директорат за западне земље чланице НАТОа и ЕУ, Ирак Турску, Палестину, Либан, и Јордан, Авганистан, Пакистан и Индију, земље Арапског полуострва, републике бившег СССР-а и Северну Африку са седиштем у Судану.⁸

⁶ О повезаности иранских обавештајних служби и специјалних формација са међународним исламским тероризмом види: "Iranian sponsorship of terrorism", *International Encyclopedia of Terrorism*, Chicago & London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997, pp.407-410; Mohaddessin, Mohammad, *Islamic fundamentalism: the new global threat*, Washington D. C.: Seven Locks Press, 2001, pp.113-124 etc.

⁷ Ничић, Благоје: "Специјалне снаге Исламске Републике Иран", Одбрана, (1. јул) 2007, стр. 36

⁸ Ibid.

6. Литература

Baud, Jacques, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris: Lavauzelle, 1988.

Bodansky, Yossef, *The high cost of peace: how Washington's Midle East policy left America vunerable to terrorism*, Roseville (California): Prima Publishing, 2002.

Бодански, Јосеф, *Неки то зову мир: У ишчекивању рата на Балкану*, Београд : З. Петровић, Југоисток, 1998;

Bruce Janes, "Arab Veterans of the Afgan War", *Jane's Intelligence Rivew*, no. 4 (1995);

Dobson, Christopher; Payne, Roland, *The Dictionary of Espionage*, London (etc.): Grafton Books, 1986.

International Encyclopedia of Terrorism, Chicago & London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

Јелизаров, Анатолиј, *Контрашпијунажа: ФСБ против водећих обавештајних служби света*, Београд: Паидеа, 2001.

Котчевски, Митко, *Современи разузнавачки служби*, Скопје: Македонска цивилизација, 2001.

Knights, Michael, "Detterence by punishment could offer last resort options for Iran", *Jane's Intelligence Rivew*, n°6 (2006).

Mohaddessin, Mohammad, *Islamic fundamentalism: the new global threat*, Washington D. C.: Seven Locks Press, 2001.

Ничић, Благоје: "Специјалне снаге Исламске Републике Иран", Одбрана, (1.јул) 2007, стр.36

Thackrah, John Richard, *Dictionary of Terrorism*, London & New York: Routledge, 2004.

Hunter, Thomas, "Bomb School: International terrorist training camps", *Jane's Intelligence Rivew*, n°3 (1997).

Prof PhD Milan Milosevic

INTELLIGENCE AND SECURITY SYSTEM OF THE REPUBLIC OF IRAN

ABSTRACT: Intelligence – security system of the Islamic Republic Iran is one of most significant components of the security system of this Middle East country, which tries to become one of the leading regional forces and an example for others Islamic countries. Iran is marked as a part of the "evil base" and as one of the countries which is spreading the fundamental Islamic ideas, although it is not saved from terrorist acts within the country. In this work are shown security institutions, intelligence bodies and special forces of the Islamic Republic Iran.

KEY WORDS: Intelligence – security system, special forces, espionage, subversion, terrorism, islamic fundamentalism, Iran.

Мр Миле Шикман

МУП Републике Српске Бања Лука

**САМОУБИЛАЧКИ ТЕРОРИЗАМ КАО БЕЗБЕДНОСНА ПРЕТЊА
САВРЕМЕНОМ СВЕТУ*****Апстракт:***

На основу анализе испољавања тероризма, односно његових појавних облика, може се констатовати да се свет у последње две деценије XX и почетком XXI века суочио са кулминацијом специфичног облика тероризма, односно самоубилачког тероризма, при чему су терористи – бомбаши самоубице постали једно од најефикаснијих терористичких оружја и често незамењив облик деловања појединих терористичких организација. Тако, терориста – бомбаш самоубица се истовремено појављује као ефикасно средство и начин извршења терористичког напада. Самоубилачки тероризам, поред општих карактеристика које су заједничке за све облике тероризма, одликује се одређеним специфичностима: начин избора терористе – бомбаша самоубице, аморалност, свирепост и подмуклост, тајност, прикривеност и изненађење и тактичке предности самоубилачких терористичких напада, те је у раду дат и кратак приказ тих карактеристика. Евидентно је да самоубилачки тероризам представља глобалну претњу свету, с обзиром на то да је угрожено седам његових региона, укључујући 29 држава.

Кључне ријечи: самоубилачки тероризам, тероризам, безбедносни изазови, ризици и претње.

1. Уводна разматрања

У последње две деценије XX века свет се суочио са кулминацијом специфичног облика тероризма – самоубилачког тероризма. Реч је о облику тероризма који својом бруталношћу и аморалношћу превазилази све досадашње облике тероризма. Ескалација овог облика насиља и одлучност његових присталица да се још наглашеније њиме користе, веома је забрињавајућа. Друштва су постала све рањивија на моћ фанатичног појединца који, ради остваривања постављених (имагинарних) циљева терористичких организација, са собом води у смрт десетине, стотине, па и хиљаде, најчешће, недужних цивила. Државе трпе последице самоубилачких терористичких напада, док се

истовремено свест грађана све више оптерећује овом појавом. Тако су терористи – бомбаши самоубице постали једно од најефикаснијих терористичких оружја и често незамењив облик деловања појединих терористичких организација.

Роберт Папе (*Robert A. Pappe*), амерички политиколог, спровео је опсежну квантитативну анализу самоубилачког тероризма и дошао до закључка да број самоубилачких терористичких напада континуирано расте у протеклих двадесетак година. Папе наводи да је отприлике са три изведена самоубилачка терористичка напада годишње осамдесетих година, број таквих акција нарастао на десетак деведесетих, да би у XXI веку достигао импресивних педесет напада годишње. Резултати изгледају још драматичнији ако се број изведених самоубилачких терористичких напада стави у однос према укупном броју терористичких напада, који је у знатном паду. У односу на осамдесете године, број терористичких напада у свету је преполовљен, тако да је 1987. године у свету било 666 различитих терористичких напада, док је 2001. године било 348 терористичких напада¹. Папе сматра да је разлог ескалације раста броја самоубилачких терористичких напада, упркос паду броја терористичких акција, закључак терористичких организација које примењују самоубилачки тероризам да је то најисплативији начин за постизање постављених циљева (Папе, 1997).

Евидентно је да самоубилачки тероризам представља глобалну претњу и због тога је потребно изградити адекватан систем заштите од носилаца самоубилачких терористичких напада. Самоубилачки тероризам у данашњем облику појавио се 80-тих година у Либану, Кувајту и Шри Ланки. Током 90-тих долази до постепеног ширења самоубилачког тероризма, и он захвата Израел (Западна обала и појас Газе), Египат, Индију, Пакистан, Авганистан, Панаму, Алжир, Руску Федерацију (Чеченија, Северна Осетија, Дагестан), Таџикистан, Аргентину, Турску, Танзанију, Кенију, Јемен, Индонезију, Саудијску Арабију, Хрватску². Од почетка XXI века самоубилачким тероризмом обухваћене су и САД, Француска, Перу, Тунис, Колумбија, Ирак, Мароко, Филипини, Узбекистан, Шпанија и Финска. У почетку, самоубилачки тероризам примењивао се неселективно и појединачно, да би касније терористичке организације почеле да разрађују посебну самоубилачку тактику, коју карактерише масовност и систематичност. Уочљиво је да самоубилачки тероризам угрожава већи број држава у свим регионима света.

¹ Потребно је навести да су ови подаци из америчких извора. Овоме треба додати и чињеницу да све државе које су оптерећене тероризмом воде своје статистичке податке о броју извршених терористичких напада, тако да би овај број, несумњиво, био много већи да су евидентирани сви терористички напади. Нпр., у овом броју нису у потпуности обухваћени терористички напади албанских екстремиста на западном Балкану.

² На веб сајту <http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/682001/terorizam.asp> аутор текста "Глобална претња самоубилачког тероризма – дефинирање претњи" Тома Влашић наводи и Хрватску као земљу која је обухваћена самоубилачким тероризмом.

2. Историјски аспект самоубилачког тероризма

Кад се говори о самоубилачким терористичким нападима као специфичном облику тероризма, значајно је осврнути се на генезу развоја ове појаве. Знатно пре модерног доба постојао је сличан облик тероризма. Прве документоване самоубице јављају се пре две хиљаде година и биле су припадници јеврејских секти Зилоти и Сикари у старој Јудеји, усмерени против Римљана.

У записима из XI века спомињу се *ASASSINI (1090-1270)*, средњовековна исламска секта са севера Персије (данашњи Иран), која се, у својој борби, користила сличним методама. Асасини су се посебно припремали да умру приликом убијања својих противника и њихових владара, јуришајући ножевима на њих, иако су у потпуности били сигурни да ће и сами бити ликвидирани. Међутим, асасине су још звали и "хашашуни" (*hasihishin*) – они који конзумирају хашиш, јер се сматрало да они пре извршења самоубилачког напада конзумирају веће количине хашиша, те да је њихово убилачко и самоубилачко лудило последица тога. Такође, традиција самоубилачких терористичких напада настављена је у XVIII, XIX и почетком XX века код муслиманских заједница у Азији. Муслиманске заједнице на Малбарској обали на југозападу Индије, Ацеху на Суматри, Минданау и Сулу на Филипинима изводиле су нападе овакве врсте у борби против колонијалних власти у том делу света. Међутим, своју смрт извршиоци самоубилачких терористичких напада нису сматрали самоубиством. За њих је то представљало начин борбе, обавезу, као и свети чин, чин "жртве за заједницу и у славу Бога". Стефан Дел (*Shephan Dale*), професор са државног Универзитета Охајо, изнео је свој закључак: "Самоубилачки напади код муслимана представљају претходницу модерног облика тероризма и, студирајући их, могуће је да разумемо зашто многи муслимани сматрају претходне терористичке нападе на Средњем Истоку као једну више политичку варијанту модела антиколонијалног отпора, који дуго претходи XX веку" (Dale, 1988:37-59).

Да самоубилачки терористички напади нису искључиво везани за једну религију и културу, показују примери руских радикала у XIX веку, који су активирали експлозивне направе, а при томе и сами били разнесени. Умрети за "њихову" ствар било је јако цењено, али је то био и начин окупљања нових регрута. Могу се навести и бројни случајеви жртвовања војника током Првог и Другог светског рата, који се могу сматрати својеврсним самоубилачким актима, док је њихова терористичка природа дискутабилна, ако се узме у обзир да се радило о ратним условима и званичним војним јединицама³. Када је реч о

³ Тако у ратовима које је водио бивши Совјетски Савез, пракса добровољног жртвовања војника била је редовна. Током Другог светског рата Јапаци су користили специјално обучене војне формације, тзв. "камиказе – божански ветар", које су вршиле самоубилачке нападе авионима пуним експлозива на непријатељске војне бродове. Акције камиказа организоване су на добровољној основи, а посебну пажњу привлачи чињеница да се скоро увек одазивало три пута више пилота – камиказа него што је било авиона.

савременом добу, први већи самоубилачки терористички напад догодио се 23. октобра 1983. године у Бејруту у Либану. Том приликом у два експлозијама аутомобила натоварених експлозивом, у касарнама америчког и француског контингента мировних снага, погинуо је 241 амерички маринац и 58 француских падобранаца. Самоубилачким тероризмом остварен је потпун ефекат терористичког напада: америчке и француске снаге су се повукле из Либана, а панични страх од сличних напада захватио је САД. Показало се да су терористи спремни на најекстремније облике борбе, између осталог и на жртвовање својих живота, ради остваривања постављених циљева терористичких организација.

Руковођени бестијалним методама и принципом "иза нас ужас, а испред страх", терористи су употребом разновсног наоружања и самоубилачке тактике настојали да створе утисак да им државни антитерористички органи и јединице не могу наудити и да од тог вида тероризма не постоји ефикасна одбрана (Мијалковски, 2001:23). Због оваквог резултата, самоубилачки терористички напади су интензивирани. То показује експанзија свакодневних самоубилачких терористичких напада у Израелу, Кувајту, Либану, Шри Ланки, Чеченији и Ираку, али и у многим другим земљама.

3. Појам самоубилачког тероризма

Појам и одређење самоубилачког тероризма је исто тако деликатно и сложено питање као и одређење појма тероризма уопште, с тим да су, када је у питању самоубилачки тероризам, разлике и неслагања у погледу кључних схватања самоубилачког тероризма још веће и израженије. Такође, проблем је и термилошке природе, пошто постоје многобројне фразе којима се означава самоубилачки тероризам. Поједини аутори користе израз самоубилачко бомбардовање (*suicide bombings*), што је исувише ограничено, пошто би се односило само на терористе – бомбаше самоубице. Геноцидно бомбардовање (*genocide bombings*) и напади убица (*homicide attacks*) су изрази за самоубилачки тероризам које користе они аутори који се поистовећују са невиним жртвама напада⁴. С друге стране, мученичке операције (*martyrdom operations*) својствене су означавању самоубилачког тероризма од стране носилаца исламистичког самоубилачког тероризма и стављају нагласак на случај злочинца, изражавајући везу између појма светог рата и самоуништења, чак и у случајевима убиства цивила. Термином самоубилачке операције (*suicide operations*) ставља се нагласак на улогу терористичких организација у спровођењу самоубилачког тероризма, и наглашава његов војни карактер.

Скот Атран (*Scott Atran*) самоубилачки тероризам дефинише као терористички акт у коме нападач уништава или настоји да уништи циљ,

⁴ Углавном се ради о схватањима самоубилачког тероризма америчких аутора, после самоубилачких терористичких напада на САД, 11. септембра 2001. године.

жртвујући, при том, свесно и властити живот (Atran, 2003:1534). Амерички политиколог Роберт Папе (*Robert A. Pape*) дефинише самоубилачки тероризам на два начина: *прво*, уском дефиницијом - и то као најагресивнији облик тероризма који подразумева употребу оних метода напада које захтевају смрт нападача, а који се користи у демонстративне сврхе или за атентате, с циљем убијања што већег броја људи и *друго*, широм дефиницијом која обухвата било који пример када нападач у потпуности очекује да буде убијен од других током напада (Pape, 1997).

Да би се одредио појам самоубилачког тероризма, потребно је прво указати на суштину и начин извршења самоубилачких терористичких напада, те у складу са тим појмовно одредити значење самоубилачког тероризма. *Самоубилачки терористички напад може се дефинисати као облик физичког угрожавања безбедности људи и имовине и изазивања страха и панике, који изводи једна или више особа (терориста), припадника терористичке организације, употребом неког од средстава напада (експлозивна направа, ватрено оружје, превозно средство, итд.) од којег ће извесно и сами погинути, а при томе се проузрокује смрт или рањавање непосредне жртве терористичког напада и материјална штета по имовину, ради остваривања постављених циљева терористичких организација.* Из овога, у најопштијем смислу, произилази да се суштина самоубилачких терористичких напада састоји у томе да непосредни извршилац свесно гине ради остваривања циљева терористичких организација, као носилаца самоубилачких терористичких напада. Тако се терориста - бомбаш самоубица истовремено појављује као ефикасно средство и начин извршења терористичког напада. У позадини оваквих терористичких напада, у сваком случају, налазе се различите терористичке организације, које у потпуности и у детаље испланирају терористички напад. Терориста - бомбаш самоубица је обично последња карика у том организационом ланцу, у који је укључен читав низ актера, почев од верских вођа, наредбодаваца, идеолога, сарадника, помагача и других лица исте или сличне оријентације, који непосредно не изводе терористички напад, али без чијег учешћа и помоћи самоубилачки терористички напад не би могао бити изведен. Међутим, успех целе операције директно зависи од свесне смрти починиоца.

На основу наведеног, *самоубилачки тероризам се може дефинисати као облик тероризма, који се састоји у самоубилачким терористичким нападима на људе и имовину, свесним жртвовањем властитих живота терориста, ради остваривања постављених (имагинарних) терористичких циљева. Његови носиоци су поједине екстремне терористичке организације, а карактерише га аморалност, тајност и прикривеност, свирепост, изненађење, неселективност и насумичност терористичког акта и друге тактичке предности.*

4. Карактеристике самоубилачког тероризма

Самоубилачки тероризам, као специфичан облик тероризма, поред општих карактеристика које су заједничке за све облике тероризма, одликује се одређеним специфичностима својственим само овом облику тероризма. Амерички политиколог Роберт Папе (*Robert A. Pape*), који је спровео опсежну квантитативну анализу самоубилачког тероризма, издваја три карактеристике које су заједничке свим самоубилачким терористичким нападима: *прва*, сви самоубилачки терористички напади су део терористичке кампање и никако нису чин усамљеног појединца, нити ствар случаја. *Друго*, самоубилачки терористички напади су по правилу усмерени против либералних демократија, које су посебно рањиве на такве нападе, што се ипак може релативизовати после последњих самоубилачких терористичких напада у Саудијској Арабији и Пакистану. *Треће*, самоубилачке терористичке кампање усмерене су према одређеном, јасно дефинисаном стратегијском терористичком циљу (Папе, 1997).

Уз могућност да не буду наведене све карактеристике самоубилачког тероризма, анализа самоубилачког тероризма омогућава да се идентификују следеће битне (основне) карактеристике самоубилачког тероризма: (1) начин избора терористе – бомбаша самоубице, (2) аморалност, свирепост и подмуклост, (3) тајност, прикривеност и изненађење и (4) тактичке предности самоубилачких терористичких напада⁵. Битно је поновити да су карактеристике тероризма уопште и карактеристике самоубилачког тероризма, али да постоје одређене специфичности својствене овом облику тероризма. У том смислу идентификоване су наведене карактеристике самоубилачког тероризма.

Начин избора терористе – бомбаша самоубице – јесте карактеристика самоубилачког тероризма по којој се он највише разликује од других облика тероризма. Начин избора терористе – бомбаша самоубице представља најзахтевнији, најкомпликованији и уједно најважнији део задатка везаног за извођење самоубилачког терористичког напада. Мора се бирати лице које је апсолутно спремно да жртвује властити живот ради остваривања постављених циљева терористичких организација. Од мотива који терористе – бомбаше самоубице покреће на самоубилачки терористички напад, у великој мери зависи и начин врбовања и припреме терористе - бомбаша самоубице. Сходно томе, верски мотивисане терористе – бомбаше самоубице лакше је придобити и припремити за самоубилачки терористички напад, него терористе руковођене другим мотивима. Када се говори о избору терористе самоубице, значајно је осврнути се и на друге факторе који условљавају његов избор. Ту се, у првом реду, мисли на социјалне, политичке, економске факторе и факторе ситуације.

⁵ Наведене карактеристике сагледане су са аспекта сличности и разлика самоубилачких терористичких напада и осталих терористичких напада, односно самоубилачког тероризма и осталих облика тероризма.

Аморалност, свирепост и подмуклост самоубилачког терористичког напада - самоубилачки тероризам карактерише двострука аморалност самог чина. У првом реду, бруталност која се примењује према недужним жртвама у супротности је са свим моралним принципима и представља тежак злочин. С друге стране, самоубилачки терористички чин ништа мање није моралан ни према самим терористима - бомбашима самоубицама, с обзиром на начин на који се изводи самоубилачки терористички напад. Свирепост и подмуклост је карактеристика самоубилачког тероризма која се посматра са аспекта непосредних жртава самоубилачких терористичких напада. Чињеница да се самоубилачки терористички напади махом примењују на оним местима на којима се налази већи број грађана у датом моменту (аутобуска стајалишта, градски тргови, болнице, тржнице, итд.), указује на подмуклост и свирепост самоубилачког терористичког акта. Самоубилачки терористички напад има далеко већи ефекат него класични терористички напад. На основу досадашњих самоубилачких терористичких напада, може се констатовати тенденција удаљавања од напада на конкретне циљеве и све већа склоност ка насумичном и неселективном убијању недужних цивила. Психолошки ефекат самоубилачког терористичког напада увелико превазилази његове рушилачке могућности. Ствара се осећај незаштићености грађана, што има директан утицај на јавност и медије⁶.

Тајност, прикривеност и изненађење самоубилачког терористичког напада – ова карактеристика односи се на самоубилачки терористички напад у целини, односно на припремање и извршење самоубилачког терористичког напада. Тајност самоубилачког терористичког напада постиже се строгим конспиративношћу припремања и планирања самоубилачког акта насиља. Самоубилачки терористички напад припрема се на највишим организационим нивоима терористичких организација, тј. самоубилачки терористички напад, најчешће, одобравају вође терористичких организација, што значи да је у планирање и припремање самоубилачког терористичког напада укључен врло мали број људи. Прикривеност, као карактеристика самоубилачког тероризма, огледа се у непосредном извршењу самоубилачког терористичког напада. Изненађење код самоубилачког терористичког напада огледа се у његовој неочекиваности, јер се терористи – бомбаш самоубице битно не разликују од осталих грађана, што им омогућава да делују неприметно и изненада. Такође, чињеница је да терориста - бомбаш самоубица бира место, време, начин и

⁶ Ово потврђује и самоуверена изјава др Рамадана Шалаха (*Ramadana Shalaha*), генералног секретара Палестинског исламског цихада, у којој је он покушао да сажме логику самоубилачке тактике: "Наши непријатељи поседују најсавременије оружје на свету, а њихова војска је врло обучена. Ми се немамо чим борити против убиства и напада на нас, осим оружјем као што је мучеништво. Лако је и кошта нас само наших живота. Људске бомбе не могу бити поражене чак ни нуклеарним оружјем". Преузето са сајта: <http://www.foreignpolicy.com/issue-SepOct-2001/spiznak.htm#bio>

средство извршења напада, што му омогућава да постигне потпуно изненађење код самоубилачког терористичког напада.

Тактичке предности самоубилачког терористичког напада - неке од специфичности самоубилачких терористичких напада везане су за тактичке предности које пружа овај облик тероризма. У првом реду, ради се о релативно јефтиним операцијама у односу на друге облике тероризма. Све што је потребно јесте јака воља терористе - бомбаша самоубице, експлозив, а у неким случајевима и превозно средство. Међутим, од овог случаја постоје и изузеци, који се односе на оне свеобухватније операције за чије извођење је потребна велика финансијска подршка. Даље, без обзира на висок степен организованости, у суштини се ради о врло једноставним операцијама. Тако, не мора да се планира излаз (спасавање) терористе – бомбаша самоубице, односно не морају се изводити компликоване операције спасавања непосредног извршиоца напада. Такође, у односу на остале облике тероризма, у самоубилачким терористичким нападима укључен је мањи број људи, тако да у планирању и извођењу целокупне операције учествује само логистички тим, док постоји и делује само један извршилац (ретки су случајеви деловања више извршилаца). Тиме је могућност да неки од извршилаца доведе у питање целокупну операцију сведена на минимум, а вероватноћа да ће бити ухапшен и на испитивању одати информације готово је искључена. С друге стране, разноликост средстава извршења (аутомобил или камион натоварен експлозивом, путнички авион, чамац и сл.) даје велику разорну моћ терористи – бомбашу самоубице. Самоубилачки терористички напади проузрокују много већи број погинулих и повређених него што је то случај код других облика тероризма⁷. Већи број погинулих и повређених у самоубилачким терористичким нападима доводи до веће физичке и психолошке штете. Напади који подразумевају масовне жртве и велику материјалну штету остављају снажан ефекат на јавност и медије, чиме привлаче више публицитета од осталих облика тероризма.

6. Носиоци самоубилачког тероризма

Самоубилачки тероризам, као и други облици тероризма, представља плански, прорачунат и систематичан чин. То подразумева постојање одређених организационих облика, носилаца тероризма, унутар којих се планира и припрема извођење самоубилачких напада. Из овога произилази да су терористички колективитети, у мањем или већем обиму, носиоци самоубилачког тероризма. Међутим, потребно је истаћи да су носиоци самоубилачког тероризма, до сада, недржавни терористички субјекти

⁷ Од 1980. до 2001. године самоубилачки терористички напади су, према статистичким извештајима, представљали само 3% од укупних терористичких напада широм света, али су проузроковали 48% губитака људских живота.

(организације, покрети и сл.), тј. да још нема примера да је у оквиру државног тероризма примењен самоубилачки терористички напад. Терористички недржавни субјекти⁸ који примењују самоубилачки тероризам, разрађују самоубилачку тактику, припремају самоубилачке терористичке нападе и преузимају одговорност за извршење сваког конкретног самоубилачког терористичког напада.

Прегледом терористичких организација које примењују самоубилачки тероризам, почев од 1983. године па наовамо, уочава се да је највећа разлика између њих у мери у којој је овај облик тероризма институционализован. У зависности од степена институционализације самоубилачког тероризма, терористичке организације које примењују ову тактику, условно, можемо поделити у две групе. *Прву групу* би чиниле оне терористичке организације које самоубилачки тероризам примењују повремено, а *другу групу* оне терористичке организације које самоубилачки тероризам примењују стално, формирајући, при том, самоубилачке терористичке одреде као саставне делове терористичке организације.

Терористичке организације које самоубилачки тероризам примењују повремено - Многе терористичке организације примењују самоубилачке терористичке нападе повремено, и то у изузетним околностима. Ове организације то не чине у правилним временским интервалима, већ по потреби, и то најчешће из разлога као што су освета због смрти сународника, реакције на понижење, осећај беспомоћности и очаја, опонашање других терористичких организација или, једноставно, да се искористи прилика која им се указала. У овим случајевима терористи - бомбаша самоубице регрутују се *ad hoc* и терористичке организације самоубилачке терористичке нападе држе под контролом, имајући могућност да интензитет напада смање или у потпуности обуставе. Могуће је навести неке од самоубилачких терористичких напада који су изведени у организацији терористичке "Ал Каиде", као што су напади на америчке амбасаде у Танзанији и Кенији 1998. године, напад на амерички разарач "USS COLE" 2000. године и самоубилачки терористички напад на САД, 11. септембра 2001. године. Хезболах⁹ је тактику самоубилачког тероризма применио у периоду 1983– 1985. године, што је резултирало повлачењем израелских трупа и протеривањем странаца са територије Либана. Након тога, Хезболах је забранио даљу употребу терориста - бомбаша самоубица, одобравајући од тада извођење повремених самоубилачких терористичких

⁸ У даљем тексту, називом "*терористичке организације*" означаваће се недржавни терористички субјекти (организације, покрети и сл.) који примењују самоубилачки тероризам и који се јављају као носиоци самоубилачког тероризма.

⁹ Хезболах је била политичка организација која се трансформисала у терористичку организацију, 1982. године, као одговор на израелску инвазију на Либан. За главне циљеве, на основу наведеног, могу се сматрати: успостављање шиитске исламске револуционарне владе, неутралисање западних интереса из регије и преузимање доминантне улоге у Либану.

напада. Исто тако и припадници Хамаса¹⁰, у периоду 1992 – 1995. године, применили су самоубилачки тероризам, изводећи низ самоубилачких терористичких напада у израелским градовима. После тога, припадници Хамаса, у зависности од конкретне ситуације, обустављају или позивају на нове самоубилачке терористичке нападе.

Терористичке организације које самоубилачки тероризам примењују стално - У другу групу спадају оне терористичке организације које стално и формално прихватају тактику самоубилачког тероризма. Вође ових терористичких организација у потпуности подржавају овакав начин борбе, дајући му верску, идеолошку и другу легитимацију. Оно што нарочито карактерише ове организације јесте и формирање сталних самоубилачких терористичких одреда и разрађивање посебне самоубилачке терористичке тактике. Тамилски тигрови (LTTE)¹¹ користе се овом тактиком, формирајући у својим редовима посебне самоубилачке одреде под називом "Црни тигрови". Први самоубилачки напад Црни тигрови извели су 1987. године и од тада стално делују против власти Шри Ланке. Такође, чеченски терористи формирају многобројне самоубилачке терористичке одреде, које махом чине жене, а које они називају "*црне удовице*", од којих је најпознатија бригада *Riyaduu Salihiiin* Шамила Басајева. Поред наведених терористичких организација, фракције терористичких организација у Ираку формирају самоубилачке терористичке одреде и делују против коалиционих снага и цивилног становништва.

У свету, тренутно, идентификована је 21 терористичка организација која предузима самоубилачке терористичке нападе против власти матичне државе или стране власти: Исламски покрет отпора и Палестински исламски джихад који делују у Израелу и Палестини, Хезболах у Либану и Израелу, Ал Акса која делују у Израелу, Египатски исламски джихад и Исламска група са деловањем у Египту, Оружана исламска организација у Алжиру, Бабар Халас која делује у Индији, Ослободилачки тигрови тамилског Елама који делују у Шри Ланки, Курдистанска радничка партија са деловањем у Турској, те терористичка мрежа Ал Каида која делује широм света. Чеченски терористи делују на подручју Руске Федерације (Чеченија и Северна Осетија, Дагестан), а фракције терористичких организација у Ираку делују против коалиционих снага, ирачке власти и ирачких цивила¹². Ове организације прибегавају самоубилачком

¹⁰ Хамас или Исламски покрет отпора, основан је 1987. године, као палестински огранак Муслиманског братства, током палестинске интифаде (устанак) против израелске окупације и управе у Појасу Газе и на Западној обали. Основни циљ Хамаса је успостављање Исламске палестинске државе на месту Израела.

¹¹ Ослободилачки тигрови Тамилског Елама основани су 1976. године од стране најјаче тамилске групе у Шри Ланки. Њихов циљ је стварање независне тамилске државе на северу и истоку Шри Ланке, те су у ту сврху повели оружану борбу, отворили финансијске фондове и јавно објавили поменути циљ.

¹² Види шире приказ терористичких организација које примењују самоубилачки тероризам у: Шикман, М.: Тероризам – актуелни и могући облици, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2006, стр. 123-135.

тероризму стално или повремено, а постоје тенденције да и друге терористичке организације посегну за самоубилачким терористичким нападима.

7. Мотиви за вршење самоубилачких терористичких напада

Мотиви за извођење самоубилачких терористичких напада представљају значајан, ако не и најзначајнији, фактор којим се служе терористичке организације у врбовању терориста – бомбаша самоубица.

На основу досадашње праксе употребе терориста – бомбаша самоубица, као и разних истраживања која су спроведена у овој области¹³, може се закључити да постоји више врста мотива који наводе човека да постане терориста – бомбаш самоубица, а то су посебно: (1) гнев и осећај безнађа, (2) мучеништво, (3) мотив освете, (4) стицање друштвеног угледа и (5) материјална корист.

Гнев и осећање безнађа - један од најчешћих мотива је постојање гнева и осећаја безнађа, који настаје као одговор на постојеће стање и однос снага *"бомбаша и непријатеља"*. Осећај безнађа могао би се схватити као емотивни набој у којем преовладава осећање угрожености и понижености до те мере да смрт представља једини излаз из постојеће ситуације. Гнев и осећај безнађа, у случају самоубилачких терористичких напада, достижу свој врхунац, тако да се ова осећања тешко могу контролисати, што на крају резултира самоубилачким терористичким нападима. У самоубилачким терористичким нападима мотивисаним гневом и осећајем безнађа, самоубилачки терористички напад представља чин крајњег очаја и врхунац понижења, што наводи терористе – бомбаше самоубице на извођење оваквог напада. Овај мотив је врло озбиљан проблем, који је тешко превазићи и успоставити нормално стање односа¹⁴.

Мучеништво - као чест мотив јавља се и дубоко укоренењено веровање терориста – бомбаша самоубица, терористичких исламистичких организација, да их чека бољи живот у рају након мученичке смрти. Мучеништво у овом случају постаје култ борбе, а терориста - бомбаш самоубица део тог култа. Самоубилачке терористичке операције дубоко су укоренењене у свест арапских екстремних муслимана који верују у општу ствар, за њих мучеништво је

¹³ Најопсежнија истраживања из области самоубилачког тероризма спровео је Аријел Мерари (*Ariel Merari*), професор психологије на универзитету у Тел Авиву, проучавајући више од 50 бомбаша самоубица.

¹⁴ Палестински доктор и борац за људска права Ејад Сарај (*Eyad Sarraj*) покушао је да објасни овај феномен и мотиве. Др Сарај наводи да је самоубилачки терористички напад чин крајњег очаја и врло озбиљна фаза израелско-палестинског сукоба, почев од 1948. године па све до данас. Он констатује да су Палестинци "покушали све што су могли", а за узврат су добили окупацију, лутање по избегличким камповима, понижавање и друге врсте тортуре. Др Сарај закључује да се данас Палестинци боре да не постану *"жива бомба"*, која представља једини спас, и зато није чудно што се појављују терористи - бомбаша самоубице, него што се тако ретко појављују.: Преузето из Интернет издања магазина Клик од 6.3.2003. године (<http://klik.hr>).

"благословено бекство од неподношљиве ситуације"¹⁵. Због популарности коју има појам мучеништва, самоубилачки терористички напади су названи "операције мучеништва". Ово се поклапа са тврдњом да је самоубилачки тероризам производ верског фанатизма. Ипак, мучеништво није само религиозни концепт. Традиција херојског мучеништва, где се херој жртвује да спасе животе своје заједнице, нације или људи, снажан је елеменат у многим секуларним традицијама. Међу палестинским групама, нерелигиозна националистичка мотивација понекада је доминантна, посебно уз уважавање група као што су Бригаде мученика Ал Акса.

Мотив освете – терористи - бомбаша самоубице често су мотивисани осветом након убиства чланова породице, пријатеља или уопште страдања сународника. Мотив освете често је присутан код чеченских терориста и дела младих Палестинаца. Одговор на смрт својих сународника у израелско - палестинском сукобу, део младих Палестинаца види у самоубилачком тероризму. Боаз Ганор (*Boaz Gannor*), директор Израелског међународног политичког института за антитероризам, наводи да је већина терориста – бомбаша самоубица изгубила рођака или пријатеља у рату са Израелом. Слично, подаци о "Црним удовицама", женама – бомбашима самоубицама у Чеченији, указују на то да се врло често ради о женама чији су мужеви, браћа или други рођаци погинули у борби са руским снагама безбедности.

Стицање друштвеног угледа - као мотив јавља се и углед, тј. слава коју стиче како терориста - бомбаш самоубица, тако и његова породица. Овај мотив везан је за оне типове личности који извођење самоубилачког терористичког напада сматрају авантуризмом или начином за стицање славе. У Палестини је углед терористе – бомбаша самоубице тако велики да се нико не би усудио да подигне глас против ове праксе. Постери терориста - бомбаша самоубица излепљени су свуда по граду. Вест о њиховој смрти дочекује се са весељем, деци се деле слаткиши, а церемонија устаљена код обичне смрти изостаје. О терористима -бомбашима самоубицама прича се са дужним поштовањем, а њихове породице добијају све привилегије и почести¹⁶.

Материјална корист - један од мотива је и финансијска сигурност за чланове породица терориста - бомбаша самоубица. Органи и институције појединих држава, као и разне владине и невладине организације финансирају породице терориста - бомбаша самоубица. Примера ради, породице терориста - бомбаша самоубица добијале су по 7.000 долара од бивше ирачке владе као

¹⁵ Према том веровању, умру ли мученичком смрћу, а самоубилачки терористички напади су један од облика мученичке смрти, постаће национални хероји, чије ће се име славити а слике висити у јавним установама. За њих, живот после смрти је врло стваран. У рају их чека неограничено уживање са 72 девице "лепе попут рубина, бисерне и дијамантне коже", а ту уједно остварују и спасење за исто толико својих рођака.

¹⁶ Када је 22-годишњи Сеад Хатари (*Sead Hatary*), пореклом из Јордана, настањен у Калкилију, у јуну 2002. године извршио самоубилачки терористички напад у дискотеци у Тел Авиву, којом приликом је погинуло око 20 Израелаца, његов отац Хасан Хатари (*Hassan Hatary*) је изјавио да је веома срећан и поносан на оно што је његов син учинио и изразио наду да ће сви Палестинци и Јорданци учинити исто.

израз помоћи и подршке. Може се претпоставити да су знатно већа новчана средства која се издвајају тајно за породице терориста - бомбаша самоубица од стране разних организација и њихових фондова.

Поред наведених мотива, који су најчешћи, јављају се и многи други, као што су *патриотизам*, *дубок осећај виктимизације*, *ратни маркетинг* и слични мотиви који могу подстаћи човека на извршење самоубилачког терористичког напада. Оно што је нарочито значајно напоменути, јесте да већина ових мотива истовремено постоји код терориста - бомбаша самоубица. Тако су бомбаши самоубице, у великом броју случајева, мотивисани вером у општу ствар – мучеништвом, осећајем гнева и безнађа, осветом, стицањем славе и финансијском сигурношћу породице.

Поред мотивационих фактора, значајну улогу у избору терористе – бомбаша самоубице имају и други чиниоци, који омогућавају што "квалитетнији и бољи" избор терористе – бомбаша самоубице. Социјални, економски, политички фактори и фактори ситуације су од нарочитог значаја и на њих се често ослањају разне терористичке организације које примењују самоубилачки тероризам, како би добиле што већу подршку и оствариле постављене циљеве. Откривањем ових узрочника и правилним деловањем на њих, умногоме се може превентивно деловати на самоубилачки тероризам, као и на сузбијање ове појаве.

8. Профил терористе самоубице

Анализом вишегодишње праксе примене самоубилачког тероризма, као и биографија, циљева и метода терориста који изводе самоубилачке терористичке нападе, може се профилисати изванредан тип личности терористе – бомбаша самоубице. Потребно је нагласити да се не ради о сталној категорији, већ да је реч о профилу који се најчешће појављује при извршењу самоубилачких терористичких напада, тако да су могућа и одступања, што зависи од конкретне ситуације и других фактора.

Према проценама терористичке претње, терориста – бомбаш самоубица обично је мушкарац, стар између 18 и 30 година, и то у око 60% случајева старости између 18 и 23 године, док су остали, претежно, млађи од 30 година. Међутим, у последње време бележи се тенденција укључивања жена у самоубилачке терористичке нападе и запажена је њихова значајна улога¹⁷. Жене су обично старости између 17 и 27 година и најчешће су без занимања. У већем броју случајева потичу из сиромашних породица и фамилија са великим бројем чланова. Разлози због којих жене све више постају терористи - бомбаши самоубице, пре свега треба тражити у статусу који се стиче извођењем самоубилачког терористичког напада. С друге стране, ту су и разлози практичне природе. Наиме, жена се може лакше опасати већим количинама експлозива и

¹⁷ Тако, на пример, у посебним одредима терориста - бомбаша самоубица Ослободилачких тигрова тамилског Елама (Шри Ланка), који се називају "*Црни тигрови*", има једнак број жена и мушкараца, а жене су значајно заступљене и у Радничкој курдистанској партији (Турска и Ирак).

обући, при том да изгледа као да је трудна, делујући мање упадљиво, што јој олакшава прилаз објекту напада. Значајно је навести и категорију деце терориста – бомбаша самоубица. Углавном их регрутују палестинске терористичке организације, и ради се о деци старосне доби између 10 и 15 година.

Терористи – бомбаша самоубице често потичу из религиозних породица и по правилу су и сами посвећени вери и похађају неку од верских школа. Терористичким организацијама, попут Хамаса, Хезболаха, Исламског цихада, препоручују их њихови верски учитељи. У последње време, захваљујући развоју технологије, Ал Каида регрутује терористе – бомбаше самоубице путем Интернета, тако што проналази оне особе које су посвећене вери, а што закључују из њихових излагања, дискусија и сличних радова на Интернету. Овај фактор - посвећеност вери, по многим је најважнија предиспозиција за регрутовање терориста - бомбаша самоубица. Терориста - бомбаш самоубица, често је стидљива и повучена у себе особа, најчешће нежењена или неудата. Чак око 83% су самци. Ради се о слабо или просечно материјално обезбеђеним особама, али постоје и случајеви да терориста - бомбаш самоубица потиче из богате породице. Он извршава самоубилачки терористички напад под утицајем "аргумента верских вођа".

Занимљиво је да се у већем броју случајева ради о образованим особама. У највећем броју случајева терористи – бомбаша самоубице су образоване особе, било да имају завршен факултет или средњу школу, док се у мањем броју случајева ради о нискообразованим особама¹⁸. Већина терориста - бомбаша самоубица нема криминалну прошлост. Ова одлика нарочито је важна, ако се узме у обзир да је терориста – бомбаш самоубица са беспрекорно чистим криминалним досијеом мање упадљив и самим тим не привлачи пажњу служби безбедности, чиме се постиже већи ефекат самоубилачког терористичког напада. У већини случајева терористи – бомбаша самоубице, тајно или јавно, припадају некој од екстремних терористичких организација, или пак показују отворене или тајне симпатије према таквим терористичким организацијама¹⁹.

Када је реч о психолошком профилу терориста самоубица, психолог са Универзитета у Тел Авиву Ариел Мерари (*Ariel Merrary*) у својој студији о терористима - бомбашима самоубицама закључио је да не постоји јединствен психолошки профил терористе – бомбаша самоубице. До овог закључка Мерари је дошао проучавајући више од 50 терориста – бомбаша самоубица који су припадали Хезболаху и секуларним проиранским организацијама у Либану, као и Хамасу и Исламском цихаду у Израелу. Мерари на основу добијених резултата закључује да интензивни сукоби производе неколико типова људи са

¹⁸ Истраживања спроведена у Израелу 1997. године показују да је у 47% случајева терориста - бомбаш самоубица имао завршен факултет, а у око 29% завршену средњу школу. Терористи – бомбаша самоубице обично потичу са оних подручја која су највише изложена сукобима. Тако, када је реч о Палестинцима, највећи број бомбаша самоубица долази из појаса Газе (око 68%).

¹⁹ Израелске службе безбедности наводе да је 66% терориста самоубица било повезано са милитантном исламском организацијом Хамас, а 34 одсто са палестинским огранком Исламског цихада.

потенцијалном жељом за саможртвовањем за општу ствар. Он, даље, наводи да ниједна организација не може да створи терористу – бомбаша самоубицу, већ само да на неки начин идентификује предиспозиције за њега међу кандидатима, појача их и правилно усмери, користећи верска убеђења, патриотизам, мржњу према непријатељу, да би се учврстили жртвени мотиви који су постојали и раније. Терористичка организација упућује кандидате у политичка питања и обећава награду за жртвовање живота, закључује на крају Мерари (Meggarу, 2001). Студије о самоубилачком тероризму данас, показују да је реч о психички здравим људима, чији економски и образовни статус не одудара знатније од њихове околине и о људима који су адаптирани средини у којој живе.

Различитост профила терориста – бомбаша самоубица условљена је чињеницом да се саможртвовање на разликује само по околностима, већ да постоје знатне културне разлике. Тако самоубилачки тероризам није само пуки производ верског фанатизма, нити нужно мора бити повезан са религијом. То показује пример Тамилских тигрова, тј. самоубилачког одреда "Црни тигрови", чији припадници са собом у самоубилачке терористичке нападе носе капсуле цијанида, које у случају хватања морају да конзумирају како би изазвали своју смрт. У вези са овим занимљиво је схватање Марте Креншов (*Martha Crenshaw*), која наводи да се стање свести терористе – бомбаша самоубице не разликује од стања свести тибетанских самоубица, ирских политичких затвореника који су спремни да умру штрајкујући глађу или одлучних терориста широм света који желе преживети напад, али знају да су њихове шансе сведене на минимум. У том светлу самоубилачки тероризам губи своју демонску јединственост. Ради се тек о врсти мучеништва створеној у једној култури или верској традицији, али одбаченој у другима које прихватају другачије начине вредновања жртве, сматра Креншова²⁰.

9. Закључак

Евидентно је да самоубилачки тероризам представља глобалну претњу свету, с обзиром на то да је угрожено седам његових региона, укључујући 29 држава.

Самоубилачки тероризам, као и други облици тероризма, представља плански, прорачунат и систематичан чин, што подразумева постојање одређених организационих облика, носилаца тероризма, унутар којих се планира и припрема извођење самоубилачких напада. Из овога произилази да су терористичке организације, у мањем или већем обиму, носиоци самоубилачког тероризма. Прегледом терористичких организација које примењују самоубилачки тероризам, почев од 1983. године па наовамо, уочава се да је највећа разлика између њих у мери у којој је овај облик тероризма институционализован, тако да их, условно, можемо поделити у две групе. *Прву групу* би чиниле оне терористичке организације које самоубилачки тероризам примењују повремено, а *другу групу* оне терористичке организације које

²⁰ <http://www.klik.hr/naslovnica/politika/2001>

самоубилачки тероризам примењују стално, формирајући, при том, самоубилачке терористичке одреде као саставне делове терористичке организације.

Анализом досадашњих облика испољавања самоубилачког тероризма и сагледавањем тенденција самоубилачког тероризма, могуће је извршити идентификацију и класификацију појавних облика самоубилачког тероризма према следећим критеријумима: (1) према броју непосредних извршилаца самоубилачких терористичких напада: на самоубилачке терористичке нападе које изводи један терориста бомбаш – самоубица и самоубилачке терористичке нападе које изводи више терориста – бомбаша самоубица (синхронизовани самоубилачки терористички напади), (2) према употребљеном средству за извођење самоубилачких терористичких напада: употребом аутомобила, камиона, авиона, чамаца и бицикла/мотоцикла, (3) према непосредној жртви и објекту самоубилачких терористичких напада: на одређену личност, људски колективитет, јавне објекте, државне објекте и превозна средства, и (4) према постојаним могућностима: употребом оружја за масовно уништење за извођење самоубилачких терористичких напада.

На основу анализе самоубилачког тероризма, може се закључити да самоубилачки тероризам, у условима глобалних друштвених промена, представља најактуелнији, најопаснији и најсмртоноснији облик тероризма. Надаље, самоубилачки терористички напад могуће је извршити на било који начин и било којим средствима, и то било где и било када. Као такав, самоубилачки тероризам негативно утиче на безбедност појединих земаља, региона и међународне заједнице.

10. Литература

1. Dale, F. S., (1988), Religious Suicide in Islamic Asia: Anticolonial Terrorism in India, Indonesia and the Philippines, *Journal of Conflict Resolution*, Vol 32, No 1., march.
2. Кешетовић, Ж., Бајагић, М., (2002), Борба против међународног тероризма – правни аспекти, *Зборник радова "Тероризам у савременим условима"*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
3. Lequeur, W., (1999) *The New Terrorism*, Oxford, University Press, New York.
4. Merrary, A., (2001), Suicide bombers profile, Foreign Policy, *The Magazine of Global Politics, Economic and Ideas*, Massachusetts, Ave., NW, Washington, septembar/oktobar.
5. Мијалковски, М., (2001), Самоубилачки напади терориста, *Нови гласник* 2, Београд, март-април.
6. Мијалковски, М., (2005), *Одговор тероризму*, Факултет цивилне одбране, Београд.
7. Pape, A. R., (1997), The Strategic Logic of Suicide Terrorism, *American Politican Science Review*, No. 3.

(<http://www.userpages.umbc.edu/~cdavisj/terrorism.pdf>)

8. Савић, А., (2004), Од традиционалног ка постмодерном тероризму, *Безбедност*, бр 5/04.

9. Scott, A., (2004), *Mishandling Suicide Terrorism*, The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts Institute of Technology, The Washington Quaterly, Summer 2004., Washington.

10. Scott, A., (2003), Genesis of Suicide Terrorism, *Science*, No. 7, pp 1534.

(<http://www.jeannicod.ccsd.cnrs.fr/documents/disk0/00/00/03/43/-8k>)

11. Schweitzer, Y., (2001), *Suicide Terrorism and the September 11 Attacks*, ICT Researcher, 2001. (ICT Internet Site, www.ict.org.il.)

12. Falk, Richard A., (2003), *The great terrori war*, Olive Branch Press, Interlink Publising Group, Inc.

13. Шикман, М., (2006), *Тероризам – актуелни и могући облици*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.

14. Веб сајт: <http://www.foreignpolicy.com/issue-SepOct-2001/spiznak.htm#bio>

MA Mile Sikman

SUICIDE TERRORISM AS A THREAT TO MODERN WORLD

ABSTRACT: Based on the analysis of terrorism and its different kinds it can be concluded that the world has faced one specific shape of terrorism – suicidal terrorists, which are one of the most efficient tools of terrorism. Suicidal terrorist are both efficient tool and efficient manner of performing a terrorist act. They have several characteristics: amorality, brutality, secrecy, and surprise. It is obvious that terrorism is a global threat in the world, sine 27 countries and 7 regions are in danger.

KEY WORDS: suicidal terrorists, terrorism, security challenges, risks and threats.

Мр Владимир М. Симовић,
приправник у Окружном суду у Бањој Луци

ЗНАЧАЈ ПРАВА НА СЛОБОДУ И БЕЗБЈЕДНОСТ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТАНДАРДИ ВИЈЕЋА ЕВРОПЕ

Апстракт:

Кривични поступак је област гдје се нарочито додирују општи друштвени интереси и индивидуална права. Легитимном настојању државе на ефикасном поступку супротстављају се основне личне вриједности индивидуе, које лако могу бити повријеђене. То се посебно односи на личну репутацију, финансијску ситуацију, професионалну слободу, па чак и на живот осумњиченог, односно оптуженог, и то не само у земљама гдје још увијек постоји смртна казна, већ такође и доживотна, односно дуготрајна затворска казна. И само друштво, с друге стране, има разумљив интерес у циљу мирне коегзистенције, безбједности, физичког интегритета и сигурности потенцијалних жртава. Људска права у овом контексту служе да ограниче право државе да се уплиће у фундаменталне вриједности индивидуе.

Уводне напомене

Интервенција инструмената о људским правима осмишљена је да ограничи тужиочев суверенитет, да осигура да мјере као што су притвор, прислушкивање, истрага и заплена буду базиране на одговарајућим законским регулативама и да било каква уплитања сведе на степен који разумно може бити прихваћен као “неопходан”. Двије странке у поступку (индивидуална и друштвена, тј. осумњичени, односно оптужени, с једне, и тужилац, с друге стране) очигледно су “наоружане” неједнаком “силом”. Не само да је осумњичени, односно оптужени изложен добро организованом и опремљеном “непријатељу”; он је такође суочен са супериорношћу представника строге моралности. Међутим, свако осумњичено, односно оптужено лице се сматра невиним док се друкчије не докаже правноснажном осуђујућом пресудом.

Из тих разлога од практичног је значаја да се мјесто људских права у кривичном поступку¹ добро дефинише и конзистентно, прагматично и умјерено примјењује. При томе, појављује се одређена конвергенција интереса. У демократској земљи, заснованој на владавини права, усмјеравање кривичног права се не врши само према изрицању што је могуће већег броја осуда и импозантним бројем издржавања казни. Такође, постоји одговорност да правда буде задовољена. У том контексту, процесно право је једнако важно као и материјално.

Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине² је у примјени од 1. марта 2003. године, када је наметнут одлуком Уреда високог представника за БиХ, а накнадно потврђен од стране Парламентарне скупштине БиХ. Закон је, у оквиру обимне реформе кривичног законодавства, у правни систем Босне и Херцеговине увео много нових рјешења и правних института који представљају разраду међународних стандарда, међу којима посебан значај има право на слободу и безбједност из члана 5 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода³ и члана II/3.д) Устава Босне и Херцеговине. Од доношења, овај закон је, из различитих разлога, измијењен и допуњен више пута. У сврху осигуравања једнакости грађана пред судом, ентитети и Брчко дистрикт БиХ имају обавезу усклађивања својих закона о кривичном поступку са овим законом.

Значај права на слободу и безбједност личности

Право на слободу и (личну) безбједност личности (*the right to liberty and security of person*) из члана 5 ЕКЉП и члана II/3.д) Устава БиХ је једно од фундаменталних људских права у БиХ.⁴ То право ужива сваки човјек. Оно припада свакоме и само су још живот и физички интегритет важнији од слободе. Појединац се не може одрећи права на личну слободу и безбједност, тако да и уз сагласност лица затварање може бити незаконито.⁵ Осим чланом 5

¹ Појам “кривични поступак” овдје схватамо као обухватање свих активности државних органа, од полиције до највиших судова, који узимају за полазну тачку сумњу да је учињено кривично дјело. Ове активности се одвијају кроз различите фазе, тј. од истраге, подизања оптужнице, до суђења и поступка правних лијекова.

² У даљем тексту: Закон, објављен у “Службеном гласнику Босне и Херцеговине” бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 58/05, 46/06, 76/06, 29/07 и 53/07.

³ У даљем тексту: ЕКЉП.

⁴ У Европској унији је заштита овог права обезбијеђена чланом 6 Каталога људских права Европске уније.

⁵ Одлука Европске комисије за људска права, *De Wilde, Ooms, Versyp v. Belgium*, од 18. новембра 1970. године, позната још као *Vagrancy case*. У овом предмету Суд је сматрао да је “право на слободу превише важно у демократском друштву да би особа изгубила бенефицију заштите Конвенције из јединог разлога што се сама предала да би била затворена”.

ЕКЉП, то право је уређено, у ствари, ограничено и чланом 2 Протокола 4 уз ЕКЉП.⁶ Уз то, ЕКЉП забрањује да се било ко држи у ропству или ропству сличном положају.⁷

Члан 5 ЕКЉП гарантује неотуђива права сваког човјека на личну слободу и штити појединца од самовољног и противзаконитог лишавања слободе и притвора. Када се каже слобода, мисли се на одузимање индивидуалне физичке слободе у класичном смислу те ријечи, што не значи да држава има позитивну обавезу да гарантује право на безбједност (заштиту физичког интегритета), а тиме и на слободу појединца.⁸ Безбједност личности мора се схватити у контексту физичке слободе и не може се тумачити у вези с разним другим питањима (као што је обавеза државе да некоме пружи личну заштиту од напада других или право на социјалну сигурност). Јемство безбједности личности служи да назначи захтјев који је ЕКЉП развио при тумачењу и објашњавању права на слободу у члану 5 ЕКЉП.⁹

Имајући у виду језичко тумачење, право из члана 5 ЕКЉП (које обухвата два појма – ”слободу” и ”безбједност”) треба посматрати као једну цјелину.¹⁰ То, надаље, значи да ово нису два права, већ једно.¹¹ У прилог томе говори и чињеница да се у даљем тексту члана 5 више не спомиње појам ”безбједности”. Међутим, право на безбједност, за разлику од права на слободу, не може бити предмет ограничења у смислу члана 18 ЕКЉП,¹² чиме су државе чланице значајно лимитиране у погледу дерогације члана 5. Овакав закључак не спречава државу чланицу да ”у доба рата или друге јавне опасности која

⁶ Овим чланом је то право детаљно и прецизно уређено као право физичке, личне слободе, тј. слободног кретања и одабира мјеста боравка, као заштита од самовољних захвата органа државне власти.

⁷ Гомиен, В.: Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима (Загреб, 1996, стр. 24) за овај други облик користи термин ”сужањство”.

⁸ Одлука Европске комисије за људска права, *X. против Ирске*, апликација број 6043/73.

⁹ Док је право на слободу кристално јасно и не изазива никакве недоумице у теорији и пресудама стразбуршког суда, дотле се судска пракса дуго није суочавала са појмом безбједности (сигурности, *security, sûreté*), док је Комисија давала незадовољавајуће одговоре. У пресуди *Agee против Велике Британије* (апликација број 7729/76) Комисија је сматрала ”да се заштита ’безбједности’ личности гарантоване чланом 5 тиче произвољног уплитања јавне власти у индивидуалну личну слободу”. У пресуди *Arrowsmith против Велике Британије* (апликација број 7050/75) Комисија је додала да је ”безбједност гаранција против произвољности у погледу хапшења и лишења слободе”.

¹⁰ Видјети, нпр., одлуку Европске комисије за људска права *Адлер и Бивас против Савезне Републике Њемачке*, апликације број 5573/72 и 5670/72, Годишњак XX (1977).

¹¹ Адемовић, Недим: Право на слободу и сигурност, Центар за промоцију цивилног друштва, Сарајево, 2005, стр. 7.

¹² Европска комисија за људска права, Извјештај од 14. јула 1974. године, *Каата*, Годишњак XVIII/1975, стр. 300 (316).

пријети опстанку нације” предузима мјере које одступају од њених обавеза по ЕКЉП (члан 15 став 1 ЕКЉП). То, без сумње, укључује и случајеве тероризма.¹³

У случају да непосредна сврха мјере није у лишењу слободе него у провођењу неке друге радње, у правилу ће се радити о ограничењу слободе кретања, које се може процјењивати према члану 2 Протокола 4 уз ЕКЉП.¹⁴ Међутим, не треба занемарити улогу члана 5 у превентивном дјеловању – наспрам чл. 2 и 3 ЕКЉП.¹⁵ Члан 5 игра есенцијалну улогу у систему заштите према ЕКЉП тако што успјешно спречава ризик од поступка који је у супротности са чланом 3 и ванправним извршењем које је у супротности са чланом 2, те држећи државне власти одговорним за независну судску контролу над притварањем лица која су приведена.¹⁶

Остале врсте ”ограничења” слободе не спадају под овај члан, нпр. заустављање у саобраћају ради провјере алкохолизираности, надзор над условно отпуштеним лицима, ограничење слободе кретања војника у војним објектима и друге врста надзора којима се не одузима слобода.¹⁷ Напротив, обавезан, надзирани превоз лица на малом отоку сматра се лишењем слободе.¹⁸ Најзад, начин опхођења, поступање и реакције при лишавању слободе, ограничење изражавања личности и физичка неповредивост и сл. не повлаче питање члана 5,¹⁹ већ, евентуално, члана 3 ЕКЉП.²⁰

ЕСЉП је у многим је случајевима назначио важност права на слободу и безбједност. Тако је у предмету *Курт против Турске*²¹ Суд сматрао: ”...да су израђивачи текста Конвенције потврдили заштиту појединца против произвољног лишења слободе, тако што су дали јемство за цијели корпус материјалних права која за циљ имају да на најмању мјеру сведу ризик од

¹³ Европска комисија за људска права, *Lawless protiv Irske*, од 1. јуна, 1960. године, Серија А, број 3.

¹⁴ Павишић, Берислав: Кривично право Вијећа Европе, Голден маркетинг – Техничка књига, Загреб, 2006, стр. 71.

¹⁵ Адемовић, стр. 6 и 7.

¹⁶ Дом за људска права БиХ, одлука о прихватљивости и меритуму, ЦХ/96/1, *Josip, Божана и Томислав Матановић против Републике Српске*, од 11. јула 1977. године, тачка 60.

¹⁷ Европска комисија за људска права, *Engel et al. v. the Netherlands*, од 8. јуна и 23. новембра 1976. године.

¹⁸ *Guzzardi v. Italy*, од 6. новембра 1980. године, Серија А, број 39, став 92.

¹⁹ Европски суд за људска права, *Vittorio u Luigi Mancini против Италије*, од 2. августа 2001. године, Извјештаји пресуда и одлука 2001/IX, став 17.

²⁰ Видјети, *inter alia*, малтретирање при лишавању слободе (апликација Европској комисији за људска права, број Е 4420/69, Одлуке и извјештаји, број 37, стр. 51), употреба полицијских паса при претресу затвора (апликација број Е 7754/77), сликање притворених лица као акт понижења (апликација број Е 6555/74) итд.

²¹ Пресуда од 25. маја 1998. године, став 123.

произвољности, тако што су омогућили да чин лишења слободе буде подложен независној правосудној ревизији и тако што су осигурали да власти за такав чин сnose одговорност...Оно што је овдје у питању је заштита и физичке слободе појединаца, као и њихова лична безбједност у контексту који, у одсуству одговарајућих јемстава, може резултирати угрожавањем владавине закона и притворенике у цијелости удаљити од домета најједноставнијих облика правне заштите.”

Право на слободу и безбједност обухвата више цјелина. Прва цјелина (члан 5 став 1 ЕКЉП) уређује јемства личне слободе и случајеве у којима је лишење слободе допуштено, а друга (став 2 члана 5 ЕКЉП) – основна права лица лишеног слободе. Ставови 3 и 4 члана 5 ЕКЉП садрже процесна јемства и судски надзор, док је у ставу 5 предвиђено право на одштету. Полазећи од ових права, Закон не дозвољава могућност да се притвор одреди обавезно. Наглашене су и друге мјере (члан 126 – Мјере забране и чл. 127–130 Закона – Јемство) које суд мора испитати као могућности које претходе притвору и које, по члану 131 став 1 Закона, могу остварити сврху која се постиже притвором.

Члан 5 став 1 садржи списак допуштених основа за лишење слободе који је коначан. Међутим, примјењивост једног од основа не искључује нужно и примјену другог; притвор може, зависно од околности, бити оправдан на основу више од једне тачке.²² Међутим, ЕСЉП не улази систематично у детаљно преиспитивање по свим тачкама члана 5 став 1. Уз то, списак дозвољених изузетака у ставу 1 члана 5 ЕКЉП мора се строго тумачити. Суд увијек мора имати на уму да – да би јемства слободе имала смисла – свако лишење слободе мора увијек бити изузетак, с објективним оправдањем и само онолико колико је то апсолутно неопходно. У вези с овим, ЕСЉП “поново наглашава да је списак изузетака у односу на право на слободу које гарантује члан 5 став 1 коначан и само уско тумачење ових изузетака конзистентно је са циљем те одредбе, тј. да се осигура да нико не буде произвољно лишен слободе”.²³

“У складу са законом прописаним поступком“ – мисли се на домаћи закон којим се одређује законитост притвора, али се захтијева и поштовање сврхе члана 5 – заштита од произвољности – која, такође, мора бити испоштована (*Wazzink vs Holland*²⁴, *Van Der Leer*²⁵, *Benham vs United Kingdom*²⁶, *Quinn protiv*

²² *Eriksen protiv Норвешке*, пресуда од 27. маја 1997, Представка бр. 17391/90, Reports 1997–III, ст. 76 и 85–86; *X vs U.K.*, пресуда од 5. новембра 1981, Серија А бр. 46, стр. 17–18, ст. 36–39.

²³ *К. Ф. против Немачке*, пресуда од 27. новембра 1997, Представка бр. 25629/94, Reports 1997–VII, ст. 70–73, види такође и *Giulia Manzoni*, стр. 1191, став 25; *Ciulla protiv Италије*, 22. фебруар 1989, Серија А, бр. 148, стр. 18, став 41; *Bouamar* 29. фебруар 1988, Серија А, бр. 129, стр. 19, став 43.

²⁴ *Wassink protiv Холандије*, пресуда од 27. септембра 1990, Представка бр. 12535/86, став 24)

²⁵ *Van der Leer*, пресуда од 21. фебруара 1990, Серија А бр. 170, стр. 12, став 22.

Француске²⁷). Непоштовање или погрешна примјена домаћих закона доводе до кршења члана 5. Стога, суд има и одређена овлашћења у преиспитивању да ли су домаћи закони испоштовани (*Bouamar vs Belgium*²⁸ и *Wloch vs Poland*²⁹). Непоштовање неког суштинског процедуралног захтјева од стране националног закона, као и неиспуњење неког процедуралног аспекта, чак и када, по становишту Суда, то није суштински важно, може довести до кршења става 1 члана 5.

Законитост лишења слободе, посматрана изоловано, често није довољна. У одређеним случајевима лишење слободе може бити законито, али се сам закон не може примијенити на конкретан случај због тривијалности ситуације³⁰. У предмету *Drodz i Janousek* чак није ни постојала релевантна законска одредба која би оправдала притварање, већ се радило о обичају, који је дуготрајном примјеном имао “довољно стабилности и правне снаге да послужи као основ за притварање подносиоца представке“. Поред тога, надлежне власти могу поступати незаконито “у доброј вјери“. На тај начин, одсуство арбитрарности (зле намјере, злоупотребе надлежности или произвољности) постаје кључна компонента да би се лишење слободе сматрало “законитим“ и оправдало по члану 5 ЕКЉП.

Питањима релевантности грешке и намјере кршења закона приликом њиховог накнадног преиспитивања и ретроактивног ефекта по валидност, ЕСЉП се бавио у предметима *Bozano vs France*, *Benham vs United Kingdom*, *Krzycki vs Germany*, *Giulia Manzoni*, *Quinn vs France* и *Kawka vs Poland*. При томе, треба правити разлику између случајева у којима се ради о грешци и оних у којима је ријеч о намјерном кршењу поступака прописаних законом.

И у случајевима када је особа лишена слободе, једино право које јој је ускраћено јесте право на слободу. Иако ово изгледа сасвим јасно, власти и даље настављају да крше и друга права притвореника, као што је право на физички интегритет, преписку или слободу мисли, савјести и вјероисповијести. У новијој пресуди *Igors Dmitrijevs против Литваније*³¹, ЕСЉП се бавио повредом више права лица лишеног слободе. У вези са чланом 8, ЕСЉП је сматрао да је забрана подносиоцу представке да пише мајци представљала мијешање у право

²⁶ *Benham vs U.K.*, пресуда од 10. јуна 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996–III, стр. 765, став 40.

²⁷ *Quinn против Француске*, пресуда од 22. марта 1995, Серија А бр. 311. стр.18, став 47.

²⁸ *Bouamar против Белгије*, пресуда од 29. фебруара 1988, Серија А бр. 129, стр. 21, став 49.

²⁹ *Wloch против Пољске*, пресуда од 19. октобра 2000, представка бр. 27785/95, став 110.

³⁰ Види нпр. *Witold Litwa против Пољске*, пресуда од 4. априла 2004. године, Извјештаји 2000–III или одлуку Дома за људска права БиХ, *Мухарем Одобашић против Републике Српске*, СН/98/1786.

³¹ Од 31. новембра 2006. године, представка број 61638/00.

на поштовање преписке. Како овај случај показује, затворске власти неких држава, које су сада већ више година чланице Савјета Европе, и даље не разумију да је једино право којег је притвореник лишен право на слободу. Повреде ЕКЉП у овом случају указују на темељни пропуст власти да прихвате ово кључно начело. Сва права према Конвенцији, осим права на слободу, остају нетакнута након лишења слободе. Иако мијешање у друга права (нпр. породични живот) може бити неизбјегна последица лишења слободе, свако мијешање у било које друго заштићено право мора бити изричито дозвољено законом који је објављен и који јасно поставља услове који морају бити испуњени ради оправдања таквог мијешања. Мијешање не смије бити засновано на стереотипним разлозима и мора бити сразмјерно одређеном оправданом циљу. То значи да општа забрана контакта са породицама или приступа новинама или присуствовања вјерским обредима неће бити прихватљива. Свако мијешање мора бити конкретно оправдано. Суд већ дуго наглашава свеобухватни значај забране ометања вршења права на појединачну представку ЕСЉП, гарантованог чланом 34 ЕКЉП. Ово укључује практичну могућност слободне и повјерљиве преписке са ЕСЉП.

Претпоставка у корист слободе

Став 1 члана 5 ЕКЉП указује на то да постоји претпоставка да свако треба уживати слободу и да, стога, лице може бити лишено слободе само у изузетним околностима. Тако, овај члан почиње с претпоставком овог права да ”свако има право на слободу и безбједност личности”, а након тога слиједи формулација да ”нико не смије бити лишен слободе, изузев у доље наведеним случајевима и у складу са законом прописаним поступком”. Лична слобода је основно право које сви морају уживати. Лишење слободе има директан негативан ефекат на уживање многих других права која сежу од права на породични и приватни живот, преко права на слободу окупљања, удруживања и изражавања, до права на слободу кретања.

Претпоставка у корист слободе наглашена је и императивним захтјевом члана 5 ЕКЉП и члана 131 Закона да се осигура да појединац не може бити лишен слободе дуже него што је неопходно и да је, ако губитак слободе није оправдан, може одмах повратити. Свако лишење слободе мора увијек бити изузетак, с објективним оправдањем и трајати само онолико колико је неопходно. Терет доказивања је на онима који траже лишење слободе неког лица, као и обавеза органа кривичног поступка да, при томе, осигурају континуирано поштовање ограничења која намеће члан 5 ЕКЉП. У складу са оваквом претпоставком, суд не само да треба да очекује и тражи да му се понуде разлози за лишење слободе, већ, исто тако, да их детаљно анализира – да би се увјерио да ли они заиста постоје. Све што би било мање од тога, представља непоштовање владавине права и прихватање произвољног

поступања. Зато тужилац мора суду предложити укидање притвора кад престану постојати разлози за његово даље постојање.³²

Лишење слободe и задржавање

ЕСЈП не даје дефиницију појма ”лишења слободe”, што му омогућава да своју судску праксу прилагођава конкретним ситуацијама. Уопштено узевши, лишење слободe се може дефинисати као мјера јавних власти, на основу које се одређено лице држи, против своје воље, одређено вријеме, у ограниченом простору, спријечено силом или пријетњом употребе силе, у суштинској немогућности да напусти то мјесто.

ЕКЈП полази од два услова за лишење слободe (*permitted grounds of arrest or detention*). Прво се наводи шест ситуација у којима једно лице може бити лишено слободe, а затим поставља додатни услов – да је лишење слободe настало као резултат поступка уређеног законом. Уз то, Конвенција упућује на материјалне и процесне одредбе националног права, чије непоштовање Суд оцјењује као повреду Конвенције.³³ Када се постави питање ”законитости” притвора, укључујући и питање да ли је испоштован ”поступак регулисан законом”, у смислу ЕКЈП се, у основи, мисли на националне законе и подразумева обавеза поштовања материјалних и процесних одредаба националних закона, али се захтијева и да било које лишавање слободe буде сагласно сврси члана 5 ЕКЈП, а то је заштита појединца од произвољног тумачења.³⁴ Међутим, ЕСЈП испитује и квалитет националних прописа, који морају одговарати суштини члана 5 ЕКЈП.³⁵

Приликом дефинисања лишења слободe значајно је напоменути и разлику која се прави између лишења и ограничења слободe, коју не штити члан 5 став 1 ЕКЈП. Разликовање лишења и ограничења слободe је питање степена или интензитета, а не природе или суштине ограничења.³⁶ У вези с тим, добар примјер је дао ЕСЈП у пресуди *Guzzardi v. Italy*³⁷, назначавајући да ово питање

³² Неприхватљивост било какве тенденције у супротном смислу може се видјети у одлуци Европске комисије у предмету *Мансур против Турске*, од 8. јуна 1995. године, у којој је наглашено да се не може оправдати континуирани притвор када је државни суд континуирано давао овлашћење за продужетак притвора, користећи увијек исте и потпуно стереотипне формулације, често без било какве даљње разраде. У оваквом приступу, државни суд је једноставно стављао печат на одлуку полицијских снага, а није обављао било какву независну критичку анализу. Ово се никад не може сматрати конзистентним захтјеву да се лишење слободe оправда.

³³ *Benham v. the United Kingdom*, од 10. јуна 1996. године, Збирка 1996–III, свз. 10.

³⁴ Одлука Уставног суда БиХ, број АП 805/04 од 30. новембра 2004. године.

³⁵ *Amuur v. France* (од 25. јуна 1996. године, Збирка 1996–III, свз. 11) и *Baranowski v. Poland*.

³⁶ Видјети Дутертре, стр. 80–86.

³⁷ Пресуда од 6. новембра 1980. године, Серија А број 39, стр. 33–35, ст. 92–93 и 95.

мора бити анализирано на основу критеријума као што су: дужина трајања мјере, њен интензитет, радијус кретања погођеног лица, могућност комуникације, обављање свакодневних активности итд.

Истовјетним питањем ЕСЉП се бавио у предмету *Атиур* против Француске.³⁸ Суд је у овом предмету анализирао да ли је задржавање азиланата у зони транзита или међународној зони на париском аеродрому Орли, с обзиром на рестрикције којима су били подвргнути, једнако лишењу слободе. Подносиоци су држани у зони транзита на аеродрому 20 дана, остављени да се сами сналазе како знају, били су под непрекидном контролом полиције и није им пружена никакава правна или социјална помоћ, а дуго ниједан суд није разматрао ни дужину ни потребу таквог лишења слободе.

У овом предмету, француска влада и Комисија су дијелиле став да се није радило о лишењу слободе, придајући “посебан значај чињеници да су се подносиоци могли у било које вријеме уклонити из домена примјене мјере о којој је ријеч”. Међутим, ЕСЉП је закључио сљедеће: “Сама чињеница да азиланти могу добровољно напустити земљу у којој желе наћи прибјежиште, не искључује ограничење слободе; право да се напусти било која земља, укључујући и властиту, је, штавише, гарантовано Протоколом број 4 уз ЕКЉП. Надаље, ова могућност постаје само теоријска ако ниједна друга земља не понуди заштиту која се може упоредити са оном коју очекују у земљи од које траже азил и која је спремна примити их.” ЕСЉП је закључио да је “задржавање подносилаца у зони транзита на париском аеродрому Орли, заправо, с обзиром на рестрикције којима су били подвргнути, било једнако лишењу слободе”.

За разлику од задржавања подносиоца у зони транзита на аеродрому (*Атиур против Француске*) и обавезног надзираног превоза лица на малом острву (*Guzzardi против Италије*) које је ЕСЉП сматрао лишењем слободе, остале врсте “ограничења” слободе не потпадају под овај члан, нпр. ограничење слободе кретања војника у војним објектима и друга врста надзора којима се не одузима слобода³⁹, заустављање у саобраћају ради провјере алкохолизираности, надзор над условно отпуштеним лицима и хоспитализација малољетника на одјељење за дјечју психијатрију.⁴⁰ Начин опхођења, поступање и реакције при лишавању слободе, ограничење изражавања личности, физичка неповредивост и сл. не повлаче питање члана 5,⁴¹ већ, евентуално, члана 3 ЕКЉП.⁴² У случају

³⁸ Пресуда од 25. јуна 1996. године, *Reports of Judgments and Decisions* (Извјештаји о пресудама и одлукама) 1996–III, број 11, стр. 847–848, ст. 41 и 43.

³⁹ *Engel и остали против Холандије*, пресуда од 8. јуна 1976, Серија А, број 22.

⁴⁰ *Nielsen против Данске*, 28. новембра 1988, Серија А бр. 144

⁴¹ ЕСЉП, *Vittorio и Luigi Mancini против Италије*, од 2. августа 2001. године, Извјештаји пресуда и одлука 2001/IX, став 17.

⁴² Видјети, *inter alia*, малтретирање при лишавању слободе (апликација Европској комисији за људска права, број Е 4420/69, Одлуке и извјештаји, број 37, стр. 51), употреба полицијских паса при претресу затвора (апликација број Е 7754/77), сликање притворених лица као акт понижења (апликација број Е 6555/74) итд.

да непосредна сврха мјере није у лишењу слободе, него провођењу неке друге радње, у правилу ће се радити о ограничењу слободе кретања, које се може процјењивати према члану 2 Протокола 4 уз ЕКЉП.

Дужина трајање мјере, радијус кретања, могућност напуштања простора, могућност комуникације, обављања свакодневних активности, суштински су критеријими који чине не само граничну линију између лишења и ограничења слободе, већ и елементе самог појма лишења слободе. Приликом разматрања да ли се одређена ситуација може сматрати лишењем слободе, суд мора узети у обзир конкретну ситуацију и испитати интензитет и интеракцију ових елемената, и тек након тога оцијенити да ли је дошло до лишења слобода. При томе, немогућност напуштања боравишта која се огледа у околности да се особа држи закључаном, готово по правилу се сматра лишењем слободе⁴³, а исто важи за силу или чак пријетњу употребом силе. Наш закон познаје краткотрајне казне лишења слободе, које дефинише као "принудно довођење свједока" (члан 81 став 5), лишење слободе ради принудног тјелесног прегледа (члан 109), "лишење слободе и задржавање" од стране полицијских органа (члан 139), "задржавање на мјесту извршења кривичног дјела" (члан 220 Закона) итд.

Држање у ћелији, кућни притвор, држање на лијечењу у болници, смјештај у цркве, школе, стадионе, гараже, хотеле и сличне прихватне центре, чак и ако се особа које се тиче може слободно кретати унутар тог објекта, по правилу се сматра лишењем слободе. Наравно, објекат задржавања може се сам кретати, као што је случај за аутом у којем је госп. *Vozano* одведен до швајцарске границе. Насупрот томе, полицијски час је само ограничење слободе кретања⁴⁴. Елеменат принуде не мора се схватити дословно – лисице нису нужан елеменат. Сасвим је довољна пријетња употребом силе. Кућни притвор не значи нужно да врата морају бити закључана или да електронски надзор или друга средства ограничења апликанта морају постојати. У предмету *Engel* Суд је чињеницу да просторија није закључана сматрао кључном, оном која је одредила да хапшење није конституисало лишење слободе, док се Комисија у предмету *X против Њемачке* позива на овај детаљ у случају двије ученице које су остављене да чекају у полицијској станици. Овдје је битан психолошки моменат принуде. Ако је особа под утиском да не може напустити просторију без озбиљних посљедица, укључујући и то да буде силом враћена, вјероватно је да се ради о лишењу слободе. У предмету *Atiur против Француске* сама мјера задржавања на аеродрому не би била довољна за лишење слободе да није потрајала толико дуго, чак 20 дана. Ту се вријеме задржавања у интеракцији ових елемената показује као пресудно. У предмету *Raimondo*, особи стављеној под полицијски надзор наметнута су ограничења да борави у кући од 21 сат навече до седам

⁴³ *Engel и остали против Холандије*, пресуда од 8. јуна 1976, Серија А, број 22, став 62 и 63.

⁴⁴ Кипар против Туске, апликација 6780/74 и 6950/75

сати ујутро, осим уколико нема ваљане разлоге да напусти кућу, о чему је дужна да прво обавијести надлежне власти. Према мишљењу Суда и Комисије, та мјера није прешла границе обичног ограничења слободе⁴⁵.

Лишење слободе ради принудног вађења крви у случају утврђивања очинства, квалификовано је као лишење слободе.⁴⁶ Или, у вези са душевним болесницима, за ЕСЉП нема сумње да је сваки такав болесник који мора бити закључан у здравственој установи, без обзира на то да ли се смије унутар установе кретати, односно повремено је напуштати, лишен слободе.⁴⁷ Насупрот томе, као лишење слободе није оквалификовано привођење, ради саслушања, неколико турских ученика од стране берлинске полиције.⁴⁸ У сваком случају, ЕСЉП ће лишење слободе које се не може подвести под неки од основа из тач. а)–ф) става 1 члана 5 ЕКЉП, који се имају тумачити рестриктивно,⁴⁹ оцијенити незаконитим.⁵⁰ Дисциплинске мјере изречене затвореницима не могу се сматрати као лишење слободе, јер су оне само модификација услова законитог лишења слободе.⁵¹ Ипак, услови након лишења слободе, свакако, потпадају под члан 3 ЕКЉП.⁵²

Суд мора увијек размотрити природу затварања. Кад се неко лице принудно држи у полицијској или затворској просторији, очигледно је дошло до лишења слободе. Има и других затварања на која се члан 5 ЕКЉП може односити. То ће бити и случај када службеник полиције – без обзира на то да ли се користи силом – сасвим јасно неком лицу стави до знања да не може напустити одређено мјесто или да мора поћи са службеним лицем на неко друго мјесто. То укључује и заустављање било којег лица на улици или тражење од лица да остане у полицијској станици, након што је тамо дошло својом вољом.⁵³

⁴⁵ Пресуда од 19. јула 1974

⁴⁶ Одлука о допустивости Европске комисије за људска права, апликација број 8278/78, Одлуке и извјештаји (ОИ) број 18, стр. 154.

⁴⁷ Извјештај Европске комисије за људска права, *Nielsen против Данске*, од 12. марта 1987. године, ст. 109-111.

⁴⁸ Одлука о допустивости Европске комисије за људска права, апликација број Е 8810/78, Одлуке и извјештаји (ОИ) број 24, стр. 158.

⁴⁹ *Bouamar v. Belgium*, од 29. фебруара 1988. године.

⁵⁰ *Riera Blume, et al. v. Spain*.

⁵¹ Адемовић, стр. 16.

⁵² Одлука о допустивости Европске комисије за људска права, *Х. против Швајцарске*, апликација број Е 7754/77, Одлуке и извјештаји (ОИ) број 11, стр. 216.

⁵³ Управо постојање принуде је битно, као што је ЕСЉП јасно рекао у предмету *de Wilde, Ooms and Versyp против Белгије* од 18. јуна 1971. године, независно од тога да ли се дато лице добровољно предало. Уз то, ирелевантно је да лице лишено слободе није свјесно те чињенице, довољно је да то лице више нема право да то мјесто напусти.

При томе, није од значаја чињеница да неко лице има одређени степен слободе унутар одређеног простора.⁵⁴

Члан 5 ЕКЉП ће увијек бити релевантан када је степен ограничења кретања на одређеном мјесту екстреман у смислу да дато лице не може да оде са одређеног мјеста – било да се ради о улици или другом отвореном простору – или мора да остане у одређеном возилу или просторији (која не мора бити ћелија). Међутим, чињеница да лице има одређени степен слободе унутар одређеног простора не значи да се члан 5 не примјењује. Ови фактори су значајнији од самог мјеста, тако да захтјев да лице остане у свом дому може подразумевати примјену члана 5, било да се ради (као у предмету *Giulia Manzoni против Италије*⁵⁵) о периоду прије суђења или (као у предмету *Kunar против Турске*⁵⁶) у складу са посебно строгим обликом полицијског сата, по којем су лица могла напуштати своје домове само под пратњом. Ако се ради о ограничењу кретања у одређеном подручју, као што су село или округ, али никакве изолације уз то нема (као што је био случај у предмету *Guzzardi*), вјероватније да ће се то сматрати ометањем слободе кретања – прије него лишењем слободе.

Подједнако, ограничење које се намеће лицима која траже улазак у земљу – као захтјев да бораве у одређеном дијелу аеродрома, а не да се држе затвореним у посебним притворним мјестима за странце – не би се, генерално, сматрало лишењем слободе, пошто би она још увијек имала могућност да иду у неку другу земљу. Међутим, таква опција мора бити стварна и не би постојала у случају да за њих нема друге земље која би их примила, или када, ако се ради о лицу које тражи азил, нема друге земље која нуди заштиту сличну оној коју лице очекује да ће наћи у земљи у којој се азил тражи.⁵⁷

⁵⁴ Тако је у предмету *Ashingdane против Уједињеног Краљевства*, од 28. маја 1985. године, речено да то покрива и лице које је, иако је принудно било затворено у психијатријској болници, било смјештено на одјел који није био закључан, имало право да напусти болницу у току дана и преко викенда, без било какве пратње. Слично томе, у предмету *Guzzardi против Италије* члан 5 ЕКЉП се сматрао примјенљивим на захтјев да неко за кога се сумња да је учествовао у организованом криминалу мора да живи у ограниченом неограђеном простору од два и по квадратна километра, на једном удаљеном отоку, заједно са другим таквим лицима. Иако су његова супруга и дјеца могли живјети с њим, комбинација ограничења кретања и изолације били су у овом случају довољни да се то сматра лишењем слободе.

⁵⁵ Од 1. јула 1997. године.

⁵⁶ Представке број 6780/74 и 6950/75 (Извјештај Комисије).

⁵⁷ Таква ситуација се појавила у предмету *Атиур против Француске*, гдје је једина могућа алтернатива за апликанта била Сирија и пријем није био само питање “сложености дипломатских односа”, већ, пошто се радило о земљи која није била под обавезом која произлази из Женевске конвенције о статусу избјеглих лица, није било никакве запреке да дато лице буде враћено у земљу у којој се плашило прогањања.

Статус лица на које се односи члан 5 ЕКЉП релевантан је у одређењу да ли је заиста дошло до лишења слободе. Ово је, у сваком случају, став који је заузет у погледу на ограничење кретања у одређеном мјесту лица која служе у оружаним снагама, а кроз примјену нормалног дисциплинског режима. Сходно томе, у предмету *Engel против Холандије* сматрало се да је члан 5 непримјењив на облик “хапшење”, који је довео до тога да су војници, иако су морали обављати своје нормалне обавезе, у вријеме када нису били на обавези, били ограничени на одређену незакончану зграду унутар војног објекта. Војници су се могли на ово позвати тек кад су били изложени пуно строжем облику “хапшења”, по којем су били закључани у ћелији и нису били у стању обављати своје нормалне обавезе. Претпоставка која је у основу овакве одлуке јесте да како војна служба неизбежно води до мањег степена слободе, граница до које се мора стићи прије него што се појаве ограничења на која се односи члан 5 мора бити већа него што је случај у цивилном животу.

Мало је вјероватно да ће наметање већих ограничења на слободу некога ко је већ у затвору, као што је трансфер из објекта са нижим степеном обезбјеђења у објект гдје су затвореници у врло строгом притвору – бити сматрано лишењем слободе у смислу члана 5, пошто је већ дошло до губитка слободе, као посљедица изречене казне или другог налога за затварање. ЕСЉП није сматрао да постоји било какво лишење слободе када је једна затвореница затворена у ћелију без права да се дружи са другим затвореницима. Међутим, у предмету *Bollan против Уједињеног Краљевства*⁵⁸, ЕСЉП је прихватио да мјере које постоје у затвору у изузетним околностима могу представљати ометање права на слободу. ЕСЉП је такође прихватио да затвореник који буде “ослобођен затворске казне” поновно враћа своју слободу, тако да каснији поновни позив на издржавање затворске казне може да се сматра лишењем слободе које подлијеже под захтјеве из члана 5 ЕКЉП. Или, у предмету *Weeks против Уједињеног Краљевства*⁵⁹ ЕСЉП је истакао да је ово ствар која ће се одредити у сваком појединачном случају, али услови наметнути таквом лицу, који траже одређени степен надзора и подношење извјештаја органима власти, не сматрају се довољним да се дато лице не сматра слободним у смислу члана 5.⁶⁰

У предмету *de Jong, Baljet u Van der Brink vs Holland*⁶¹ ЕСЉП је имао прилику да разматра посебне поступке који се примјењују на припаднике оружаних снага и у том смислу бавио се питањем да ли се *auditeur militaire*

⁵⁸ Од 4. маја 2000. године (одлука о прихватљивости).

⁵⁹ Од 2. марта 1987. године.

⁶⁰ Несумњиво је било значајно да подносилац апликације није био ослобођен из неког конкретног разлога, као што је присуство сахрани, већ је могао да живи нормално, под одређеним условима.

⁶¹ 22. мај 1984. године, Серија А бр. 77, стр. 24, ст. 48 и 49.

може сматрати овлашћеним да доноси одлуку о притвору. Суд је сматрао да не може, и у том смислу издвојио двије ствари: “Поред тога, *auditeur militaire* није имао ону врсту независности која се захтијева по члану 5 став 3. Иако независан од војних власти, од истог *auditeur militaire* се могло затражити да врши функцију кривичног гоњења након што се предмет упути на војни суд (види став 19). Он, према томе, не би био независан у кривичном поступку који би услиједио против овог војника чији је притвор одредио прије него што је предмет упућен на суђење. Укратко, *auditeur militaire* не би био ‘независан од страна у поступку’ (види извод из пресуде *Schiesser*, став 47) у овој претходној фази управо због тога што би био обавезан да буде једна од страна у наредној фази поступка”.⁶²

У погледу одређивања периода који се рачуна као “привремено лишење слободе” у значењу по ЕКЉП, у пресуди *Muller vs France*, ЕСЉП је сматрао да период који је релевантан почиње с тренутком лишења слободе конкретне особе. Релевантан датум је датум на који је та особа одведена у притвор, не касније од датума када је судија издао налог о притвору.⁶³ У пресуди *Labita vs Italy*, ЕКЉП сматра да се притвор завршава онда када је одлука о кривици донесена, чак и ако је она првостепена.⁶⁴ Исто тако, временски период између дана осуде и дана када се пресуда укида по жалби, а предмет враћа на поновно суђење, мора бити искључен из временског периода који се узима у обзир.⁶⁵ У таквим околностима вријеме лишења слободе може се састојати од више одвојених периода.⁶⁶ Слично се и више периода лишења слободе који су прекидани пуштањем на слободу узимају збирно.

Нова законска рјешења у БиХ не допуштају ником, осим суду, да својом одлуком неко лице стави у притвор. Истина, члан 139 Закона даје могућност полицијском органу да у року од 24 сата лиши неко лице слободе, али то није притвор. Осим тога, та могућност долази у обзир само ако постоје основи сумње да је то лице учинило кривично дјело и ако постоји неки од законом прописаних разлога за притвор.

Законска формулација даје полицијском органу врло широке могућности за примјену ових мјера. Први услов (основи сумње) не захтијева постојање доказа о извршењу дјела, док други услов (законски разлози за притвор), по својој природи, не може ограничити широка полицијска овлашћења. Ово је важно ако се узме у обзир да полицијски орган по члану 220 Закона има право задржати лице затечено на мјесту извршења кривичног дјела, ради прикупљања

⁶² *Duinhof u Duijf*, серија А бр.79, став 38.

⁶³ Пресуда од 17. марта 1997, представка бр. 21802/92, *Reports* (извјештаји) 1997–II, став 34

⁶⁴ Пресуда од 6. априла 2000, Представка бр. 26772/95, ст. 171–173.

⁶⁵ *Kudla vs Poland*.

⁶⁶ *Vaccaro vs Italy*, 16. новембра 2000, Представка бр. 41852/98, ст. 31–33.

обавјештења – ако то лице може дати обавјештења важна за кривични поступак. Ова мјера ограничена је на узак круг лица: лица затечена на мјесту извршења кривичног дјела која могу дати обавјештења важна за кривични поступак и лимитирана временским роком од шест сати задржавања. Из истих разлога и у циљу заштите својих права то лице има право поднијети притужбу тужиоцу.

Ово овлашћење је потребно тумачити и у духу члана 219 став 1 (узимање изјава) и члана 223 став 1 Закона (обезбјеђење доказа).

Vladimir M. Simović, MA

Beginning employee in Banja Luka District Court

THE IMPORTANCE OF FREEDOM AND SAFETY RIGHTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND STANDARDS OF EUROPEAN COUNCIL

SUMMARY: Criminal proceedings represent a field where general public interests and individual rights come especially into contacts. Legitimate endeavors of the state for efficient procedures are opposed by basic personal values of individuals that can easily be harmed. This specially relates to personal reputation, financial situation, professional freedom, and even life of suspects or convicts not only in the countries with death penalty still existing, but also life or long-lasting imprisonment. On the other side, the society itself has understandable interest aimed at peaceful coexistence, security, physical integrity and safety of potential victims. In this contexts human rights serve to limit right of state to interfere with fundamental values of individual.

Мр Синиша Каран,
СИПА

**НАДЛЕЖНОСТ ИНСТИТУЦИЈА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У
ОБЛАСТИ БЕЗБЈЕДНОСТИ
- политички и уставноправни аспект -**

Анстракт:

Питање подјеле надлежности у БиХ је посебно значајно питање од самог момента потписивања Дејтонског мировног споразума, а унутар тог питања, питање надлежности у области безбједности БиХ и ентитета испоставља се као најважније. Уставом БиХ је недвосмислено одређено да полицијски послови спадају у надлежност ентитета. Свака ситуација у којој се та надлежност обавља на нивоу институција БиХ јесте пренос надлежности чија је процедура јасна са аспекта уставних рјешења. Питање преноса надлежности на институције БиХ у домену безбједности кроз полицијску реформу, данас је неодвојиво питање укупне промјене Устава БиХ, са чиме се слажу готово сви политички фактори у БиХ.

Кључне ријечи: подјела надлежности, безбједност, реконструкција полиције.

Општи амбијент

Важно питање организације полицијске, односно укупно безбједносне структуре у свакој држави, па и у БиХ, детерминисано је од више фактора. Оне карактеристике које су уобичајене као одреднице организације и функције органа безбједности у свим државама, у БиХ су посебно изражене и у великој мјери у блиској вези са политичким питањем и питањем уставноправног тумачења.

Као специфично значајни фактори за БиХ издвајају се: облик уставноправног уређења по Уставу БиХ, територијална организација БиХ (двоентитетска структура и Дистрикт Брчко), а нарочито садашња територијална организација органа безбједности (шири појам за све полицијске и безбједносне структуре у БиХ различитих нивоа и компетенција, мада се може користити и појам полицијски послови будући да је тренутно ријеч превасходно о реконструкцији јавне безбједности) у БиХ. Реконструкција обавјештајних служби је извршена.

Дакле, питање безбједности у БиХ није искључиво професионално питање, већ превасходно политичко и уставноправно питање (политичко са аспекта различитих виђења политичких фактора у БиХ о концепцији организације БиХ, а тиме и полицијске структуре, а уставноправно са аспекта различитих тумачења уставних одредби које детерминишу питање безбједности, а у свјетлу тенденције преноса надлежности у области безбједности са нивоа ентитета на ниво институција БиХ).

Дакле, и унутрашња структура органа безбједности, која је различита од земље до земље, има своје карактеристике у погледу организације и функционисања, те других обиљежја по којима се и разликују од других земаља. Положај, улога, и организација органа безбједности треба да буду карактеристични за свако конкретно друштво. Сваки безбједносни систем у свакој држави треба посматрати посебно, а било какво генералисање или копирање безбједносних система било које државе опасно је са аспекта функционалности органа безбједности. У Босни и Херцеговини се константно покушавају примијенити „слични“ полицијски системи сложених држава, каква је и БиХ.

Питање подјеле надлежности у БиХ је посебно значајно питање од самог момента потписивања Дејтонског мировног споразума, а унутар тих питања, питање надлежности безбједности се испоставља као најважније. Често се у политичким оквирима детерминише као „последња одбрана“ елемената државности и чак уопште постојања ентитета. Последње заостравање политичког амбијента у Босни и Херцеговини десило се с неуспјехом полицијске реформе која је сведена на питање: `има ли полиције РС или нема?

С аспекта уставних рјешења, битне су одреднице које говоре о уставној претпоставци надлежности у корист ентитета: „све владине функције и овлашћења, која нису Уставом изричито дата институцијама БиХ, припадају ентитетима“. Након тога, Устав таксативно набраја надлежности институција БиХ (члан 3. тачка 1. Устава БиХ).

Дакле, Уставом БиХ је недвосмислено одређено да полицијски послови спадају у надлежност ентитета. Свака ситуација у којој се та надлежност обавља на нивоу институција БиХ јесте пренос надлежности чија је процедура јасна са аспекта уставних рјешења.

Као општа карактеристика питања надлежности ентитета и институција БиХ у досадашњој 12-годишњој постдејтонској пракси, може се слободно рећи, била је тенденција преноса надлежности на институције БиХ, док се питање преноса надлежности у области безбједности (полицијска реформа) истиче као карактеристично.

Карактеристика повреде Устава БиХ у домену преноса надлежности безбједности са ентитета на ниво институција БиХ, као последицу може имати,

и има, нарушавање безбједносне ситуације у БиХ, те нарушавање укупне безбједности са импликацијама на политичке, економске, социјалне односе, питање повратка избјеглих и расељених лица, уништавање имовине, те других видова нестабилности. Можда је једна од највећих негативности изражена у „пасивности“ полицијских органа, која би се на један озбиљан начин могла потврдити, а за обично посматрање је невидљива.

Стабилно безбједносно окружење је услов рјешавања других битних питања провођења Дејтонског мировног споразума, чак неопходан услов отпочињања примјене битних сегмената (неки су поменути, као повратак избјеглих и расељених лица, слобода кретања, те остваривање других, Уставом загарантованих људских права и слобода) Устава БиХ, као и Дејтонског мировног споразума у цјелини.

Активности међународне заједнице

Прве иницијативе о преносу надлежности у области безбједности су покренуте од стране Савјета за имплементацију мира (Синтра 1997. године¹, затим Мадрид 1998. године² и Брисел 2000. године³.) Почетни кораци су били усмјерени на усаглашавање закона о унутрашњим пословима ентитета са Уставом БиХ. Каснији кораци доводе до успостављања институција на нивоу БиХ (прије свих граничне полиције која је наметнута Одлуком Високог представника), то је на тај начин изузет велики обим послова ентитетских полиција у корист безбједносних институција на нивоу БиХ.

Државна гранична служба Босне и Херцеговине (ДГС) успостављена је на основу Закона о државној граничној служби Босне и Херцеговине⁴, као орган

¹ У тачки 60 предвиђа се увођење јединственог система регистрације возила на подручју цијеле Босне и Херцеговине. За овај став Управног одбора Савјета за имплементацију нема правног основа у Дејтонском мировном споразуму. Регистрација возила спада у надлежност ентитетских Министарстава унутрашњих послова и није предвиђена на нивоу заједничких институција. Унутрашњи послови улазе у оквир надлежности ентитета (члан III тачка 3а Устава Босне и Херцеговине).

² Савјет захтијева да почетни састав Граничних служби БиХ почне с радом на одабраним најважнијим граничним прелазима до 1. октобра 1999. године.

³ У тачки III, која се зове “Развој и консолидација институција”, пише: “Савјет сматра да је јачање Уставног суда и успостављање суда на нивоу државе главни приоритет.”

⁴ Високи представник за Босну и Херцеговину донио је, 13. јануара 2000. године, Закон о државној граничној служби Босне и Херцеговине. Закон је објављен у “Службеном гласнику” 26. јануара 2000. године (“Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 2/2000). Једанаест чланова Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине су, 7. фебруара 2000. године, на основу члана VI/3.(а) Устава Босне и Херцеговине, поднијели Уставном суду Босне и Херцеговине захтјев за оцјену уставности Закона о државној граничној служби. Уставни суд Босне и Херцеговине, на основу члана VI/3.(а) Устава Босне и Херцеговине и чланова 54. и 57. Пословника Уставног суда Босне и Херцеговине, на сједници одржаној 3. новембра 2000. године, донио је Одлуку којом се Закон о државној граничној служби Босне и Херцеговине проглашава сагласним са Уставом Босне и Херцеговине.

граничне службе у надлежности Босне и Херцеговине, ради вршења послова заштите границе и сигурности аеродрома. Значи, контрола, надзор и заштита границе и аеродрома у БиХ правно је регулисана Законом о државној граничној служби и Законом о надзору и контроли преласка државне границе. На основу поменутих закона, крајем 2002. године успостављена је контрола над свим граничним прелазима у БиХ, те над четири аеродрома у БиХ. Институције надлежне за контролу и надзор над границом и аеродромима у БиХ су данас Министарство безбједности БиХ, Државна гранична служба, Државна агенција за истраге и заштиту и Министарство иностраних послова. Предсједништво Босне и Херцеговине утврдило је основна начела уређења, функционисања и овлашћења ДГС-а. Политика контроле граница формулисана је кроз Schengen acquis⁵, који чини и претежан дио легислативе у овој области. Заснована је на принципу уклањања међусобних граница земаља чланица као предуслову остварења слободе кретања и слободног пословног настанивања на цијелом подручју ЕУ.

Ступањем на снагу Закона о министарствима и другим тијелима управе Босне и Херцеговине, те новог Закона о државној граничној служби⁶, ДГС је дефинисана као управна организација, у оквиру Министарства безбједности БиХ, са оперативном самосталношћу, основана ради вршења полицијских послова везаних за надзор и контролу границе БиХ и других послова прописаних законом.

Дом народа Парламентарне скупштине БиХ је дана 30.03.2007. године у Сарајеву усвојио Закон о измјени Закона о Државној граничној служби БиХ, којим је извршена измјена назива Државна гранична служба БиХ у нови назив Гранична полиција БиХ. Овај закон раније је усвојио и Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ.

На сличан начин је формирана и друга агенција за провођење закона на нивоу БиХ са класичним полицијским овлашћењима (СИПА). Године 2002. формирана је Агенција за информације и заштиту Босне и Херцеговине⁷, као

⁵ Schengen acquis - Француска, Њемачка, Белгија, Холандија и Луксембург склопиле су споразум у граду Шенгену у Луксембургу 1985. године о постепеном укидању контроле/пројера на њиховим заједничким границама. Године 1990. ових пет држава потписале су Шенгенску конвенцију, у којој су се договориле о начину имплементације Шенген споразума у пракси. Конвенција укључује одредбе о полицијској сарадњи, сарадњи о питањима правосудја, заштите података, превенцији дрога, заједничкој визној политици и јединственом нивоу контроле спољних граница. У 1999. години Савјет Европске уније редефинисао Schengen acquis, који је сада дио законодавства ЕУ;

⁶ Закон о Државној граничној служби Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ, број 19/01 и 50/04);

⁷ Агенција за информације и заштиту Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ број 2/02 је од ентитета преузела надлежности у спречавању тероризма, организованог и међуентитетског криминала, заштити објеката и лица на државном нивоу);

самостална институција Босне и Херцеговине која је за свој рад одговорна Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине. Радило се о Агенцији која у почетку није имала полицијска овлашћења (предвиђена за прикупљање информација, а касније је „наслиједила“ обавјештајно безбједносна служба – ОБС БиХ). Агенција је обавезна подносити извјештаје о свом раду Предсједништву Босне и Херцеговине и Вијећу министара Босне и Херцеговине, а организована је у три одјељења: Одјељење за кривичне информације, Одјељење за заштиту врло важних особа, те Одјељење за заштиту дипломатско-конзуларних представништава и државних објеката. Одговорност Агенције за информације и заштиту Босне и Херцеговине се односила на прикупљање и обраду података од интереса за provedбу међународних и кривичних закона Босне и Херцеговине, који се односе, али нису лимитирани, на: производњу и трговину наркотицима; међународни и домаћи тероризам; недозвољену трговину нуклеарним материјама; недозвољену трговину хемијско-биолошким оружјем; међународни организовани криминал и кривична дјела кажњива по међународном, ратном и хуманитарном праву. Прикупљање и обрада података укључују и друга кривична дјела гдје постоји међународни елемент и гдје постоји обавеза Босне и Херцеговине по основу међународних уговора. Такође, СИПА врши обезбјеђење чланова Предсједништва БиХ, предсједавајућег Вијећа министара БиХ, предсједавајућег Дома народа Парламентарне скупштине БиХ, предсједавајућег Представничког дома Парламентарне скупштине БиХ, министара Вијећа министара БиХ, судија Уставног суда БиХ, предсједника Суда БиХ, тужиоца БиХ, страних званичника у посјети Босни и Херцеговини, као и других особа које одреди Предсједништво БиХ.

Исто тако, СИПА је одговорна и за физичко обезбјеђење имовине дипломатско-конзуларних представништава и објеката институција Босне и Херцеговине. Агенција за информације и заштиту је касније прерасла у Државну агенцију за истраге и заштиту (СИПА)⁸, као управну организацију у оквиру Министарства безбједности БиХ, с оперативном самосталношћу, основану ради обављања полицијских послова, која се финансира из буџета институција Босне и Херцеговине и међународних обавеза Босне и Херцеговине.

Ријеч је о првој полицијској организацији на нивоу БиХ без територијалних ограничења у своме дјеловању. СИПА дјелује „искључиво на професионалним основама, не заступајући, не штитећи нити подривајући интересе било које политичке странке, регистроване организације или удружења, било којег конститутивног или другог народа у БиХ.“⁹

⁸ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ, број 29/04;

⁹ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ, број 29/04, Члан 2. тачка 2.;

Надлежност СИПА, односно послови из надлежности СИПА су: „спречавање, откривање и истрага кривичних дјела из надлежности Суда Босне и Херцеговине, а посебно: организованог криминалитета, тероризма, ратних злочина, трговине људима и других кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом, тешког финансијског криминалитета.“¹⁰

Посебно је битно да се СИПА бави и „провођењем међународних споразума о полицијској сарадњи и других међународних инструмената у њеној надлежности.“¹¹

Као кровна институција касније се формира и Министарство безбједности БиХ при Савјету министара БиХ.¹² У посљедње вријеме и у области државне безбједности компетенције су са ентитета пренесене на ниво БиХ, формирањем ОСА.

Пренос надлежности са ентитета на ниво институција БиХ је, дакле, стварао и нове институције на нивоу БиХ, као и нова министарства при Савјету министара БиХ.

Посебан аспект у вези са безбједносним структурама у БиХ је иницијатива међународне заједнице у реконструкцији полиције. Битан сегмент рада међународних полицијских мисија било је анализирање рада полицијских структура у БиХ, те стално питање организације професионалне и функционалне полицијске структуре на нивоу БиХ. На основу таквих анализа се и пришло једном великом захвату кроз реконструкцију полиције у БиХ.

Формирана су и тијела чији је задатак да на професионалним критеријима дају приједлог јединствене полицијске структуре на нивоу БиХ (укључујући

¹⁰ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ, број 29/04, Члан 3.;

¹¹ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту (СИПА), Службени гласник БиХ, број 29/04, члан 3. тачка 6.;

¹² Структура Савјета министара се у периоду од 1996. до 2004. године мијењала три пута, како у броју министарстава, тако и у организационом погледу. Основни циљ ових промјена је осигурање функционалнијег рада Савјета министара Босне и Херцеговине. Закон о Савјету министара из марта 2003. године успоставио је осам министарстава: Министарство цивилних послова, Министарство иностраних послова, Министарство спољне трговине и економских односа, Министарство транспорта и комуникација, Министарство финансија и трезора, Министарство за људска права и избјеглице, Министарство правде, Министарство безбједности, да би се првог децембра 2003. године формирало и Министарство одбране.

У 1997. години Савјет министара се састојао од три министарства, а у 2000. години од шест министарстава.

До 2003. године Савјету министара су предсједавали копредсједавајући, који су уједно били и министри једног од министарстава, а на тој дужности ротирали су се сваких осам мјесеци.

У складу са Законом о Савјету министара из 2003. године, позиција предсједавајућег Савјета министара утврђена је на мандатни период од четири године. Предсједавајући Савјета министара посебно усклађује и прати активности институција власти у Босни и Херцеговини везане за интегрисање Босне и Херцеговине у ЕУ.

истовремено ентитетски ниво и ниво институција БиХ). Паралелно са овим процесом тече и процес политичког усаглашавања питања реконструкције полиције у БиХ на свим нивоима.

Утицај међународне заједнице се остваривао и у ранијем, ратном периоду. Још се Венс-Овенов мировни план¹³ бавио овим питањем. Тада се предвиђало да полицијске снаге на савезном (државном) нивоу имају једно управно тијело, без униформисаних наоружаних полицијских снага, у циљу координације и стручне помоћи. Сва униформисана полиција је требало да буде на нивоу провинција или на локалном нивоу.

Такође се овим питањем бавио Овен-Столтенбергов план¹⁴. План који је предвиђао Савез Република Босне и Херцеговине је предвиђао да свака република има своје властите униформисане снаге које би имале пропорционално уравниожен етнички састав.

Међународна заједница је истовремено, кроз различите видове мисија утицала на полицијске структуре у БиХ. Превасходно је то била међународна полиција УН-а (УН ИПТФ)¹⁵, као ненаоружана организација чији је основни

¹³ Овај мировни план је подразумијевао прекид непријатељстава и успоставу мира (мировни план у изворном смислу ријечи). Предвиђао је нове уставне аранжмане, мапе будућих федералних јединица, као и рјешења за прелазни период. Радило се о четири документа као цјелине плана: Споразуми о Босни и Херцеговини, Споразуми о миру у Босни и Херцеговини од 30. јануара 1993. године, Мапе провинција, те Споразум о прелазним рјешењима од 25. марта 1993. године.

Овим планом, у вези с „расподјелом надлежности између савезне државе и федералних јединица, савезној власти су требале припасти само оне овласти које су нужне за нормално функционирање државе: вањски послови, међународна трговина, одбрана, монетарна политика, царина, држављанство и ограничено опорезивање с међупровинцијским финансијским трансакцијама“. Била су предвиђена и тзв. независна тијела која би била одговорна за централну банку, инфраструктуру, комуникације, железнице, канале, нафтоводе, плиноводе, контролу ваздушног саобраћаја, поштанску и телефонску мрежу. Овај план је полазио од „диобе власти и предвиђао уобичајену структуру државних органа федералне државе“.

¹⁴ Сљедећи план био је Овен-Столтенбергов, из јула 1994. године, касније преиначен у Акциони план Европске уније. Настао је на основу приједлога Француске и Њемачке. Базирао се на етничкој подјели БиХ по којој би 49% територије припало Србима, 33,5% припало Муслиманима (Бошњацима), 17,5 % Хрватима. Овен-Столтенбергов план је био посљедњи у овом неуспјешном низу, прије потписивања Вашингтонског споразума, а затим наредне године и Устава Босне и Херцеговине као једног од анекса Дејтонског споразума. Нови приједлог је добио назив „Уставни споразум о Савезу Република Босне и Херцеговине“. Имао је четири дијела: Уставни споразум о Савезу Република Босне и Херцеговине, Окончање сукоба, Сарадњу у погледу хуманитарне активности и прелиминарни споразум с Републиком Хрватском о примјени Конвенције из 1965.године о транзицијској трговини земаља без излаза на отворено море. Савез Република подразумијевао је „три конститутивне Републике, а свака би обухваћала један од три конститутивна народа“. Уз предсједништво, предвиђено је било Вијеће министара (премијер, министар вањских послова и други министри), сабор као законодавно тијело од 120 посланика, по трећина из конститутивних република.“

¹⁵ Анекс 11 – Споразум о међународним оперативним полицијским снагама (ИПТФ), члан 2. Успостава ИПТФ-а

задаћу да надгледа полицију. Од почетка 2003. године замијењена је Мисијом Европске полиције (ЕУПМ).

Полицијска реформа која је добро напредовала под окриљем Међународних полицијских снага предвођених УН-ом (ИПТФ), настављена је у оквиру Полицијске мисије Европске уније (ЕУПМ)¹⁶. ЕУПМ има за циљ да, као дио ширег приступа јачању владавине закона, а у складу са општим циљевима Анекса 11. Дејтонског споразума, успостави одрживе полицијске структуре БиХ у складу са најбољом европском и међународном праксом.

Тада је било предвиђено да ова заједничка иницијатива „ступи на снагу почевши од датума усвајања са примјеном до 31. децембра 2005. године (мисија траје и данас).“¹⁷ Полицијска мисија Европске уније (ЕУПМ), коју подржава Европска комисија кроз своје програме за успостављање институција, има за циљ да, као дио ширег приступа јачању владавине закона, а у складу са општим циљевима Анекса 11. Дејтонског споразума, успостави одрживе полицијске структуре БиХ у складу са најбољом европском и међународном праксом и на тај начин подигне садашње полицијске стандарде. Како би се то постигло, трогодишњој мисији ЕУПМ су повјерена неопходна овлашћења да би се фокусирали на следеће циљеве: очувати постојећи ниво институционалне и личне ефикасности, надовезујући се на достигнућа ИПТФ мисије; побољшати, путем надгледања, менторства и надзора, полицијске управљачке и оперативне капацитете полицијских снага; у ову сврху, фокусирати се на давање овлашћења и принципе управљања који се руководе квалитетом, као и на побољшање способности оперативног планирања на основу анализе; ојачати професионализам на високом нивоу у министарствима као и на нивоу високих полицијских службеника, кроз савјетодавне и надзорне функције; и надгледати коришћење одговарајуће политичке контроле над полицијом.

¹⁶ Европска Унија својом Одлуком од дана 11.3.2002. године додијелила је мандат полицијској мисији ЕУПМ након прихватања приједлога који је дала Унија у вези са ЕУПМ, од стране Управног одбора Вијећа за имплементацију мира од 28. фебруара 2002. године, Резолуције 1396 (2002) Савјета безбједности Уједињених нација од 5. марта 2002. године којом се поздравља спремност Уније да се осигура наставак мисије ИПТФ. Дана 4. марта 2002. године, власти Босне и Херцеговине позвале су Унију да преузме одговорност за наставак полицијске мисије Уједињених нација. Како би се то постигло, било је потребно закључивање уговора између власти Босне и Херцеговине и Уније. Овим Европска унија оснива Полицијску мисију Европске уније (ЕУПМ), како би се осигурао наставак мисије Међународних полицијских снага Уједињених нација (ИПТФ) у Босни и Херцеговини (БиХ) почевши од 1. јануара 2003. године. Укупан почетни број од 24 јединице за надгледање у различитим полицијским структурама Босне и Херцеговине на средњем-високом нивоу, укључујући у оквиру ентитета: центре јавне безбједности, Државну агенцију за информације и заштиту, Државну граничну службу и полицију у оквиру Брчко дистрикта.

¹⁷ Европска унија: Заједничка иницијатива Вијећа од 11. марта 2002. године Полицијској мисији Европске уније, (2002/210/ЦФСП), члан 12;

Досадашња пракса стварања безбједносних институција на нивоу БиХ показала је двије компоненте, два битна елемента која карактеришу цјелокупан процес реконструкције полицијских снага у БиХ: неуставно преношење надлежности са ентитета на институције БиХ и непоштивање најбоље праксе савремених земаља са аспекта критерија уређења области безбједности у свакој земљи.

Уставноправно одређење надлежности

Садашња расподела надлежности између институција БиХ и ентитета по Уставу БиХ извршена је на посебан, специфичан начин (члан III Устава БиХ). По уставној подјели надлежности се дијеле на: надлежности институција БиХ, надлежности ентитета и додатне надлежности.

Устав је прије свега таксативно побројао искључиве надлежности БиХ, уз претпоставку надлежности у корист ентитета. Дакле, све што није у надлежности институција БиХ, у надлежности је ентитета. У члану III став 1 Устава БиХ таксативно су побројане надлежности институција БиХ:

- а) Спољна политика;
- б) Спољнотрговинска политика;
- ц) Царинска политика;
- д) Монетарна политика, како је одређено чланом VII (питање Централне банке);
- е) Финансирање установа и међународних обавеза БиХ;
- ф) Политика и прописи за усељавање, избјеглице и азил;
- г) Провођење кривичних закона на међународном плану и између ентитета, укључујући ту односе са Интерполом;
- х) Увођење и рад средстава за међусобне и међународне комуникације;
- и) Регулисање саобраћаја између ентитета;
- ј) Контрола ваздушног саобраћаја.

Поред ових, Устав БиХ је навео и посебну категорију додатних надлежности, које нису познате у теорији подјеле надлежности федерације и федералних јединица. У случају Устава БиХ ради се о могућности да се надлежности институција БиХ могу проширити у питањима о којима се ентитети сложе.

Ентитети споразумно могу пренијети у надлежност институција БиХ одређена питања, и не само то, већ могу у том погледу успоставити и додатне институције ради извршавања тих надлежности.

На основу договора ентитета Босна и Херцеговина може добити додатне надлежности осим оних које су јој дате у искључиву надлежност. Треба имати у

виду да су држава БиХ и ентитети обавезни на поштивање међународних стандарда у области људских права, а примјера ради, образовање, здравство, социјална заштита, безбједност грађана спадају у људска права која гарантује држава БиХ и њени ентитети. Грађанска, политичка, економска, социјална и културна права БиХ гарантује свим грађанима, без дискриминације на основу расе, боје коже, пола, националне припадности, језика, религије, политичког или другог увјерења, социјалног поријекла, имовинског статуса или било којег другог основа. На основу тога произилази да држава БиХ има надлежност у овим областима на основу својих обавеза за поштивање међународних стандарда људских права на цијелој територији.

Правни систем Босне и Херцеговине уређен је на принципима владавине начела уставности и законитости. То значи обавезу по којој ентитетски уставни не смију бити у супротности са Уставом Босне и Херцеговине, као и да кантонални уставни не смију бити у супротности са уставима Босне и Херцеговине и Федерације Босне и Херцеговине. Норме Устава Босне и Херцеговине важе на цијелој територији Босне и Херцеговине, норме ентитетских устава на територијама ентитета, норме кантоналних устава на територијама кантона. Примјена начела законитости значи да све ниже норме, садржане у ентитетским и кантоналним законским и подзаконским актима, морају извирати из устава.

Устав БиХ, и поред одредбе о претпоставци надлежности у корист ентитета („све владине функције и овлаштења, које по овом Уставу нису изричито додијељене институцијама БиХ, припадају ентитетима“; чл. III.3.а), посебно наводи и неке специфичне надлежности ентитета. Наводи се да ентитети имају право:

а) успоставити посебне паралелне односе са сусједним државама у складу са суверенитетом и територијалним интегритетом БиХ;

б) ентитети су дужни пружити сву потребну помоћ влади БиХ како би она могла извршавати своје међународне обавезе, под условом да је за финансијске обавезе које је преузео један ентитет без сагласности другог, а прије избора Парламентарне скупштине и Предсједништва БиХ, одговоран тај ентитет, изузев уколико је та обавеза неопходна за успостављање чланства БиХ у некој међународној организацији;

ц) ентитети ће испунити све услове за правну сигурност и заштиту лица под њиховом јурисдикцијом, одржавањем цивилних установа за примјену правних прописа које ће радити у складу са међународно признатим стандардима, поштујући међународно призната људска права и основне слободе из члана II Устава, као и предузимањем других одговарајућих мјера;

д) сваки ентитет може да склапа уговоре са државама и међународним организацијама уз пристанак парламентарне скупштине. Парламентарна

скупштина може законом предвидјети да за неке врсте споразума таква сагласност није потребна (чл. III.2.).

Поред овог, устав је истакао и обавезу ентитета и свих њихових нижих јединица да се придржавају Устава БиХ, као и да општа начела међународног права представљају саставни дио правног система БиХ и ентитета.

Реконструкција полиције

Активности на спровођењу реформе полицијских структура у БиХ су започеле 2003. године на иницијативу међународне заједнице која је ангажовала групу међународних стручњака ради сагледавања стања функционисања полицијских структура у БиХ. Та група стручњака је сачинила опсежан документ¹⁸, из кога, углавном, произилази оцјена да су полицијски органи у БиХ предимензионирани, скупи, разједињени, неефикасни, те да као резултат тога стање у областима из надлежности полиције није на задовољавајућем нивоу.

Слиједом овог документа, високи представник за БиХ је, средином 2004. године, својом одлуком формирао радну групу од домаћих и страних стручњака са задатком да изради одговарајући модел функционисања полиције у БиХ који ће бити примјерен и адекватан за БиХ.

Ова радна група је позната под називом "Мартенсова комисија", јер је на њеном челу био Белгијанац Вилфред Мартенс. "Мартенсова комисија" је сачинила приједлог¹⁹ одговарајућег модела функционисања полиције у БиХ према коме би МУП РС био укинут, а послови из надлежности полиције би са ентитета били пренесени у надлежност државе БиХ. Такав модел функционисања Народна скупштина РС није прихватила.

Након тога су почетком лjeta 2005. године започели директни преговори између Владе РС, Владе Федерације БиХ и Савјета министара БиХ у циљу изналажења прихватљивог модела реформе полиције, јер је то био један од услова за почетак преговора са Европском комисијом око споразума о стабилизацији и придруживању између БиХ и ЕУ.

На челу преговарачких тимова су били предсједници Влада РС и Федерације БиХ и предсједавајући Савјета министара БиХ. Ови преговори су окончани крајем септембра 2005. године, при чему није дошло до изналажења прихватљивог модела реформе полиције који би био задовољавајући за преговарачке стране и Европску комисију. Читав ток ових преговора су врло

¹⁸ Документ : "Функционални преглед полицијских снага у БиХ".

¹⁹ Коначни извјештај о раду Комисије за реконструкцију полиције Босне и Херцеговине од 31.12.2004. године.

интензивно надгледали и пратили представници ОХР-а и Европске комисије. Представници Европске комисије су се на лицу мјеста изјашњавали о томе да ли достигнути ниво договора може задовољити услове који су постављени за почетак преговора око Споразума о стабилизацији и придруживању. При томе ниједном није дата оцјена да је достигнути ниво преговора задовољио тражене услове. С обзиром на значај овога питања у вези са европским интеграционим процесима по БиХ, Народна скупштина РС је на својој 28. посебној сједници одржаној 5. октобра 2005. године донијела одлуку о прихватању "Споразума о реструктурисању полицијских структура у БиХ".

Основне и најважније карактеристике тог споразума су:

- Споразумом су прихваћени основни принципи које је Европска комисија одредила као основ за реструктурисање полицијских структура у БиХ;

- а) све надлежности за законе и питања буџета која се тичу полиције морају бити утврђене на државном нивоу,

- б) нема политичког уплитања у оперативни рад полиције,

- в) функционална локална полицијска подручја морају бити утврђена на основу техничких критеријума релевантних за рад полиције, гдје би оперативна команда остала на локалном нивоу;

- Тачком 3. Споразума је уважено да се споразум мора примијенити у складу са Уставом БиХ и са уставима ентитета;

- Тачком 4. Споразума је предвиђено да он на било који начин ни у било којем облику не регулише нити отвара питања која не спадају у домен реформе полиције, а посебно постојећи судски и тужилачки систем у БиХ;

- Тачком 7. Споразума је предвиђено да ће се до краја 2005. године формирати Дирекција за спровођење реформе полицијских структура у БиХ (као заједнички споразумни привремени орган споразумних страна), те да ће Дирекција започети са радом 1.1.2006. године.

- Тачком 8. Споразума је прецизирано да Дирекција има задатак да изradi приједлог плана за имплементацију реформе полицијских структура у БиХ по фазама, укључујући приједлоге полицијских регија, водећи рачуна о одржавању високог нивоа ефикасности полицијских структура у БиХ ради обезбјеђења опште безбједности грађана у цијелом току имплементације, а најкасније до 30.9.2006. године;

- Закључном констатацијом Споразума је прецизирано да извршни органи власти споразумних страна у БиХ усвоје приједлог плана до 31.12.2006. године. План усвојен од стране извршних органа власти у БиХ биће упућен на ратификацију парламентима уговорних страна ради коначне верификације најкасније 60 дана до његовог усвајања.

Дакле, из "Споразума о реструктурисању полицијских структура у БиХ" произилази да модел полицијске организације који је потребно изнаћи мора испунити следеће услове: задовољење три наведена европска принципа, успостављање организације полиције која је у складу са Уставом БиХ и уставима ентитета, успостављање организације полиције која неће произвести отварање питања која не спадају у домен реформе полиције, а посебно која неће довести у питање функционисање постојећег судског и тужилачког система у БиХ.

Европски принципи подразумевају искључиву државну надлежност за полицијске законе и буџет, локална полицијска подручја организована на принципу техничких полицијских критерија и успостављање система који ће штитити полицију од политичког уплитања.

Дирекција за спровођење реформе полиције у БиХ²⁰ (ДПРИ) одржала је свој први састанак 26. 1. 2006. године, након договора који су владе оба ентитета постигле у октобру 2005. године, а који су и формално усвојиле Народна скупштина РС, Парламент Федерације и Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине. Вијеће министара је у децембру 2005. године основало ДПРИ, са задањом да он направи приједлоге за план provedбе реформе полиције у БиХ. Ово је, између осталог, укључивало и приједлоге рјешења за сва три услова Европских принципа.

Два тијела ДПРИ – Управни одбор и Извршни орган – чије чланове је 29. 12. 2005. именовало Вијеће министара, добили су рок до 30. септембра 2006. године.

Управни одбор одговоран је за усмјеравање напредовања плана спроведбе. Ово тијело састоји се од тринаест чланова, од којих десет има право гласа. То су директор и замјеник директора СИПА и ДГС, директори полиције министарстава унутрашњих послова РС и Федерације, два кантонална полицијска комесара, шеф полиције Брчко дистрикта, као и шеф Полицијске мисије Европске уније у БиХ. Три члана која немају право гласа су предсједавајући и два замјеника Извршног органа.

Извршни орган одговоран је за извршавање смјерница и инструкција Управног одбора и за додавање одређених елемената плану спроведбе (састоји се од тринаест чланова). Јединица ЕУПМ-а за реформу полиције имаће посебну улогу техничког савјетника у оквиру ДПРИ.

Чланови Дирекције за реструктурисање полиције у БиХ из РС су изразили спремност за доградњу и побољшање квалитета модела реформе полиције у БиХ, а карактеристике тог модела би биле:

²⁰ Вијеће министара донијело је Одлуку о формирању Дирекције за спровођење реструктурисања полиције, Сл. Гласник БиХ, број 1/06, од 9.1.2006. године (Одлука Вијећа министара о измјенама Одлуке о формирању Дирекције за спровођење реструктурирања полиције број 261/05, од 29. децембра 2005. године)

1. Композиционирање и увезивање свих полицијских органа у јединствен систем, правно уређен на јединственим начелима, законом државе БиХ.

2. Потпуна стандардизација полицијских организација кроз: унутрашњу структуру и организацију свих организационих јединица полиције, начине и методе рада, радноправни статус припадника полиције, материјално-техничка средства и опрему, финансирање и слично.

3. Министарство безбједности БиХ добија значајно квалитетнију улогу у пословима безбједности који су од значаја за цјелокупан простор БиХ, као и у пословима из области безбједности који имају међународни карактер, док се ентитетски органи лишавају те надлежности.

4. Формирање једне организације за образовање полицијских кадрова која би оспособљавала кадрове за све полицијске органе у БиХ (данас постоје три независна система: МУП РС, МУП Ф БиХ и ДГС).

5. Формирање Криминалистичког института који би се бавио најсложенијим форензичким пословима за потребе свих полицијских органа у БиХ.

6. Могућност да у одређеним сложеним ситуацијама неки орган полиције у БиХ затражи пружање помоћи од другог полицијског органа у БиХ, те обавеза пружања помоћи.

7. У обављању послова могућност изласка из "своје" територијалне надлежности и уласка у подручје територијалне надлежности другог органа полиције (дакле, отклањање досадашњих баријера које су криминалцима омогућавале да изврше кривично дјело на подручју надлежности једног полицијског органа и побјегну на подручје другог органа, а да изостане ефикасна потјера за њима).

8. Успостављање потпуне и директне међусобне комуникације између свих полицијских органа и њихових унутрашњих организационих јединица са организационим јединицама других полицијских органа у БиХ (нпр: свака полицијска станица у БиХ у извршавању послова из своје надлежности може без посредника и ограничења комуницирати са било којом другом полицијском станицом или полицијском структуром у БиХ).

9. Обавеза међусобног информисања и размјењивања значајних безбједносних информација.

10. Кроз "Савјет за безбједност локалне заједнице" обезбјеђење адекватног партнерског односа и утицаја локалне заједнице на рад и контролу рада полиције на локалном, а и на вишем нивоу. Посебно је значајно то што се прецизно прописује обавеза поступања по закључцима и препорукама Савјета за безбједност, и то како полицијских органа тако и других државних органа у вези са безбједношћу локалне заједнице.

11. Значајно смањивање броја полицијских извршилаца, те по том основу и трошкова функционисања полиције у БиХ.

12. Оптималне и кратке рокове за успостављање и заживљавање нове организације, и слично.

Дана, 3.5.2006. године заказана је сједница Управног одбора Дирекције за реструктурисање полиције БиХ. До тада нису уважена упозорења предсједника Владе у писму од 15.3.2006. године упућена Савјету министра и Дирекцији за спровођење реструктурисања полиције у БиХ а које се односи на Одлуку о формирању Дирекције и одступања од Споразума о реструктурисању полицијских структура усвојеног од стране ентитетских парламената и Парламентарне скупштине БиХ.

Заказана сједница је одржана и упркос писму Управном одбору Дирекције за реструктурисање полиције БиХ, које је истог дана, 03.05.2006. године, упућено од стране предсједника Владе Републике Српске.

Том приликом још једанпут су игнорисани приједлози из Републике Српске и исказана спремност ка компромисном рјешењу, уз инсистирање на поштовању европских принципа, али и Устава ентитета и БиХ. Дошло је до прегласавања и усвајања Мишљења о моделу полицијске структуре у БиХ.

Народна скупштина РС усвојила је 2007. године закључке²¹ према којима овај ентитет неће пристати ни на какву реформу полиције ако она није у складу с постојећим уставним уређењем БиХ, те констатовала да Извјештај Дирекције о реформи полиције није прихватљив. Такође, посланици зу задржали право да прије коначног изјашњавања о реформи полицијских снага "позову грађане РС на референдум о предложеном моделу у складу с уставом и законом". У закључцима се, између осталог, наводи да "НС РС одбацује покушаје појединих политичких партија и представника међународне заједнице да, под изговором реформисања полиције, дубоко уђу у уставно преуређење БиХ на основу политичких циљева укидања надлежности, па и саме РС". НС РС позива "друге двије споразумне стране да се приступи измјенама и допунама Споразума од 5. октобра 2005. године и тражи од Владе РС да припреми нове приједлоге који би били понуђени другим странама у БиХ". НС РС сматра да „треба наставити разговоре о уставним промјенама у БиХ“. Питање реформе полицијских структура попримило је карактер расправе о уставном уређењу“, те НС РС „сматра да би исправан редослијед био да се прво уђе у уставне реформе, а потом у реформу полиције“.

Дакле, реформа полицијске структуре у Босни и Херцеговини, као и реакције након пресуде Међународног суда правде по пресуди Босне и Херцеговине против СРЈ, те активности на уставним промјенама, због истовремене временске дистанце, на извјестан начин су покренули преиспитивање до сада пренесених надлежности са ентитета на институције Босне и Херцеговине и створили укупан амбијент у БиХ прилично компликованим.

²¹ Закључак НСРС од дана 11. 4.2007. године

У том свјетлу су се појавиле и различите иницијативе, превасходно из Републике Српске, од којих су двије иницијативе (у домену политичког одређивања) посебно значајне: питање референдума о независности у Републици Српској, те најава из Владе Републике Српске о повлачењу из споразума о преносу надлежности на институције Босне и Херцеговине.²²

Од тренутка потписивања Дејтонског мировног споразума, а у оквиру њега и Устава Босне и Херцеговине, покретана су питања везана за Устав БиХ, а у том контексту се неријетко спомињала могућност његовог мијењања и дорађивања.

Устав Босне и Херцеговине до сада није строго формално мијењан (пропао априлски покушај 2006. године)²³, што не значи да није било више фактичких промјена. То што Устав није формално мијењан, није гаранција да је оптималан и добар у свим елементима. Могло би се дати више примједба и истаћи више недостатака како у формалном тако и у суштинском (садржајном) смислу.

Много више од тога је битно обезбиједити да се Устав Босне и Херцеговине правилно тумачи и досљедно примјењује. То свакако подразумијева одговорност свих институција Босне и Херцеговине и ентитета. Ово је посебно значајно ако се има у виду да је Дејтонски мировни споразум постигнут уз врло значајне компромисе свих на овим просторима, али и уз несумњиве напоре међународне заједнице која, у великом дијелу и данас, обезбјеђује његову примјену.

Питање преноса надлежности на институције БиХ у домену безбједности кроз полицијску реформу, данас је недвојиво питање укупне промјене Устава БиХ²⁴, са чиме се слажу готово сви политички фактори у БиХ.

²² Босна и Херцеговина је тренутно мјесто гдје су у сукобу надлежности БиХ као заједничке државе и надлежности ентитета. Двије тенденције карактеришу овај сукоб: с једне стране ентитети траже и настоје да се суверенитет задржи на нивоу ентитета, односно да јачају институције ентитета, а с друге стране централне власти настоје помјерити суверенитет на заједничку државу и ојачати институције на нивоу државе. Да би овај проблем био већи, често се подјела на оне који заступају једну тенденцију, односно другу, граничи са ентитетима, односно народима.

²³ Дана 26. 4.2006. године Представнички дом Парламентарне скупштине БиХ није изгласао амандмане на Устав БиХ, пошто је за Приједлог амандмана гласало 26 посланика, а 16 је било против. За двотрећинску већину од 28 посланика недостајала су два гласа.

²⁴ Досадашњим уставним промјенама (априлски пакет) се тражила (и тражи у Ф БиХ), темељита уставна реформа која би као резултат имала укидање и кантона и ентитета и успоставу Републике Босне и Херцеговине као функционалне и, на европским достигнућима, децентрализоване државе грађана, с јединственом владом, јединственом војском и службом унутрашњих послова, јединственим правосудним, монетарним и пореским системом, јединственим привредним системом, што је само апсолутна унитаризација која криши уставну структуру сложене федерације каква је БиХ, засновану на специфичном односу централних и нецентралних органа власти.

Са друге стране, странке с простора Републике Српске дејтонско уређење БиХ као државе два ентитета и три конститутивна народа дефинишу као аксиом у вези с којим не може бити разговора. Неке политичке партије чак траже да се на сваки захтјев за слабење ентитета одговори мјерама јачања државности Републике Српске, до отијепљења.

Тренутно га карактерише „Мостарска иницијатива“²⁵, која је потврда тога става, а све се одвија у тренутној политичкој ситуацији у земљи узрокованој посљедњим мјерама ОХР-а и најавом политичких представника Републике Српске о повлачењу из институција БиХ.

Све се догађа у моменту интензивних активности у процесу приближавања ЕУ²⁶. ПСП нуди европску перспективу земљама у региону, уз испуњавање политичких, економских и административних критеријума, с тим да брзина приступања Унији зависи од прогреса сваке поједине земље.

Реформа полиције у БиХ мукотрпан је и тежак пут, али пут који неминовно мора да води Босну и Херцеговину као земљу у правцу ЕУ.

MA Sinisa Karan

JURISDICTION OF INSTITUTIONS OF BiH IN THE FIELD OF SECURITY -political and constitutional aspects-

ABSTRACT: The question of jurisdiction split in BiH is one of most important since the Dayton Peace Agreement has been signed. By the Constitution of BiH it is stated that the police work is under the jurisdiction of the entities. Every situation at the level of the state of BiH is clearly defined by the Constitution. The question of jurisdiction transfer through police reform has as a result the Constitution changes in BiH.

KEY WORDS: jurisdiction split, security, reconstruction of police.

²⁵ Предсједници шест водећих политичких странака у БиХ потписали су 28.10.2007. године у Мостару Декларацију о преузимању обавеза за провођење реформе полиције којој је циљ што скорије парафирање и потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању Европској унији. Водећи лидери су ставили потписе на документ којим се обавезују да ће "преузети све потребне активности за провођење реформе полиције у складу с принципима Европске уније". Такође су закључили како преговори о реформи Устава морају започети у што скорије вријеме. Исто тако, закључили су како ће се састајати сваких 30 дана да би разговарали о промјенама Устава.

²⁶ Након дешавања на Косову 1999. године, ЕУ се у својој политици према западном Балкану посветила снажнијој стабилизацији земаља овог региона и остваривању њиховог бржег друштвено-економског развоја. Зато је 1999. године ЕУ креирала нови концепт придруживања за пет земаља региона (Босна и Херцеговина, Албанија, Хрватска, Србија, Црна Гора и Македонија) путем Процеса стабилизације и придруживања (ПСП). У Процесу су наглашене компоненте стабилизације, регионалне сарадње и развијања добросусједских односа.

Драган Митровић,

Висока школа унутрашњих послова Бања Лука

КОРУПЦИЈА – КАРАКТЕРИСТИКЕ, МЊЕЊА И ИЗАЗОВИ

Анстракт:

Садашња политичка и економска ситуација у земљи повећава до одређеног степена опасност од корупције, а цивилно друштво и слободни медији нису довољно снажни, стога не могу да снесу потпуну одговорност за сузбијање корупције. Опасност стиже из **економије** (широка приватизација, још увек нерегулисана тржишна правила) **велике незапослености, недостатака слободног тржишта** (монопол, акције државних компанија и активности нерегулисане економије), **али такође и укупне слабости институција** (клиентизам, непотизам, формализам, бирократија), и опште нестабилности друштвених норми. Феномен корупције одражава бол која се повећава од нове демократије. Он није инцидент већ трајна препрека и део система.

У том смислу корупција је реалан проблем. Чињеница да ми не можемо у ствари да меримо колико је корупција распрострањена, не значи да нисмо сигурни да она смета бизнису и целокупном утиску, који удаљава стране инвеститоре и локалне предузетнике. Затим, релативност наноси велику штету, јер ствара могући разлог за недостатак политичке одлучности за спровођење мера: питање о томе да ли се корупција наслеђује или ствара, да ли је то ерозија морала и ко треба да се више криви нису питања, већ је значајно шта треба чинити у циљу елиминисања корупције. Ми смо свесни терета традиције-остављених трагова ранијих политичких система, нарочито оних мрачних; привилегија датих оним који су послушни, могућности отимања у име идеала, чињеница да се све може учинити путем веза и утицаја, да за оне који су на положају верност и послушност значе више од рада и новине. Ми знамо да друге земље имају сличне проблеме; знамо да се корупција никада не може у целини искоренити, али смо сигурни да не можемо да останемо пасивни и да чекамо.

Кључне ријечи: корупција, перципирана и доживљена корупција, изазови, медији, политичка одговорност.

Увод

Корупција је мултидимензионалан феномен који је стар колико и људски род. У природи је људских бића да покушају да створе привилегије и личну корист не узимајући у обзир потребе других људи чак и када су оне посвећене другим људима.

Тренутно постојећи контекст корупције уопштено може да буде окарактерисан као резултат политичког и социјалног система. С обзиром на то да је становништво у Босни и Херцеговини било предмет неједнаког третмана, оно је у великом делу било принуђено да остварује своја права корумпирајући јавне званичнике на свим нивоима. После завршетка рата установљавање новог политичког и економског система које је било праћено бројним потешкоћама кроз које пролази свако ратом захваћено друштво постојање дуализма власти између међународних и локалних институција резултирало је корупцијом на свим институционалним и не-институционалним нивоима.

Утицај регионалне димензије мора бити остављен са стране, јер је Република Српска у окружењу које карактерише висок степен корупције. То је и због тога јер су све земље које окружују Републику Српску прошле кроз исте потешкоће у периоду транзиције која сама по себи ствара погодно тле за развој корупције.

Према организацији Transparency International (ТИ), земље у развоју и добар део земаља на Балкану окарактерисане су високим нивоом корупције. У том контексту ни Република Српска није изузетак. Тренутне околности и процес у којем се Република Српска налази а који је окарактерисан транзиционим социјално-економским потешкоћама и оружаним конфликтима као њиховим последицама стварају погодне услове за корупцију.

Заједничке карактеристике земаља које имају висок ниво корупције су следеће:¹

- Већина ових друштава је прошла кроз период тоталитаризма у својој прошлости и / или су имале цивилне конфликте.
- Иако све ове земље имају изабране владе и сматрају се демократским земаљама, њихове демократске институције се налазе на различитим нивоима развоја.
- Стопа незапослености је висока, иако држава намерава да смањи незапосленост стварањем прилика за запошљавање у јавном сектору.
- Запослени у овим секторима имају мале плате и у зависности од величине домаћинства које издржавају већина их живи испод или на граници сиромаштва.
- Цивилно друштво и медији су или недовољно развијени или слаби.

Ове карактеристике се уопште нису измениле у последње три године. Околности које иду у прилог даљем повећању корупције још увек постоје. Због тога институције треба да раде интензивно на елиминисању свих околности које корупцију чине могућом.

¹ Извештај раног упозорења 10, Riinvest, 2005.

Тренутна ситуација с корупцијом у Републици Српској није сагледана на нивоу који би са прецизношћу утврдио која су то приоритетна поља на која би краткорочна и дугорочна стратегија требале да буду усредсређене.

Уопштено говорећи, постоји недостатак ових података који би могли да помогну утврђивању волумена и интензитета корупције.

1. Разумевање појма корупције

Степен успеха у превенцији и борби против корупције умногоме овиси од разумевања самог појма корупције од стране јавности и воље јавности да учествује у активностима које су везане за превенцију и борбу против корупције. Различите нације имају различит менталитет, па тако и различите дефиниције корупције.

Корупција је била од самог почетка део друштва. Она је била саставни део наших колективних активности у свим временима. Разлог што се посвећујемо студији корупције, као пракси, јесте што она не само да подрива економски систем друштва, већ поставља динамит моралним темељима реда у једној земљи.

Упркос томе што је разумевање корупције од стране велике већине релевантно, корупција је била субјекат истраживања, и то као део већег истраживања које је обавио UNDP. Резултати истраживања су дати у табели 1.

Табела 1. Мњења испитаника о томе шта чини корупцију ²		
Активности	да (%)	не (%)
Нуђење новца полицајцима у сврху превенције одузимања возачке дозволе од стране полиције	89	9
Давање новца званичницима у сврху смањења пореза на имовину	85	8
Притисак на гласаче у време избора изражавањем физичких претњи или нуђењем поклона у замену за глас на изборима	85	8
Обезбеђивање додатног новца адвокатима који помажу осумљиченима да окончају свој случај на суду	82	11
Давање новца јавним службеницима како би “убрзали процес”	81	15
Злоупотреба службене дужности како би се стекла приватна добит	78	11
Обезбеђивање информација које не би смеле да буду доступне јавности, како би се стекла лична корист	71	14
Интервенисање у сврху запошљавања рођака код високих извршних званичника	68	29
Нуђење поклона доктору тако да он обезбеди специјалну негу за пацијента	64	35
Давање новца општинском званичнику како би се добила дозвола за градњу	57	34
Испуњавање услуга како би се добио годишњи одмор	57	35

² Извор: Борба против корупције UNDP, 2006.

Ако узмемо у обзир чињеницу да у већини случајева јавност може да разграничи шта представља корупцију, оно што забрињава јесте чињеница да сваки десети испитаник под појмом корупције није подразумевао нити једно дело наведено у табели 1! Посебно забрињава чињеница да велики проценат испитаника не сматра интервенцију приликом запошљавања њиховог рођака, нуђење дарова доктору како би обезбедио специјалну негу и давање новца како би се добила дозвола за градњу поступцима корупције.

Релевантни подаци на које је указано у табели 1 указују на то да друштво Републике Српске нагиње ка томе да буде више толерантно када је корупција у питању.

Нека размишљања испитаних група указују на то да је корупција један од најважнијих друштвених проблема. У оквиру питања “која су три кључна проблема са којима се Република Српска суочава?”, испитаници током испитивања које је обављено у 2005. као део USAID пројекта су без недоумица идентификовали незапосленост као један од највећих проблема (85,8% испитаника). Корупција је била на другом месту према важности (38,9%), испред сиромаштва (32,9%), ниских прихода (30,9%) и високих цена (30,3%).³

Иако је проблем корупције сматран једним од највећих проблема с којим се балканске земље сусрећу, интензитет перцепције овог проблема међу испитаницима варира од једне до друге земље. Према истраживању које је 2002. у осам балканских земаља (Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Македонија, Румунија, Хрватска, Србија и Црна Гора) спровео SELDI, корупција је доминантан проблем у Албанији (69,4%), Румунији (56,9%) и Босни и Херцеговини (48,3%)⁴. Треба нагласити да је проблем незапослености доминантан проблем у већини ових земаља и да је политичка стабилност један од већих проблема за ове земље, изузев Бугарске, Румуније и Хрватске.

Перцепција јавног мњења о корупцији на нивоу владиних институција је на великом нивоу ако се упореди са ниском перцепцијом јавности када је корупција у институцијама јавних служби у питању.

Према испитивању јавног мњења MSI из 2005, око 40% испитаника је веровало да су сви или готово сви владини званичници били укључени у активности које су у својој основи имале корупцију и око 55% испитаника је веровало да је било могуће понудити неку услугу (подмитити) јавног службеника како би се успешно решио неки лични проблем.

У погледу извештаја који се односио на UNDP истраживање о корупцији у владиним институцијама, испитаници су одговорили дајући висок степен корупцији и на централном као и на ентитетском нивоу. Према овом истраживању, корупција на нивоу владе и преседништва оцењена је истом када је ниво у питању; негде око 42% испитаника је одговорило да су ове институције “корумпиране” а 13% да су “веома корумпиране.” Неких 38 % испитаника је сматрало Народну скупштину “корумпираном” док је 11 % испитаника сматрало да је Скупштина “веома корумпирана”. Ниво перцепције о корумпираности на ентитетском нивоу је био сличан ономе који се односио на централну владу.

³ MSI истраживање о корупцији, USAID, 2005.

⁴ Извештај о индексима корупције, SELDI, 2002.

2. Околности које погодују корупцији

Нека од истраживања јавног мњења су обавила истраживања и о узроцима (изворима), односно околностима које погодују развоју корупције у друштву.

Према истраживању UNDP из 2004, испитаници су као примарни узрок за корупцију код службеника запослених у јавном сектору навели чињеницу да они имају мала лична примања и да је управо то оно што доводи до корумпираности (око 63%) – други фактори као опције које су биле понуђене и идентификоване готово да и нису вредне помена: жеља званичника за брзим богаћењем (10%), моралне кризе (7%), неефикасност правног система (6%) и непотпуно законодавство (5%).

У 2005. је извршено испитивање јавног мњења како би се сагледала разлика између ширег мишљења јавности и корисника правних служби. И док шире мишљење јавности и корисника правних служби по многим питањима варира у малим процентима, разлике које се односе на изворе корупције у судовима су веће. Већа доследност је показана у смислу плаћања или дарова које доносе обични људи како би случај решили у своју корист, где је 49% испитаника из обе категорије веровало да је овај фактор прави извор корупције.

Веће су разлике биле изражене у вези са утицајем криминалних група, где је њихов утицај био процењен на 58% мишљења шире популације и 27% мишљења корисника судских служби, где су проценти били 38% и 12%.

Табела 2. Шире мишљење јавности и мишљење корисника судских служби у вези са изворима корупције у правосудном систему (%) ⁵		
	Корисници служби	Шира јавност
Давање новца или даривање од стране обичних људи како би њихов случај на суду био решен у њихову корист	49	49
Давање новца или поклона од стране адвоката	31	47
Утицај криминалних група	27	58
Утицај политичких партија	17	25
Утицај владе	12	38
Утицај на етничкој основи	6	20
Утицај међународних одрганизација	4	13
Друго	7	1
Не знам/без одговора	27	16

⁵ Извор: IFES: Оцена и побољшање знања грађана о правосудном систему – Истраживање јавног мњења, USAID, 2006.

3. Перципирана и доживљена корупција

У готово свим испитивањима јавног мњења или бизнис заједнице спороведеним до овог тренутка може се уочити велика разлика између нивоа корупције који је перципиран и личног искуства везаног за корупцију. Исто тако су и питања која су била постављена испитаницима варијала, тако да није било ни солидне основе да се ова два различита испитивања упореде.

У истраживању МИС из 2003, на питање да ли је од њих икада затражено да плате неку услугу, већина испитаника је (32,2%) одговорила да су им лекари тражили незваничне начине плаћања, поклоне или услуге. После лекара следе општински званичници (16,7%), адвокати (11,2) и судије (10,5%). Међутим, на питање да ли они сами дају новац у замену за нешто, 3,5% испитаника је изјавило да даје новац јавним службеницима, 2,3% да дају поклоне, док је 5,3% заузврат учинило неку услугу.

Према истраживању UNDP, свега 15% испитаника заснива свој став о корупцији у различитим институцијама на свом личном искуству, јер грађани свој став најчешће стварају на темељу разговора са пријатељима и рођацима (32%) и на темељу информације добијене путем медија (29%). Треба исто тако уочити и то да разлика перципиране корупције и оне која је последица личног искуства није иста у погледу свих институција.

4. Изазови које представља корупција

Из горе наведених података, анализираних на основу оних који су били добијени путем истраживања, можемо уочити да постоји много проблема с којима се треба борити када је корупција у питању. Успех у борби против корупције умногоме зависи од политичке воље и институционалних механизма који су успостављени из овог разлога. До овог тренутка у сврху изградње законодавних и институционалних структура у борби против корупције предузети су следећи кораци: усвојена је антикорупцијска стратегија; усвојен је Антикорупцијски акциони план; усвојени су бројни закони који се исто тако односе на борбу против корупције.

Садашњи концепт борбе против корупције представља модел превентивне политике, јер се претпоставља да ће чак и разне институције на централном или локалном нивоу и цивилно друштво у ширем смислу предузети кораке за борбу против корупције у оквиру постојећег законодавства. Највећи део активности које треба да буду предузете наведен је у Антикорупцијском акционом плану. У овом Акционом плану су наведене бројне мере које треба да буду спроведене током 2006-2007, и идентификовани они актери који треба да спроведу План. План се састоји од:

- Специфичних антикорупцијских мера;
- Законодавних антикорупцијских мера;

- Законодавних и правосудних мера;
- Мера за реформу јавне администрације;
- Мера у области јавних финансија и економије;
- Мера које треба да предузму медији и цивилно друштво и учешћа јавности;
- Мера за изградњу капацитета и образовање;
- Осталих мера институционалне реформе.

Као што се може уочити, План има превентивни карактер и покрива све сфере у којима корупција треба да буде превенирана. Међутим, с обзиром на тренутне околности друштвеног и институционалног развоја, велики део у његовом спровођењу касни.

5. Борба против корупције

У последњој деценији западних економских, политичких и војних инвестиција на јужном Балкану, међународна заједница и локални лидери нагласили су регионалну стабилност, али нису успели да одговоре на неке од конкретних дестабилизирајућих проблема са којима се суочава регион, укључујући корупцију. Висока незапосленост комбинована са корупцијом створила је плодно тло за организовање криминалних група. Већина људи не може да преживи у економском смислу без веза са организованим криминалом. Са малим, ако и икаквим, изгледима за запослење или за постојање доступних тржишта, јавност се држи као талац од стране предузећа којима управља вишемилионска мафија. Гангстери се у све већој мери истичу у региону и одлучни су да прошире свој утицај даље ка Западној Европи.

Босна и Херцеговина се суочава са многим од питања корупције која се могу наћи у већини друштава у развоју.

Током протеклих година Република Српска је убрзала процес приватизације и већи број овлашћења пренет је на ниво БиХ. Уколико Република Српска не предузме непосредне кораке за сузбијање корупције, могла би да упадне у исту јаму као и многи од суседа, где главна моћ није више у рукама владе или људи које она представља, већ постоји као “моћ новца”. Људи с богатством јесу исти они који контролишу владу. Република Српска има прилику да извуче поуке из грешака и успеха својих суседа у борби против корупције. Најуспешнији програми борбе против корупције окарактерисани су са три кључна елемента: ефективно кривично гоњење и кажњавање феномена у вези са корупцијом; спречавање, односно доношење одговарајућих закона и социјално образовање у најширем могућем смислу ове речи.

Током 2003, извештај израђен под покровитељством USAID-а износио је: *“Упркос јавном мишљењу и дискусијама у мас-медијима у којима се претпостављају веома високи нивои постојања јавне корупције, не чини се да*

корупција представља преовлађујућу снагу у процесу управљања и чини се да не подрива у значајној мери капацитет владе да обавља своје дужности и да пружа услуге на значајан начин.”.

“Корупција се не чини толико широко распрострањеном међу јавним службеницима, захтеви корумпираних службеника су нижи а обим укључености грађана у корумпиране трансакције је нижи у Републици Српској него што је то случај у другим земљама југоисточне Европе.” Међутим, дато је јасно упозорење да проблеми у пољу корупције могу да се интензивирају преношењем већег броја овлашћења на ниво БиХ. Са друге стране, такође је примећено да је администрација лош узор када се говори о транспарентности и одговорности.

Министарство иностраних послова САД звучи мање оптимистично и оцењује да корупција изгледа широко распрострањена и да постоји недостатак кохезивних и присилних радњи против исте. *Постоје учестали извештаји о нерегуларностима у поступцима јавног оглашавања тендера. Пореска утаја је висока, а многа локална и инострана предузећа дубоко су забринута због професионалне етике владиних службеника који наводно узимају мито или изнуђују новац од фирми у замену за лиценце, дозволе, завршавање папирологије или рутинске јавне услуге. Традиционално позајмљивање и пословне праксе имају тенденцију да фаворизују везе и непотизам над кредитном способношћу. Гласине о политички мотивисаном рекетирању обилују”.*

У неколико наредних година, друштво у Републици Српској ће бити суочено са избором стављања корупције под контролу, или ће иста бити у толикој мери дубоко укореењена да ће бити немогуће позабавити се њоме. Током последње године, значајна политичка воља примећена је за бављење проблемом корупције пре него што изађе ван контроле. Анкета против корупције UNDP-а, заснована на Индексу ставова о корупцији организације Transparency International, даје увид у свест становништва о постојању корупције, њеном негативном утицају на економију и политички живот и народну подршку за борбу против исте. Такође медији и грађанско друштво инсистирају у већој мери да се позабаве овим питањем, откривајући одређене корумпиране праксе. *“Корупција није толико преовлађујућа нити дубоко укореењена да напори борбе против исте буду безнадежни,”* закључује извештај UNDP-а.

6. Мере реформе јавне администрације

Витална компонента ефективне стратегије борбе против корупције јесте развој функционалних механизма за улагање жалби и поступака за подношење молби у области цивилне администрације.

Акциони план за борбу против корупције такође предвиђа иницијативе за заштиту и осигуравање независности и самосталности ових органа. План такође предвиђа израду интерних правила за пријављивање дела корупције у склопу

органа јавне администрације, успостављање или именовање органа који ће одлучити о прекршајима кодекса етике, и конзистентну употребу јавних конкурса у кадровској администрацији за више професионалне функције у администрацији и јавним компанијама.

7. Јавне финансије и економске мере

Транспарентност и одговорност у раду са јавним финансијама од централног су значаја за било коју стратегију борбе против корупције. Акциони план за борбу против корупције посвећује посебно поглавље овоме, и предвиђа, између осталог иницијативе за подстицање/обавезивање предузећа да раде са рачунима, повезивање свих предузећа са пореском управом путем електронског система фактурисања и периодичну анализу поступака за јавне споразуме, билатералну и мултилатералну помоћ, субвенције, зајмове и друго коришћење јавних финансијских средстава.

У складу са недавним предлозима организације Transparency International предложено је да се иницирају “споразуми о интегритету” између администрације и оних који добијају јавна финансијска средства. Ово значи да се између администрације и понуђача потписује споразум да неће платити или понудити било какав мито. Понуђачи који прекрше обавезу коју су дали биће санкционисани уз губитак уговора, биће одговорни за оштећења а влада би могла такође да стави прекршиоца на црну листу свих владиних предузећа са којима послује на одређени временски период.

Канцеларија главног ревизора представља институцију у складу са Уставним оквиром, која процењује и ревидира потрошњу по буџетским организацијама у складу са Консолидованим буџетом. Канцеларија главног ревизора спроводила је ограничене ревизије процеса набавке и управљања активе у већини општина и министарстава.

8. Медији, грађанско друштво и учешће јавности

Кључан елемент кампање против корупције јесте да се повећа свест јавности. На основу Закона о увиду јавности у службена документа, грађанско друштво и новинари могу да сакупе пуно информација од значаја за идентификовање могућих образаца корупције.

Јачање истражног новинарства је витално како би се случајеви корупције истакли у први план. Акциони план за борбу против корупције помиње анализе правних могућности за ојачавање независних позиција новинара и наглашава њихову одговорност у случају кршења закона.

Следећи битан део спречавања корупције је укључивање грађанског друштва у широко распрострањену кампању против корупције. Општине могу да одрже консултације како би усвојиле и примениле локалне акционе планове за борбу против корупције. Кампања се може усредсредити на сакупљање и

дистрибуцију прецизних података у вези корупције у локалној области. UNDP такође предлаже спровођење активности остваривања контакта са јавношћу како би се повећала легитимност.

9. “Политика одговорности” као приступ међународне заједнице у РС и БиХ

Босна и Херцеговина и Република Српска имају сложену структуру управљања, са локалним и међународним актерима који имају мандате који се некада преклапају или су нејасни. Као последица истог, грађани нису увек у могућности да одреде кога треба да сматрају одговорним за наводе о корупцији.

Као део процеса демократизације, међународна заједница подржава иницијативе ПИС-а против корупције. Ипак, вредно је напоменути досадашња искуства у Босни и Херцеговини где је процес честог наметања одлука за које међународна заједница сматра да су у интересу јавности оцењен као да је мало урађено у погледу промовисања циљева демократије, или у вези јачања политичких институција или подстицања учешћа јавности у политичкој сфери. У чланку о стратегијама против корупције и демократизације у Босни и Херцеговини, Давид Цхандлер упозорава да *“стратегије против корупције могу лако занемарити политичке реалности изградње коалиција и консензуса неопходних за политички живот. Интерес јавности је уобличен кроз демократски процес и не представља нешто о чему се може одлучити или што може бити дефинисано од стране међународног администратора, без обзира колико је добронамерно.”* Аутор наглашава да процес спољњег наметања политике политичким представницима, преко економских санкција и отпуштања изборних службеника који не сарађују осигурава да не постоји могућност развоја интереса јавности пошто не постоје преговори између представника.

Како би се развио оквир за побољшање функционисања друштва и унапређење његових животних услова, направљен је низ “Стандарда”. Примена Стандарда има за циљ да одреди смер за развој друштва у предстојећим годинама.

“Политика одговорности” која је тренутно на снази у Републици Српској оцењује напредак, достигнућа и препреке у примени стандарда доброг управљања. Међународна заједница надгледа учинак, пружа помоћ у изградњи капацитета његових структура, пружа савете у вези политике и политичких оквира, и – само у крајњем случају – интервенише у одређеним случајевима. Претпоставка која лежи у основи политике одговорности јесте да је локално власништво апсолутно битно за одрживо управљање у Републици Српској.

Настављено присуство међународних судија и тужилаца може бити од суштинског значаја у осетљивим областима у предстојећем периоду. Ова међународна лица ће се бавити осетљивим случајевима на којима локално правосуђе није још увек у могућности да ради, градећи истовремено капацитете

одабраних локалних тужилаца и судија да раде на овим случајевима у будућности.

Преко политике одговорности, међународна заједница, покушава да гарантује одређене стандарде владавине права и демократског функционисања.

Као што је то случај са другим земљама Балкана, ефикасна примена политике против корупције представља једно од кључних разматрања за ЕУ да почне да размишља о ефективном приступању Републике Српске – БиХ чланству.

10. Умјесто закључка

Постоје многи разлози али ми ћемо навести само неке од њих: једна је могућност да је корупција погоршана водећи ка великом јавном незадовољству. Погоршање се може догодити због чињенице јер је повећана међународна трговина и комуникација са светом, а као последица људи и цивилни службеници се излажу економским раније незамисливим могућностима (давања лиценци странцима). У већини случајева корупција се догађа зато што промене које спроводе институције које су „болесне“ не воде ка поштеној конкуренцији, већ и унутрашњим прљавим договорима и политичкој трафикацији. Могуће је да се корупција налази на истом нивоу као раније, али је промењена наша савест и толеранција према овим праксама. Други разлог може бити да људи налазе мир када окривљују корупцију, будући да економске и демократске реформе нису оствариле оно што је очекивано овим развојем и реформама.

У оквиру изградње демократског друштва, демократских и функционалних институција, владавине закона и правне државе, сузбијање и спречавање корупције као криминална организована форма, садрже један од приоритета програма Владе и као основни услов за формирање правне државе, функционалних институција и демократског друштва.

У том правцу се обавија сарадња на већем степену са институцијама, агенцијама, донаторима, међународним организацијама, како би адресирали корупцију на националном и регионалном нивоу и радили на смањењу могућности за корупцију, путем израде политика, формирање механизма и подршку, надгледајући активности, као и едукацију грађана о њиховој улози на спречавању и сузбијању корупције.

Контролисање корупције је битан део доброг управљања и велики изазов за Владе у целом свету. Често у земљама у транзицији, корупција се јавља као уобичајени феномен у животу грађана и то претставља озбиљну препреку за функционисање јавних институција.

У Републици Српској корупција није продрла а нити се искоренила у тој мери да би наши напори против корупције били узалудни. И друга истраживања показују да је за грађане Републике Српске, независно од етничке припадности

или социално-економског статуса, у целини корупција неприхватљиво понашање.

На овај начин Влада Републике Српске, својим политикама за сузбијање корупције и њеног спречавања је приступила у неколико правца:

- Путем формирања законодавства;
- Едукације (повећање свести јавности) и
- Формирања механизма за сузбијање и спречавање корупције;

У том смислу већ је формирано неколико механизма и предузимају се конкретни кораци, који ће омогућити адекватно сузбијање феномена корупције.

Значај је посвећен развоју и усавршавању система за повећавање транспарентности и полагање рачуна владиних институција. У циљу повећавања транспарентности као једаног од фактора за сузбијање корупције, Влада је усвојила административно упуство о спровођењу закона о приступу службеним документима.

Искорењивања корупције у Републици Српској ће обухватити не само институционалне и законодавне реформе, већ такође и дугорочно ангажовање за измену културе према корупцији. Напори за њено смањење ће бити у целини интегрисани у приоритете Владе и свим њеним секторима.

Влада Републике Српске и њени грађани схватају да залагање против корупције мора да обухвати и многе чиниоце за преузимања одговорности, како би адресирали посебне аспекте овог комплексног проблема, од реалне сарадње свих друштвених снага, јавног и приватног сектора, цивилног друштва и свих других значајних чиниоца.

Имајући у виду значај за изградњу демократског друштва у Републици Српској, право представљање воље народа српске за процес изградње и развој демократских и функционалних институција, владавини закона и правне државе, обезбеђивање равноправног третирања и заштити људских права, као и донешењу правила у складу са одговарајућим европским и меународним стандардима, Влада Републике Српске је прихватила потребу за формирање законских инструмената и владиних политика за друштво у којем ће владати ефикасно равноправност пред законом свих грађана.

Један од изазова и велика опасности која прети демократском друштву и владавини закона у једној земљи је феномен корупције. Контролисање корупције је битан део доброг управљања и велики изазов за владе свих земаља. Сузбијање и спречавање корупције као форме организованог криминала чине један од приоритета програма Влада Републике Српске.

Библиографија

CARVER, Jeremy, Combating Corruption: the Emergence of New International Law, in: International Law Forum / Forum du Droit International, 2003/ 5: pp. 119-223.

CHANDLER, David, Anti-Corruption Strategies and Democratization in Bosnia-Herzegovina, in: Democratization, Vol. 9, No. 2, Summer 2002, pp. 101-120.

FATIC, Alexandar, Anti-corruption and anti-organized crime in Serbia: regional implications, in: Journal of Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 4, No.2, May 2004, pp. 315-324.

GALTUNG, Fredrik, Criteria for Sustainable Corruption Control, in: European Journal of Development Research, 1997, pp. 105-128.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL, Corruption Perceptions Index, www.transparency.org

TRANSPARENCY INTERNATIONAL, Global Corruption Barometer, www.transparency.org

Dragan Mitrović

CORRUPTION – CHARACTERISTICS, OPINION AND CHALLENGES

SUMMARY: Current political and economical situation in our country increases danger of corruption to certain level, and civil society and free media are not strong enough, therefore they can not stand whole responsibility for repressing a corruption. Danger comes from economy (wide privatisation, and still unregulated market rules), big unemployment, deficiency of free market (monopoly, state company's share, and unregulated economical activities), but also overall weakness of institutions (clientism, nepotism, formalism, bureaucracy), common instability of societal rule.

The corrupt phenomenon reflects pain that grows out of new democracy. That is not an incident but lasting hindrance and a part of the system. In the contexts of speaking, corruption is a real problem. The fact is that we can not exactly measure how much the corruption is prevalent. That doesn't mean that we aren't sure that it disturbs to business and to overall impression, that is alienating foreign investors and regional contractors. Therefore, relativity produces big damage, because it creates possible reason for deficiency of political determination for any steps implementation; questions if corruption inherits or creates, or is that morality erosion and who should be blamed more, are not question anymore, but it is significant which steps should be taken in order to eliminate corruption. We are well aware about tradition weights- which are left behind previous political systems, especially dark ones, privileges which are given to obedient ones, possibilities of extortion in the name of ideals, the fact that everything can be done if the one has relations and ascendancy, that for standing people allegiance and obedience has more value than work and novelties. We know that other countries have similar problems; we also know that corruption can never be exterminated, but we are also positive about the fact that we can't just sit and wait.

Дарко Јокић, дипл.правник¹

**ПРИМЈЕНА ПОЛИГРАФА У ДИСЦИПЛИНСКОМ ПОСТУПКУ
У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ
СРПСКЕ**

«Сваки службеник полиције треба да дјелује поштено, непристрано и достојанствено. Он се мора посебно суздржавати од сваког корумпивног чина и одлучно му се супротставити». Декларација о полицији – Скупштина Европског вијећа 1979

Анстракт:

Лаж и истина су свуда око нас и крећу се као електрони око језгра атома, а да бисмо их идентификовали и одвојили једно од другог, поред других метода и средстава, служи нам полиграф, који „представља до сада најуспјешније, најегзактније и најчовјечније средство, па је разумљива његова све шира примјена у свијету“².

О полиграфским испитивањима најчешће је дискутовано приликом примјене полиграфа у кривичноправној области, а објављивани су и многи чланци у стручној литератури, истина, не толико у судској колико у полицијској.

На овим просторима, поред кривичноправне области, примјена полиграфске технике је остала симболично запажена и у области радноправних односа у полицији, тачније у дисциплинском поступку. Врло важан сегмент активности полицијских органа је процедура утврђивања дисциплинске одговорности радника полиције. У склопу тих активности, а у циљу утврђивања коначне истине – дисциплинске одговорности, поред бројних криминалистичких метода и средстава, у изузетним случајевима долази до примјене полиграфа, па ће тема овог рада бити примјена полиграфа у дисциплинском поступку у Министарству унутрашњих послова Републике Српске.

Кључне ријечи: лаж и истина, полиграф, дисциплински поступак, полиција.

¹ Полиграфски испитивач у УКП МУП-а Р. Српске, а исте послове обављао до априла 1992. год. у ГСУП Сарајево.

² Т. Марковић, Савремена техника истраживања кривичних дјела (Криминалистика), Народне новине, Загреб, 1977, стр. 534.

Увод

Да би се схватила улога полиграфа у дисциплинском поступку неопходно је упоредо посматрати и тумачити његову примјену у кривичном поступку.

О примјени полиграфских испитивања у кривичном поступку појављују се различити концепти дозвољености и оправданости. Сви до сада познати концепти о примјени полиграфске технике у кривичном поступку се крећу од категоричког изјашњавања против до изјашњавања за њену примјену.

На просторима бивше СФРЈ дошло је до сучељавања мишљења, од којих су се нека у бити подударала са мишљењима и теоријама против примјене полиграфа, објављиваним широм свијета, а био је и постоји не тако мали број и оних који се опрезно изјашњавају за употребу полиграфа, као помоћног средства доказивања, али тек по испуњењу одређених услова.

Интересантно је напоменути да полиграфски апарат, као машина, средство или техника није споменут у Закону о кривичном поступку СФРЈ, али је његова примјена у полицијским органима испровоцирала различите реакције и неумитно довела до различитих мишљења и тумачења: када, како и под којим условима се може употребити полиграф и какву правну снагу треба дати полиграмима, а посебно је питање какву правну снагу треба дати писменом и усменом исказу полиграфисте, тј. извјештају или налазу и мишљењу, а понекад и усменом појашњењу – свједочењу.

Било је и покушаја да се у процедуру уведе примјена полиграфске технике, али је резултат био сљедећи: „Употреба полиграфа као метод утврђивања чињеница није дозвољена у нашој кривичној процедури – ни на захтјев оптуженог, па стога подаци добијени путем полиграфа не могу представљати доказ у кривичном поступку“³.

Зато је полиграф или детектор лажи остао у рукама полиције као контроверзно „помоћно средство за оријентацију при истраживању кривичних дјела“⁴, „које логично не може бити доказ, али може помоћи да се пронађу други докази“⁵.

Међутим, осим у кривичном поступку, његова се употреба биљежи и у другим областима друштвених дјелатности. У томе предњаче САД, гдје се полиграф примјењује „у индустријској психологији, приликом провјере лица која долазе у свакодневни додир са новцем, у армији из безбједносних разлога и слично. Постоје бројни полиграфски тестови из области банкарских послова,

³ Врховни суд Војводине, Кж.65/70, од 29. јуна 1970. год.

⁴ В. Бајер, Југословенско кривично процесно право II, Загреб, 1980, стр. 87.

⁵ Ж. Алексић, Примена научних достигнућа код личних доказа у кривичном, поступку, Београд, 1965, стр. 272.

дјелатности трговинских предузећа, осигурања, индустрије, а користе се чак и у приватном животу“⁶.

У свим модернијим и развијенијим правним системима, какав и наш систем тежи да буде, заштита и регулисање права и обавеза радника заузима значајно мјесто. Њихово провођење се остварује примјеном позитивних правних прописа, као што су: резолуције Генералне скупштине Уједињених нација, међународни пактови о економским, социјалним, културним, грађанским и политичким правима, европске конвенције о заштити људских права и темељних слобода, устави, закони, општи и појединачни колективни уговори, као и правилници и други подзаконски акти.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске, уз ослањање на поменуте акте, дисциплинска и материјална одговорност овлашћених службених лица (полицајаца) прописана је Законом у унутрашњим пословима Републике Српске и Посебним колективним уговором за запослене у области унутрашњих послова Републике Српске, а Правилником о дисциплинској и материјалној одговорности детаљније су уређене врсте повреда радне дужности и мјере које се изричу, поступак и органи надлежни за изрицање дисциплинских мјера.

Треба нагласити да је Правилником наведено: „у вођењу дисциплинског поступка примјењују се начела кривичног поступка прописана Законом о кривичном поступку“⁷, тако да се уколико неке мјере и радње нису децидирано прописане Правилником, примјењују одредбе ЗКП-а. Поред наведених законских и подзаконских прописа, у МУП-у Републике Српске се од 16.8.1999. године, актом министра унутрашњих послова, примјењује Приручник начела и процедура.

Овај Приручник регулише свакодневно професионално, законско и етичко функционисање Министарства унутрашњих послова Републике Српске и садржи Општа начела која представљају водич за понашање у датим ситуацијама и успостављају овлаштења и одговорности у Министарству унутрашњих послова.

Карактеристично за овај Приручник јесте да је донесен под одређеним сугестијама и упутствима представника Међународних полицијских снага Уједињених нација (International Police Task Force – IPTF) и представника Министарства правде САД (International Criminal Investigative Training

⁶ В. Кривокапић и М. Жарковић, Криминалистика тактика, Београд, 1996, стр. 419.

⁷ члан 25. Правилника о дисциплинској и материјалној одговорности полицајаца и других запослених у Министарству унутрашњих послова Републике Српске број 05/1-1-012-16 од 23.12.2003. године, број К/Б-4120-4/04 од 21.12.2004. године и број К/Б-4120-6/04 од 04.09.2006. године

Assistante Program – ICITAP), који су, поред доношења, надлежни и за контролу примјене одредаба Приручника.

Приручник, уз Правилник о дисциплинској одговорности, представља основ за дисциплинске поступке у Министарству. У уводу Приручника је наведено да министар може у интересу министарства промијенити постојећа начела, додати нова или поништити застарјела начела, међутим, како до данас није било промјена одредаба наведеног Приручника, оне би се, уколико нису у супротности са законима и Правилником, требале примјењивати, иако постоје бројна супротна мишљења.

У овом Приручнику је по први пут у Републици Српској нормирана употреба полиграфа.

Евидентно је да постоје извјесне нелогичности и недоследности у суштинском и термиолошком смислу одредаба овог Приручника које се односе на употребу полиграфске технике, па се поступак полиграфског испитивања мора сагледати у оба сегмента у којима је нормиран, и то у унутрашњим поступцима⁸ и у кривичним истрагама⁹, уз примјену систематског тумачења наведених норми.

⁸ Опште упутство 311 Приручника «Представке грађана, унутрашњи поступци», поглавље VI:

Р. Министар или лице које он одреди може захтијевати да припадник МУП-а против кога је покренут унутрашњи поступак буде подвргнут детектору лажи, везано за посебну оптужбу или оптужбу која се односи на незаконито посједовање, кориштење или растурање дрога, наркотичких средстава, у случају крађе било које природе или других кривичних радњи.

С. Припадници МУП-а од којих се захтијева да се подвргну детектору лажи током званичног унутрашњег поступка биће обавијештени о сљедећем:

1. Сврха испитивања је да се добију одговори који ће помоћи инспектору Инспектората да дође до истинитих чињеница које се односе на поднесену представку.

2. Сва битна питања ће се специфично, директно и уско односити на извршавање службених дужности припадника Министарства и на њих се мора одговарати истинито и потпуно.

3. Сваки дати одговор може се користити у дисциплинском поступку, који може резултирати изрицањем дисциплинских казни, укључујући и прекид радног односа.

4. Одговор или информација добијена на овај начин не може бити кориштен у кривичном поступку.

Т. Приликом испитивања уз помоћ детектора лажи, биће кориштени сљедећи поступци:

1. Испитивање уз помоћ детектора лажи обављаће искључиво атестирани испитивач Министарства.

2. Испитивање ће се спроводити само за вријеме одобреног административног унутрашњег поступка.

3. Испитивање ће бити обављено само после одобрења министра или лица које он одреди, а као одговор на захтјев начелника Инспектората који ће навести основ за испитивање детектором лажи.

4. Резултат испитивања детектором лажи се може користити за логичке закључке у административном поступку.

⁹ Опште упутство 402 Приручника «Кривичне истраге», поглавље VIII: Министар унутрашњих послова ће одредити који ће полицајци бити изабрани, обучени и оспособљени да обављају полиграфска испитивања.

ДИСКУСИЈА

I-Ко може вршити тестирање и како се врши обука полиграфиста?

Приручник прописује да ће полиграфска испитивања вршити атестирани испитивач, а питање атеста (*atest, lat.*- писмена свједоцба, потврда, увјерење) је наговјештено у «Кривичним истрагама», гдје се прописује да ће министар одредити који ће се полицајац изабрати, а затим обучити тј. оспособити за полиграфског испитивача.

Оспособљавање, које се намеће као логично питање након извршеног одабира, остављено је за даље разматрање, а то се може ријешити на два начина:

- као у предратном периоду у БиХ и другим републикама бивше СФРЈ – цеховски, еснафски, гдје се врши обука на начин да обучени полиграфски испитивач преноси своје знање на лице које се обучава и та обука „подсјећа на Ресавску школу (они који нешто знају уче оне који не знају)“¹⁰ и
- постојањем специјалистичке обуке, што подразумијева систематизован план и програм обуке у овлаштеној установи.¹¹

II- Ко издаје одобрење за полиграфско испитивање?

Одобрење за вршење полиграфских испитивања (по Приручнику) мора се посматрати двојачко:

А. Полиграфско испитивање запосленог у овом Министарству мора одобрити министар унутрашњих послова или лице које он овласти.

Б. Испитивачи ће упамтити да су полиграфска испитивања додаток, а не замјена за детаљну истрагу.

Ц. Изузев када то одобри министар унутрашњих послова, полиграфска испитивања неће бити спроведена уколико је лице претходно било подвргнуто полиграфском испитивању Министарства унутрашњих послова по истом случају, сем ако су резултати теста процијењени као неконачни.

Д. Одобрење за полиграфско испитивање у криминалистичким истрагама може дати начелник криминалистичке полиције, а полиграфско испитивање може бити обављено само ако је лице које је тестирано дало писмену сагласност.

Е. Резултати полиграфског истраживања биће коришћени једино за потребе истраге и не могу бити презентовани суду.

Ф. Током унутрашње истраге, од полицајца може бити тражено да се подвргне полиграфском испитивању када се разматра могућност кривичног гоњења.

¹⁰ З. Росо, Полиграф у криминалистици, Загреб, 1987, стр. 339.

¹¹ Министар унутрашњих послова Р. Српске је дана 1.11.2007. године под бројем К/Б-3660/07 донио Наставни план и програм «Курс за полиграфске испитиваче» – у коме је предвиђено да Управа за полицијско образовање (Полицијска академија), скупа са Управом криминалистичке полиције МУП-а Републике Српске врши обуку будућих полиграфских испитивача, уз учешће стручњака из области психологије, психијатрије, судске медицине, криминалистике, као и полиграфских испитивача УКУП-а, који ће сваког специјализанта упознати са техничким могућностима полиграфске технике, као и оспособити за самосталан рад кроз теорију и кроз експериментална испитивања и испитивања уз супервизију (теоријски дио наставе – 196 часова, а практични дио обуке – 30 + 50 испитивања).

1. У унутрашњем поступку полиграфско испитивање радника полиције може захтијевати министар или лице које он одреди, а то може бити начелник Инспектората за унутрашњу контролу, јер ће се испитивање спровести само за вријеме одобреног административног унутрашњег поступка.

2. У кривичним истрагама је предвиђено да одобрење за полиграфско испитивање може дати начелник криминалистичке полиције, а испитивање се врши на захтјев организационих јединица МУП-а РС (полицијских станица, станица јавне безбједности, центара јавне безбједности и УКП-а) или других полицијских агенција (СИПА, Гранична полиција БиХ, Полиција Брчко Дистрикта БиХ, МУП Федерације БиХ), као и тужилаштва и др.

III-Када и на које околности се предузима полиграфско испитивање против припадника полиције?

У дисциплинском поступку полиграфско испитивање се може предузети против припадника полиције „везано за посебне оптужбе или оптужбе да је осумњичен за незаконито посједовање, кориштење или растурање дрога, наркотичких средстава, у случају крађе било које природе или других кривичних радњи“¹². Недвосмислено је предвиђено да се полиграфско испитивање може предузети у свим случајевима када постоје сумње да је припадник полиције починио кривично дјело, тј. када се разматра могућност кривичног гоњења.

Логичним тумачењем (*argumentum a contrario*) се може закључити да се у осталим случајевима повреде радне дисциплине (уколико се уједно не ради о кривичном дјелу) припадник полиције не би могао подвргнути полиграфском испитивању.

Када постоје индиције да је полицајац истом радњом, поред дисциплинске повреде починио и кривично дјело, Инспекторат ће у најкраћем времену тражити помоћ Управе криминалистичке полиције и водиће се истрага као и о сваком другом кривичном дјелу¹³, али уз активно учешће Инспектората.

Сва релевантна питања која ће полиграфски испитивач поставити испитанику полицајцу ће се специфично, директно и уско односити на извршавање службених дужности и на њих испитаник мора одговарати истинито.¹⁴

IV-Принцип добровољности

Одредба Приручника да полиграфско испитивање може бити обављено само ако је лице које је тестирано дало писмену сагласност даје полиграфским

¹² одјељак Р, поглавље VI, Опште упутство 311 Приручника

¹³ члан 48. став 2. Правилника о дисциплинској одговорности

¹⁴ тачка 2. одјељак Р, поглавље VI, Опште упутство 311 Приручника

тестирањима важан елемент добровољности, али и отвара дискусију на питања права одбијања полиграфског испитивања и ограничавања слободе човјека.

Правило *nemo prodere se ipsum* – нико није дужан да пружи доказе против себе, води поријекло из енглеског процесног права и у овом облику се налази у ЗКП-у БиХ и ЗКП-у РС. Противници примјене полиграфа заступају мишљење да се путем полиграфа, и поред писменог пристања (који се даје у полицији, гдје се испитивање и спроводи), противно вољи испитаника може нешто сазнати и закључити, а „техника примјене тог инструмента значи задирање у окривљениково право на свјесну и слободну одбрану, право изражавања или неизражавања његове унутрашњости, тј. окривљеник нема утицаја на своје реакције које се региструју за вријеме тог испитивања“.¹⁵

По многим мишљењима ово правило је значајно само за вербално изражавање осумњиченог пред органима који воде поступак, тј. да се осумњичено лице не смије присиљавати да само пружи доказ против себе (*nemo tenetur se ipso accusare*), а то треба разликовати од предузимања других радњи без пристања осумњиченог (нпр. тјелесни преглед и друге медицинске интервенције, посебне истражне радње итд.). Овдје се мора имати у виду и право свједока да не одговара на поједина питања, и то ако би га истинит одговор изложио кривичном гоњењу (чл. 148. ЗКП-а РС).

Имајући у виду ова разматрања у кривичном поступку, основано се постављају дилеме и питања начина употребе полиграфа у дисциплинском поступку у полицији, што је предмет интересовања овога рада.

Наиме, често се поставља питање шта се дешава ако полицајац одбије да се подвргне полиграфском тестирању током званичног унутрашњег поступка.

Постоји мишљење да се у овом случају ради о тежој повреди радне дужности “Одбијање тестирања или давања узорака, те одбијање радника да се над њим изврши провјера психофизичког стања”¹⁶.

С обзиром на то да наведена повреда носи 25 бодова (тзв. законско одмјеравање казне), на основу члана 7. истога Правилника има за последицу изрицање дисциплинске мјере престанак радног односа, полицајци су свјесни, а и већином се упозоравају да је у случају одбијања подвргавању полиграфском испитивању, против њих могуће покренути дисциплински поступак, са већ унапријед прописаном последицом.

Ово мишљење се може правдати и тумачењем одредбе у одјелку С поглавља VI Општег упутства 311 овог Приручника, гдје се децидирано наводи да полицајац од кога се захтијева полиграфско испитивање на сва битна питања

¹⁵ П.Кобе, Некај мисли о уготовљању реснице в казненском постопку ин о методах за извајање особених доказов, Криминалистичка служба, 1957, стр. 291. и 299. (цит. према З. Роси)

¹⁶ члан 4. тачка 26. Правилника о дисциплинској одговорности радника МУП-а Р. Српске

мора одговарати истинито и потпуно, што се може протумачити и објаснити и тако као да се, поред осталих мјера и радњи, употребом “детектора лажи” може утврдити да ли је он стварно одговарао истинито.

Такође се морају имати у виду одредбе члана 24. Упутства о раду Инспектората за унутрашњу контролу и Бироа за представке и жалбе грађана, гдје су дјеломично пренесене одредбе из Приручника. Ово Упутство првенствено наводим због одредбе из члана 24. става 2: „Свако одбијање да се подвргне полиграфском тестирању чини радника подложним за дисциплински поступак, изрицање дисциплинске мјере, укључујући и мјеру престанка радног односа“.

Међутим, постоји и друго мишљење, које даје за право полицајцу да не пристане на полиграфско испитивање, без директних посљедица због свог непристајања, а то мишљење има упориште у тумачењу члана 6. став 1. Европске конвенције о заштити људских права и темељних слобода: „**Право да човјек сам себе не оптужује првенствено се тиче поштовања оптуженог да шути**“.¹⁷

Већ код првог саслушања, осумњичени, односно оптужени се мора поучити о праву на шутињу, тј. да „није дужан изнијети своју одбрану нити одговарати на постављена питања“¹⁸, и поука се мора дати изричито, како би осумњичени, односно оптужени слободно одлучио да ли ће дати исказ или ће користити поменуто право. Дато обавјештење да није дужан дати своју одбрану нити одговарати на постављена питања треба се забиљежити у записник о његовом испитивању и ово право на шутињу (eng. *right to silence* или *privilege against self-incrimination*) предвиђено је и „међународним правом о правима човјека“, у смислу да свако коме се ставља на терет извршење кривичног дјела има право да не свједочи против себе и призна кривицу.¹⁹

Да би се у потпуности испоштовао дух ове норме, новим законима о кривичним поступцима БиХ и РС је избјегнута одредба о упозорењу осумњиченог да ће се одбијањем сарадње ставити у гори по њега положај (за разлику од ранијег ЗКП-а СФРЈ).

У одјелку Ф Општег упутства 402 овог Приручника, под насловом «Кривичне истраге», у поглављу VIII наведено је да од полицајца **може бити тражено** да се подвргне полиграфском испитивању када се разматра могућност кривичног гоњења. Анализом ове одредбе, заговорници другог мишљења закључују да је творац Приручника, да је то желио, могао једном

¹⁷ Саундерс /Saunders/ против Уједињеног краљевства, пресуда Европског суда за људска права од 17. децембра 1996. године, РЈД 1996-VI, број 24, ст. 69

¹⁸ члан 78. став 2. тачка а) ЗКП-а БиХ и члан 142. став 2. тачка а) ЗКП-а РС

¹⁹ члан 14. ст.3. тач. Г. Међународни пакт о грађанским и политичким правима

обавезујућом нормом од полицајца **захтијевати** да се подвргне полиграфском испитивању у циљу провјере истинитости датог исказа.

Имајући у виду одредбе члана 24. Упутства о раду Инспектората за унутрашњу контролу и Бироа за представке и жалбе грађана које предвиђају обавезност подвргавања полиграфском испитивању, поборници другог мишљења наводе да је ово Упутство инструктивног карактера намијењено радницима Инспектората и Бироа и његов правни основ за доношење је Правилник о дисциплинској и материјалној одговорности радника МУП-а РС. Будући да је у овом члану наведено да свако одбијање да се подвргне полиграфском тестирању чини радника подложним за дисциплински поступак, то се ова норма може протумачити и на начин да подложност не значи и обавезност, те да ће се одбијање полиграфском тестирању цијенити у склопу са осталим чињеницама које раднику иду на терет. А одредбу из чл. 4. тачка 26. Правилника о дисциплинској одговорности, поборници овога мишљења тумаче на тај начин да се он односи на тестирања или давање узорака везано за утврђивање стања алкохолисаности и омамљености (утврђивање степена алкохолисаности и присуства дрога или других недозвољених опојних средстава).

По овим дилемама (одбијање полиграфског тестирања), колико је аутору овога рада познато, на нашим просторима није се добило судско тумачење (није дошло до судског спора и одлуке која би разријешила наведене дилеме).

Ипак се првенство мора дати нормама међународних резолуција, пактова и уговора, тако да се полицајац ни у ком случају не би могао санкционисати уколико одбије да се подвргне полиграфском испитивању,²⁰ а уједно би се у аргументацији овог мишљења могло примijenити начело *in dubio pro reo*.²¹

Шире посматрано, овом мишљењу иде у прилог чињеница да се и у Министарству одбране САД полиграфска испитивања, тзв. „*screening*“, проводе на добровољној бази, а у безбједносним агенцијама као што су *NSA* и *CIA* одбијање тестирања „може резултирати одбијањем молбе“, док се у *FBI* оно проводи само над запосленима „који се са тим сложе или се добровољно јаве“. Друго је питање могућности премјештања тих лица на мање осјетљиве или мање одговорне послове, а у случајевима утврђивања „вишка радника“ логично је да ће одбијање подвргавању полиграфском испитивању имати утицаја на доношење одлуке у одабиру „неподобних“.

²⁰ „Суд не може заснивати своју одлуку на доказима прибављеним повредама људских права и слобода прописаних уставом и међународним уговорима које је БиХ ратификовала, нити на доказима који су прибављени на битним повредама овог закона“, члан 10. став 2. ЗКП БиХ и ЗКП РС

²¹ члан 3. став 2. ЗКП-а БиХ и ЗКП-а РС

V-Сврха полиграфског испитивања и доказна снага резултата

Приручником је утврђена сврха испитивања у унутрашњем, дисциплинском и у кривичном поступку.

Резултат полиграфског испитивања може се користити за логичке закључке у административном (преддисциплинском) поступку. Инспектор за унутрашњу контролу, након оцјене овог резултата, као криминалистичког спознајног доказа, може исти користити као својеврсни путоказ у даљем раду, како би дошао до истинитих чињеница.

Приручник предвиђа да се сваки одговор добијен полиграфским тестирањем може користити у дисциплинском поступку, а који може резултирати изрицањем дисциплинске мјере, укључујући и престанак радног односа.²²

Овдје се појављује питање: „Да ли се резултати полиграфског тестирања у дисциплинском поступку могу користити као доказ и да ли могу бити основ за утврђивање дисциплинске мјере“?

Сматрам да дисциплински суд приликом одлучивања о дисциплинској одговорности полицајаца налаз, мишљење и непосредно саслушање полиграфског испитивача не може користити као доказ и на истоме заснивати своју одлуку. Али то не искључује могућност да се, примјењујући начело слободне оцјене доказа, резултат полиграфског тестирања, као један неформални лични доказ *sui generis*, може приклонити доказима оптужбе или одбране.

Међутим, недвосмислено се може закључити да у кривичном поступку резултати полиграфског испитивања не могу бити презентовани суду и биће кориштени у истрази²³ „као једно индицијално средство, као једна дијагноза о кривици која логично не може да буде доказ, али може помоћи да се пронађу други докази“.²⁴

Приручником је полиграфским испитивачима, а и осталим субјектима истраге, тј. онима који захтијевају полиграфско испитивање, речено да су полиграфска испитивања додатак, а не замјена за детаљну истрагу.²⁵

Ова одредба је врло важна за све оне који полиграфисту често доживљавају као „*Deus ex machina*“ – бог из машине, тј. да ће он ријешити све дилеме које се јављају у оперативном раду, а ове предрасуде које се јављају на свим нивоима (Полицијска станица – Центар јавне безбјесности – МУП) могу се отклонити сталним и упорним настојањима „да се оперативни радици подуче суштини примјене ових метода, како преко предавања и упутстава о раду, тако

²² тачка 3. одјелак С, поглавље VI, Опште упутство 311 Приручника

²³ тачка 4. одјелак С, поглавља VI, Опште упутство 311 Приручника

²⁴ Ж. Алексић, *op. cit.*, стр. 117

²⁵ одјелак Б, поглавље VIII, Опште упутство 402 Приручника

и кроз сарадњу са стручњацима за полиграфију на конкретним случајевима у пракси“.²⁶

VI-Питање ретеста

Приручник забрањује ретест, изузев када то одобри министар, и то ако су резултати првога теста процијењени као неконечни.²⁷ Наиме, уколико је лице раније било подвргнуто полиграфском испитивању у вези с неким кривичним догађајем и уколико су резултати тестирања били указујући или елиминирајући, начелно је забрањено поновно тестирање истог лица по истоме случају, осим ако то изричито одобри министар.

Овдје је лако тумачити и примјењивати ову норму уколико је дато мишљење полиграфског испитивача категорично (децидирано) указујуће или елиминирајуће, или уколико се полиграфиста није могао изјаснити (неодређено мишљење), због неких субјективних или објективних околности.

Али уколико је полиграфски испитивач дао мишљење типа:

- а) М. М. **највјероватније** (ни)је извршио кривично дјело,
- б) М. М. **вјероватно** (ни)је извршио кривично дјело,
- с) М. М. **могуће је да** (ни)је извршио кривично дјело,

онда се може тумачити да резултат теста јесте или није коначан, зависно од образложеног мишљења полиграфског испитивача.

Радећи на пословима и задацима полиграфских испитивача, треба да стремимо ка томе да на крају сваког полиграфског испитивања дамо децидирано мишљење, а уколико то није могуће, треба да дамо подробно образложење ове „недоречености“, и наведемо који су то узроци који су до ње довели и шта би се могло или требало урадити да се ова ограничења отклоне, како би се у поновном полиграфском испитивању – ретесту, дошло до децидираног мишљења. Зато би полиграфски испитивач након извршеног испитивања требао писати посебан извјештај са детаљнијим образложењима, а не попуњавати припремљени образац и заокруживати једно од (седам) написаних мишљења. У овим образложењима он би требао на пластичан начин, схватљив и лаицима²⁸, навести све или барем поменути најважније чињенице које су постојале у вријеме тестирања, а обавезно навести и „негативне чињенице“²⁹, тј. оне које би требале да постоје, а у тренутку испитивања

²⁶ Д. Мијовић, Предрасуде оперативних радника о полиграфским методама, Безбедност 5/95, Београд, стр. 628.

²⁷ одјељак Б, поглавље VIII Приручника

²⁸ Д. Модли, Функција полиграфског испитивача, Међународни семинар полиграфских испитивача, Зборник радова, Валбандон, 2001.

²⁹ Проблем негативних чињеница детаљније је разматрао В. Водинелић, Криминалистика, откривање и доказивање, Скопје, Факултет безбједности и друштвене самозаштите, 1985, стр. 110-125. (Оно што не постоји не може се назвати чињеницом; непостојање није вид постојећег.)

недостају, а затим навести примијењени инструментариј и методе, врсте тестова, као и сва релевантна запажања и податке о испитанику током цијелога испитивања на којима се темељи дато мишљење.

На овај начин ће се избјећи многе појаве неразумијевања и неке неразријешене ситуације на релацији оперативни радници – полиграфски испитивач.

З а к љ у ч а к

Све полиције свијета, па и полиција Републике Српске, имају улогу да примјеном превентивних и репресивних мјера и радњи, прописаних позитивним правним нормама, „хладне главе, врелог срца и чистих руку“ заштите друштво од разних видова криминалитета и других штетних појава.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске посебан значај је дат законитом раду радника полиције и санкционисању свих видова неправилности (са акцентом на откривању корумптивног дјеловања), а да би се оне што прије уочиле, доказале и санкционисале, у оквиру МУП-а и његових организационих јединица формирани су професионални дисциплински судови, професионални дисциплински тужиоци, као и Инспекторат за унутрашњу контролу.

У том циљу, посебну улогу има провођење дисциплинских поступака којима се, на високо професионалан и ефикасан начин, репресивно санкционишу све уочене незаконитости у раду полиције, али и превентивно дјелује на све остале запослене да на законит начин, уз непристрасност и у складу са највишим стандардима обављају своје послове и радне задатке.

Полиграф, као помоћно оперативно средство у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, користи се у фази кривичних истрага, а важну улогу преузима у унутрашњим истрагама и у дисциплинским поступцима.

Откривање лажног исказа има велики значај за утврђивање истине, а истина је оно чему стреме сви криминалисти у своме раду, па и у унутрашњим поступцима. Поступак примјене полиграфског испитивања и интерно кориштење резултата „као продужена рука“ може имати одлучујућу улогу у утврђивању правца дјеловања унутрашње истраге, што у крајњем случају може резултирати покретањем и вођењем дисциплинског поступка и изрицањем дисциплинске мјере.

Зато полиграфски испитивач мора на професионалан, стручан начин у складу са позитивним правним прописима, уз поштовање грађанских права и слобода, да открије лаж и по могућности идентификује њен узрок.

И овај рад ће, надам се, дати допринос да шири круг лица спозна могућности, а често и неопходност примјене за сада најпоузданијег уређаја за доказивање истине или лажи.

Литература

1. Алексић Ж. (1965), Примена научних достигнућа код личних извора доказа у кривичном поступку, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд.
2. Бајер В. (1980), Југословенско кривично процесно право, Информатор, Загреб.
3. Водинелић В. (1985), Криминалистика, откривање и доказивање, Факултет безбједности и друштвене самозаштите, Скопје.
4. Кривокапић В. и Жарковић М. (1996), Криминалистика тактика, Београд.
5. Кривокапић В. и Крстић О. (1995), Криминалистика-тактика II, Полицијска академија, Београд.
6. Марковић Т. (1977), Савремена техника истраживања кривичних дјела (криминалистика), Народне новине, Загреб.
7. Мијовић Д. (1995), Предрасуде оперативних радника о полиграфским методама, Безбедност, 5/95, Београд.
8. Модли Д. (2001), Функција полиграфског испитивача, Међународни семинар полиграфских испитивача, Зборник радова, Валбандон.
9. Росо З. (1987), Полиграф у криминалистици, Загреб.
10. Росо З. (1988), Информативни разговор и интервју, Загреб.

Darko Jokić, lawyer³⁰

**USE OF POLIGRAPH IN THE DISCIPLINARY PROCESS IN THE
MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF REPUBLIC OF SRPSKA**

SUMMARY: The lie and the truth are everywhere around us and they are moving as electrons around atomic nucleus, so in order to identify them and separate one from another, along with other methods and means, we use polygraph that “represents the most successful, the most exact and the most human means, so its growing application worldwide is understandable”.³¹

Polygraph interrogations have been discussed mostly regarding to its application in criminal law area, and many articles were published in professional literature, not in judicial as much as in police one.

In this region, in addition to criminal law area, the application of polygraph techniques remained symbolically noted also in the area of working relations within police, more precisely in disciplinary proceedings. Procedure to determine disciplinary liability of police officers is very important segment of police activities. In the framework of these activities and with the aim to determine final truth – disciplinary liability, in addition to numerous criminal methods and means in special cases we use polygraph, so the subject of this paper would be application of polygraph in disciplinary proceedings within the Republic of Srpska Ministry of the Interior.

KEY WORDS: lie and truth, polygraph, disciplinary proceedings, police

³⁰ Polygraph Interrogator in Crime Police Administration of the Republic of Srpska Ministry of the Interior, until April of 1992 he worked on same duties in Sarajevo Police Department (GSUP Sarajevo)

³¹ T. Marković, The Modern Crime Investigation Technique (Criminology), “Narodne Novine”, Zagreb, 1977, page 534

Мирела Тешановић, дипломирани правник унутрашњих послова,
Виши стручни сарадник у Управи за правне и кадровске послове
Министарства унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука

**УПРАВЉАЊЕ ЉУДСКИМ РЕСУРСИМА У
МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ¹**

Апстракт:

Управљање људским ресурсима је научна и наставна дисциплина и једна од најзначајних пословних функција у организацији, која се тек у скорије вријеме јавила у научној литератури. Уважавање значаја идеја савремених свјетских токова наметнуло је потребу да се дефинише и објасни појам и процес управљања људским ресурсима у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, а потом и да се анализира актуелно стање кадрова у МУП-у РС, те сходно добијеним резултатима и донесеним закључцима дају одређене препоруке за унапређење процеса управљања људским ресурсима у Министарству унутрашњих послова Републике Српске.

Ради систематичности и прегледности, овај рад је подијељен у два дијела.

Први дио – теоријски приступ, бави се појмовним одређењем управљања људским ресурсима, његовим настанком и развојем, те основним карактеристикама. У овом дијелу ће такође бити ријечи о процесу управљања људским ресурсима у МУП-у РС и о његовим основним фазама.

Други дио – емпиријско истраживање, презентује резултате добијене анализом актуелног стања кадрова у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, квалификациону структуру запослених који посједују вишу и високу стручну спрему, те компаративни приказ односа пријема у радни однос и престанака радног односа у МУП-у РС за протекле три године. На основу добијених резултата изнесена је прогноза стања кадрова за наредни период од три године.

Кључне ријечи: управљање људским ресурсима, процес управљања, структура запослених, анализа актуелног стања, радни однос, образовни профили запослених, одлив кадрова.

¹ Ова тема је опширније теоријски обрађена и емпиријски истражена дипломским радом аутора под истим називом, на Високој школи унутрашњих послова Бања Лука, јула 2007. године, под менторством др Милана Даничића.

Увод

Радници Министарства унутрашњих послова РС обављају послове и задатке одређене Законом о унутрашњим пословима и Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста радника у МУП-у РС и носиоци су одређених овлашћења која су таксативно прописана законом. Полицијске послове и остале унутрашње послове запослени у Министарству обављају у складу са Законом о унутрашњим пословима, Законом о кривичном поступку, Кривичним законом, Законом о јавном реду и миру, Законом о административној служби у управи Републике Српске, Законом о безбједности саобраћаја и другим законима².

У циљу професионалног и квалитетног извршавања постављених задатака, неопходно је обезбиједити стручне и едуковане кадрове, а што се може постићи добрим руковођењем и изработом стратешког плана о кадровској политици.

Управљање људима, као најзначајнијим потенцијалима сваке организације, представља веома комплексан и вишедимензионалан процес. Овај процес подразумева провођење читавог низа одговорних и динамичних активности.

С обзиром на то да се управљање људским ресурсима перманентно мијења и развија, пратећи кретања, изазове и промјене у друштву, уочавају се извјесне промјене од његовог настанка до данас. Односи надређености и подређености уступају мјесто односима сарадње и креативног рјешавања постављених задатака и циљева, уважавајући личност, интегритет и иницијативу запосленог. Традиционални модели управљања су постали неефикасни и мање примјенљиви, што их у савременим условима живота чини неадекватним и превазиђеним, посебно у домену обуке, стручног усавршавања и награђивања. Актуелни модели управљања људским ресурсима у први план стављају хуманистичке, а не економске вриједности, отварајући перспективе за даљу хуманизацију друштвених односа. Такав осјећај изазива задовољство и мотивише на веће ангажовање у процесу рада, што је један од најзначајнијих циљева управљања кадровима и њиховим потенцијалима.

² Закон о унутрашњим пословима РС ("Службени гласник Републике Српске", број: 48/03), чл. 5. ст. 3.

І. ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

1. Појам и дефиниција управљања људским ресурсима

1.1. Појам управљања људским ресурсима

За управљање људским ресурсима везује се више значења.

Управљање људским ресурсима се посматра као управљачка функција, којом се обједињују свакодневне управљачке активности у области планирања, регрутовања и селекције кадрова, развоја и награђивања запослених и остваривања права запослених.

Управљање људским ресурсима се такође третира и као нова теоријско-научна дисциплина, која се бави изучавањем и критичким преиспитивањем свих значајних аспеката управљања људима, њиховим потенцијалима и доприносом у процесу рада, односно остваривању циљева и задатака организације. Управљање људским ресурсима је све више присутно као модерна и све актуелнија наставна дисциплина, која се изучава на многим универзитетима, факултетима, високим и вишим школама у цијелом свијету, у наставним програмима основних и постдипломских студија.

Према одређеној групи теоретичара, управљање људским ресурсима се доживљава и као својеврсна пословна филозофија, којом се фаворизује савременији и у основи хуманији однос према људима у процесу рада. Традиционални хијерархијски односи, полако али сигурно, уступају мјесто односима сарадње и заједничког рада на извршавању преузетих обавеза и постављених циљева. Умјесто односа који су се вијековима препознавали по претјераној контроли и оштром кажњавању, фаворизују се односи којима се у први план стављају повјерење и тимски концепт рада.³

У српском језику ријеч "кадар" значи да је неко способан, у могућности, спреман, да нешто обавља или да нешто учини. Другим ријечима, у нашем језику, кадрови су најспособнији људи у привреди и политици, што даље значи да могу бити и менаџери. Академик Јово Брекић је творац тзв. кадровологије, или науке о кадровима. У многим својим књигама, од седамдесетих година до данас – он говори о кадровима, еволуирајући од самоуправног директора, до модерног менаџера. Брекић се залаже да само најбољи, тј. кадрови треба да буду на челним мјестима у организацији.⁴

Појам "људски ресурси" се појавио седамдесетих година прошлог вијека у стручној и научној литератури, а затим и у свакодневној комуникацији. Створен је у Сједињеним Америчким Државама, одакле се проширио по Европи, а

³ Оп. cit., стр. 13.

⁴ Мића Јовановић, *"Интеркултурни менаџмент"*, "Мегатренд" универзитет примењених наука, Београд, 2001. год., стр. 73. и 74.

касније и у друге земље и регионе свијета. На нашим просторима је прихваћен почетком деведесетих година прошлог вијека.

Група теоретичара која критикује овакав начин ословљавања запослених полази од претпоставке да је то понижавајуће за човјека, јер га поистовјећује са објектом управљања и своди на средство економског искоришћавања и немилосрдне експлоатације. Другу групу теоретичара чине присталице поистовјећивања људи са ресурсима. Они истичу да се тиме коначно спречава наставак праксе према којој су материјални, финансијски и други ресурси организације третирани повољније од запослених.⁵

Ако се узму у обзир дефиниције којима се управљање људским ресурсима одређује као управљачка функција и дефиниције којима се управљање људским ресурсима третира као теоријско-научна и наставна дисциплина, може се закључити да се под управљањем људским ресурсима подразумевају теоријско-научна и наставна дисциплина, односно управљачке мјере и активности којима се обезбјеђују, развијају, усмјеравају, прилагођавају и усавршавају људски ресурси у организацији, ради њиховог рационалног кориштења и остваривања планираних послова и задатака, те циљева и интереса организације и запослених.

2. Процес управљања људским ресурсима у Министарству унутрашњих послова Републике Српске

2.1. Анализа постојећег стања кадрова

Анализа постојећег стања кадрова је прва фаза у процесу управљања људским ресурсима. У Министарству унутрашњих послова Републике Српске ове активности обавља Управа за правне и кадровске послове. Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП-у РС одређен је број радних мјеста и организационих јединица, децидирано су одређени опис послова, услови за обављање послова и задатака (врста и степен стручне спреме, стручни испит и потребно радно искуство), број извршилаца и статус. Кадровска попуњеност у Министарству унутрашњих послова РС се може анализирати на основу следећих критеријума:

- статусна структура
- квалификациона структура
- полна структура
- национална структура

⁵ Живко Кулић и други, "Управљање кадровима и њиховим потенцијалима", Виша железничка школа Београд, Београд, 2005. год., стр. 14.

2.2. Утврђивање потреба и планирање

Планирање људских ресурса значи да се потребе за кадровима задовољавају континуирано и адекватно, у складу са потребама службе. Поред радног профила и пожељних карактеристика, потребно је утврдити потребе и планирати број недостајућег кадра, односно исказати потребе и у квантитативном смислу за одређени период. То би омогућило праву кадровску политику која би имала позитивне ефекте на рад Министарства.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске послове планирања потребних кадрова обавља Управа за правне и кадровске послове, у сарадњи са директором полиције, Управом полиције и Управом криминалистичке полиције, те сачињава годишње извјештаје о упражњеним радним мјестима, планира попуну радних мјеста са статусом државног службеника и обавјештава Агенцију за државну управу Републике Српске ради провођења одговарајућег поступка, затим припрема годишњи план пензионисања запослених који за то испуне законом прописане услове у погледу година стажа и навршених година живота. Управа за полицијско образовање сачињава план за упис полазника Полицијске академије и бруцоша Високе школе унутрашњих послова, сходно утврђеним потребама Министарства.

2.3. Регрутовање кадрова

Да би се могао извршити одабир најквалитетнијих кадрова, неопходно је претходно обавити њихово регрутовање. Регрутовање подразумијева да се обезбиједи довољно велика група кандидата из које ће се одабрати најбољи, према унапријед утврђеним критеријумима и према плану људских ресурса.⁶ Постоји више начина на које се може извршити регрутовање кандидата.

Један од начина је путем објављивања јавног конкурса.

Радна мјеста са статусом овлашћеног службеног лица се најчешће попуњавају кадровима који су се образовали у Министарству. Из наведеног разлога је од велике важности процес регрутовања кадрова за школовање у Министарству.

Најчешћи начин заснивања радног односа на послове и задатке овлашћених службених лица је без огласа. Овакав начин регрутовања кадрова носи низ тешкоћа и ризика, првенствено од појава пристрасности, протекције, злоупотреба и слично.

Приликом регрутовања кандидати морају стећи јасну представу о послу за који се пријављују. У ту сврху пожељно је издавање посебних брошура, путем

⁶ Светлана Ристовић, *"Полицијски менаџмент у сузбијању криминалитета"*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006. год., стр. 59.

којих би Министарство презентовало заинтересованим грађанима услове рада, плате, одговорности, могућности напредовања у служби и даљег стручног усавршавања, чина који се може стећи и слично.

2.4. Селекција људских ресурса, избор и пријем у радни однос

Процес селекције обухвата провјеру да ли су испуњени општи и посебни услови за заснивање радног односа, обављање интервјуа и провјере знања, како би се процијенили кандидати прије провођења поступка избора кандидата који ће бити примљени у радни однос. За квалитетно и објективно провођење поступка селекције у Министарству унутрашњих послова Републике Српске именује се посебна комисија, која, након извршених провјера испуњености општих и посебних услова, са кандидатима обавља интервју, те врши провјере одређених знања и способности, а на крају сачињава ранг-листу успјешних кандидата.

Општи услови за заснивање радног односа у Министарству унутрашњих послова су одређени чланом 7. Закона о радним односима у државним органима⁷, а поред ових услова, кандидат мора испуњавати и одређене посебне услове за пријем у радни однос у Министарство унутрашњих послова РС. Посебни здравствени услови су одређени Правилником о јединственим здравственим условима запослених и кандидата за пријем на рад и образовање за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске ("Службени гласник Републике Српске", број: 53/04 и 79/06).

Приликом селекције и избора кандидата за пријем у радни однос у Министарство унутрашњих послова РС врши се оперативна провјера кандидата на терену, те увид у оперативне и прекршајне евиденције Министарства (по мјесту пребивалишта кандидата) и увидом у казнене евиденције (по мјесту рођења кандидата).

Након окончаног поступка селекције, сачињава се ранг-листа успјешних кандидата и врши избор кандидата који ће бити примљени у радни однос.

2.5. Социјализација

Под социјализацијом се подразумијева помоћ изабраним кандидатима да се брзо уклопе у нову радну средину. На самом почетку новим колегама треба предочити која су њихова права, обавезе и одговорности, шта се од њих очекује, те из упознати са осталим колегама и помоћи им да се адаптирају на услове и организациону климу која влада у радној средини. У Министарству унутрашњих послова РС овој активности се не посвећује довољна пажња од стране руководиоца, а нажалост од стране старијих колега је чест случај неприхватања и одбојног понашања, вјероватно због незаинтересованости или

⁷ "Службени гласник Републике Српске", број: 11/94. 6/97 и 96/03.

страха од конкуренције. Овакву ситуацију би у наредном периоду требало промијенити, јер би се на тај начин обезбиједио већи степен сарадње унутар организационе јединице и повећала ефикасност у обављању свакодневних послова и задатака.

2.6. Обука и усавршавање

Обука и усавршавање је активност у процесу управљања људским ресурсима која има за циљ повећање способности запослених.

Постоје три различита вида организовања квалитетне обуке:

- *Обука уз рад*
- *Обука ван организације*
- *Обука у специјализованим школама*

У Министарству унутрашњих послова РС активности обуке и усавршавања запослених најчешће организује Управа за полицијско образовање. Током цијеле године одржавају се различити семинари и специјалистички курсеви из различитих области.

У Управи за полицијско образовање се такође организују специјалистички семинари у сарадњи са ИЦИТАП-ом⁸, а овим семинарима неријетко присуствују, поред радника Министарства унутрашњих послова РС, и запослени у другим полицијским органима у Босни и Херцеговини.

2.7. Процјена учинка

Процјена учинка је активност у процесу управљања људским ресурсима којом се учинак који појединац оствари упоређује са стандардом или активностима предвиђеним за то радно мјесто. У Министарству унутрашњих послова РС се врши годишње оцјењивање овлашћених службених лица и државних службеника.

Годишње оцјењивање овлашћених службених лица врши се на прописаном обрасцу. Оцјењивање врши руководилац основне организационе јединице на приједлог непосредног руководиоца. Оцјене могу бити: одличан (5), врло добар (4), добар (3), задовољава (2) и не задовољава (1).

Годишње оцјењивање државних службеника се такође врши на прописаном обрасцу. Оцјењивање врши руководилац основне организационе јединице, на приједлог непосредног руководиоца. Оцјене којима се оцјењује рад

⁸ ИЦИТАП је међународни програм за помоћ у обуци криминалистичке полиције. Дјелује под покровитељством Владе Сједињених Америчких Држава, уз амбасаде ове земље у иностранству. У оквиру овог Програма организује се обука у БиХ којој присуствују еминентни амерички и други инострани стручњаци, а семинарима који се организују у иностранству присуствују и запослени у Министарству унутрашњих послова РС.

државних службеника су описне и могу бити: не задовољава, задовољава, истиче се и нарочито се истиче.

2.8. Унапређења, премјештаји, деградација и разрјешења

У провођењу ове активности одговорност руководиоца је велика и они морају поступати објективно. При доношењу ових одлука не смију постојати предрасуде, полна и национална дискриминација, нити протекција "по земљачкој линији" или страначкој и политичкој оријентацији.

Критеријуми за доношење одлука о распоређивању запослених морају бити унапријед утврђени стандарди и процедуре, а главни услови које радник мора испуњавати треба да су садржани у његовом персоналном досијеу. То би требало да буду подаци о врсти и степену стручне спреме, радном искуству, кретању у служби, дисциплинској прошлости, похвалама и наградама, годишњим оцјенама о раду, чину и слично.

У Министарству унутрашњих послова РС одлуку, тј. рјешења о распоређивању радника доносе министар унутрашњих послова и директор полиције.

За Министарство унутрашњих послова РС је карактеристичан релативно велики број проведених поступака прераспорјеђивања радника у кратком периоду.

Чланом 86. Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП-у РС је одређено да се, изузетно, на радно мјесто привремено може распоредити овлашћено службено лице које не испуњава услове у погледу врсте или степена стручне спреме. Ова одредба је у широкој примјени у свакодневном раду Министарства, па све више личи на правило умјесто на изузетак. Тренутно је 143 запослених са ВШС распоређено на послове и задатке за чије обављање је предвиђена ВСС, а 269 радника са ССС је распоређено на послове и задатке за чије обављање је предвиђена ВШС.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске евидентан је такође проблем немогућности адекватног распореда радника којима је код Фонда ПИО РС утврђено постојање инвалидности и преостала радна способност. У Министарству унутрашњих послова је тренутно запослено 517 инвалида са преосталом радном способношћу, од којих 55 чека могућност адекватног распореда.

Услови за престанак радног односа су одређени Законом о унутрашњим пословима, Законом о радним односима у државним органима, Законом о административној служби у управи РС и Законом о раду.

II. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ**1. Анализа актуелног стања кадрова у Министарству унутрашњих послова Републике Српске**

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске тренутно (на дан 30.6.2007. године) је у радном односу 7.297 запослених.

Структурална анализа организационих јединица по полу, статусу, националности и врсти радног односа је исказана у табеларним прегледима који слиједе.

	ОСЛ		ДС		НЕО		укупно
ЦЈБ Бања Лука	2.041	37%	319	29%	240	31%	2.600
ЦЈБ Добој	827	15%	145	13%	83	11%	1.055
ЦЈБ Бијељина	970	189%	216	19%	85	11%	1.271
ЦЈБ И. Сарајево	683	13%	181	16%	153	20%	1.017
ЦЈБ Требиње	263	5%	101	9%	61	8%	425
МУП сједиште	629	12%	153	14%	147	19%	929
У к у п н о	5.413	100%	1.115	100%	769	100%	7.297

Табела број 2. Статусна структура запослених

	СРБИ		ХРВАТИ		БОШЊАЦИ		ОСТАЛИ		укупно
ЦЈБ Бања Лука	2.454	37%	34	49%	91	19%	21	51%	2.600
ЦЈБ Добој	891	13%	15	21%	148	31%	1	2%	1.055
ЦЈБ Бијељина	1.139	17%	5	7%	125	26%	2	5%	1.271
ЦЈБ И. Сарајево	930	14%	1	1%	84	17%	2	5%	1.017
ЦЈБ Требиње	400	6%	6	8%	15	3%	4	10%	425
МУП сједиште	890	13%	10	14%	18	4%	11	27%	929
У к у п н о	6.704	100%	71	100%	481	100%	41	100%	7.297

Табела број 3. Национална структура запослених

	МУШКИ		ЖЕНСКИ		укупно
ЦЈБ Бања Лука	2.129	36%	471	31%	2.600
ЦЈБ Добој	860	15%	195	13%	1.055
ЦЈБ Бијељина	1.034	18%	237	16%	1.271
ЦЈБ И. Сарајево	790	14%	227	15%	1.017
ЦЈБ Требиње	323	6%	102	7%	425
МУП сједиште	657	11%	272	18%	929
У к у п н о	5.793	100%	1.504	100%	7.297

Табела број 4. Полна структура запослених

Структура запослених по врсти радног односа

	ПРИПРАВНИЦИ	НА НЕОД. ВРИЈЕМЕ	НА ОДР. ВРИЈЕМЕ	укупно
ЦЈБ Бања Лука	57	2.540	3	2.600
ЦЈБ Добој	8	1.046	1	1.055
ЦЈБ Бијељина	14	1.256	1	1.271
ЦЈБ И. Сарајево	49	964	4	1.017
ЦЈБ Требиње	28	393	4	425
МУП сједиште	12	907	10	929
У к у п н о	168	7.106	23	7.297

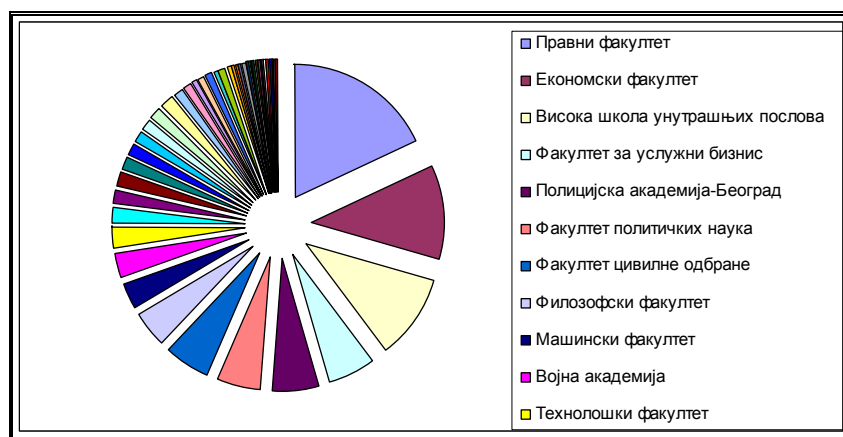
Табела број 5.

1.1. Квалификациона структура кадра са ВШС и ВСС, са посебним освртом на дипломиране студенте Високе школе унутрашњих послова⁹

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске квалификациона структура запослених са вишом и високом стручном спремом је веома разноврсна и обухвата образовне профиле и стручне називе стечене на 82 образовне институције.

У табелама и графиконима који слиједе исказана је структура овлашћених службених лица са високом и вишом стручном спремом, према врсти завршене школе (факултета).

ОСЛ – ВСС

Графикон број 10.

⁹ Анализа квалификационе структуре запослених је вршена према подацима на дан 31.5.2007.

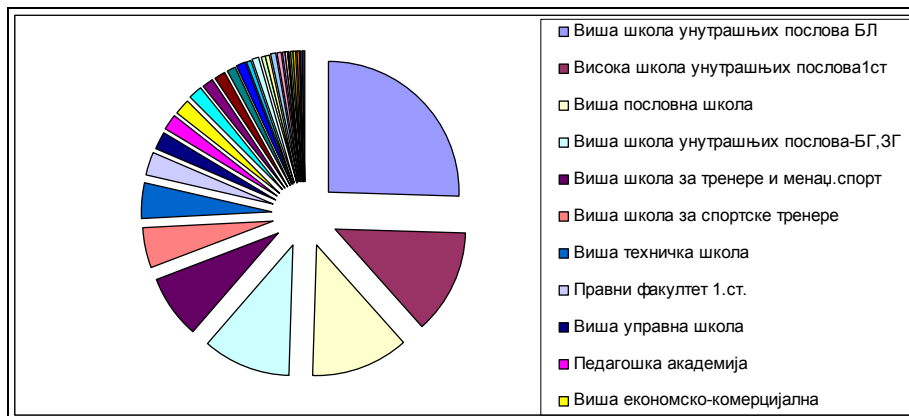
БЕЗБЈЕДНОСТ – ГРАЂАНИ – ПОЛИЦИЈА

ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО - БЕЗБЈЕДНОСНЕ	Висока школа унутрашњих послова	63
		Полицијска академија Београд	34
ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО - БЕЗБЈЕДНОСНЕ	Факултет цивилне одбране	34
		Војна академија	19
		Факултет криминалист.наука-знаности	9
		Факултет народне одбране	9
		Војна академија копнене војске	5
		Факултет општенародне одбране	4
		Факултет безбједности	2
		Војнотехнички факултет	1
		Факултет безб. и друшт. самозаштите	1
		Факултет одбране и заштите	1
	ГРАЂАНСКЕ	Правни факултет	114
		Економски факултет	72
		Факултет политичких наука	34
		Филозофски факултет	28
		Машински факултет	20
		Технолошки факултет	15
		Саобраћајни факултет – висока саобраћајна школа	10
		Електротехнички факултет	4
		Медицински факултет	1
		Факултет организационих наука	1
		Хемијско-технолошки факултет	1
		Факултет прометних знаности	1
НЕПОЖЕЉНЕ		Факултет за услужни бизнис	38
		Факултет за физичку културу	13
		Факултет физичке културе	11
		Природноматематички факултет	10
		Педагошки факултет	9
		Пољопривредни факултет	9
		Факултет за пословне студије	9
		Факултет за менаџмент	7
		Факултет за спорт и туризам	7
		Факултет пословне економије	5
		Шумарски факултет	5
		Технички факултет (без ознаке смјера)	4
		Учитељски факултет	2
		Факултет "Бања Лука College"	2
		Факултет заштите на раду	2
		Факултет правних наука (Паневр. ун.)	2
		Факултет техничких наука	2
		Факултет физичког васпитања и спорта	2
		Дефектолошки факултет	1
		Рударски факултет	1
		Рударско-геолошко-металуршки факулт	1
		Славјански хуманитарни универзитет	1
		Факултет за посл. инжењеринг и менаџмент	1
		Факултет индустријске педагогије	1
		Филолошки факултет	1

Табела број 8.

Анализом структуре запослених са високом стручном спремом који обављају послове и задатке са статусом овлашћених службених лица, утврђено је да су Високу школу унутрашњих послова завршила 63 радника. Интересантан је податак да 146 радника посједује врсту стручне спреме која није повезана са унутрашњим пословима.

ОСЛ – ВШС

Графикон број 12.

ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО-БЕЗБЈЕДН.	Виша школа унутрашњих послова БЛ	133
		Висока школа унутрашњих послова 1. степен	67
		Виша школа унутрашњих послова – БГ, ЗГ	57
		Факултет крим. наука-знаности 1.степен	7
		Виша управна школа за унутрашње послове	4
		Факултет безбједности и друштв.самозаш. – 1.ст.	2
	ГРАЂАНСКЕ	Правни факултет 1.степен	15
		Виша управна школа	11
		Педагошка академија	11
		Виша педагошка школа – академија	9
		Виша саобраћајна – за друмски саобраћај	6
		Филозофски факултет 1.степен	3
		Економски факултет 1.степен	2
		Виша саобраћајна – железничка	1
	НЕПОЖЕЉНЕ	Виша пословна школа	63
		Виша школа за тренере и менаџере у спорту	40
		Виша школа за спортске тренере	27
		Виша техничка школа	22
		Виша економско-комерцијална	10
		Виша школа за спољну трговину	7
		Виша пољопривредна школа	5
		Виша школа за организацију рада	4

БЕЗБЈЕДНОСТ – ГРАЂАНИ – ПОЛИЦИЈА

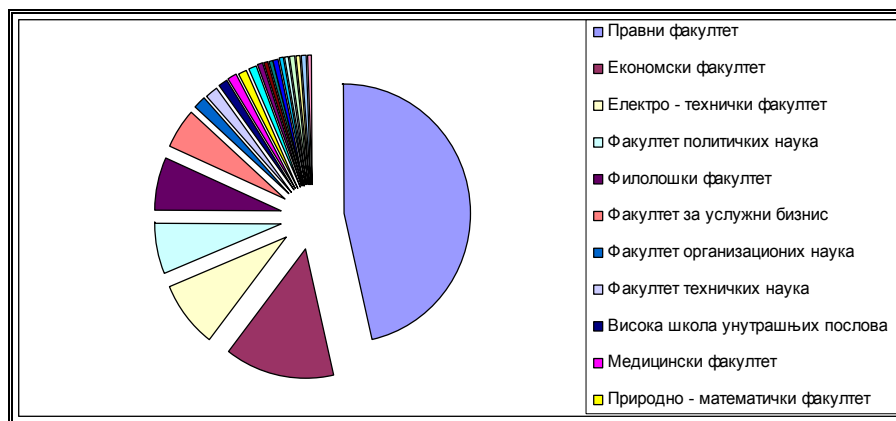
Виша економска школа	3
Виша машинска	3
Виша геодетска	1
Виша грађевинска	1
Виша музичка школа	1
Виша школа за социјалне раднике	1
Виша школа за туризам и хотелијерство	1
Виша школа за цивилну заштиту	1
Спортска академија	1
Факултет физичког васп. и спорта – 1. степен	1
Технолошки факултет 1. степен	1

Табела број 10.

Овлаштена службена лица са вишом стручном спремом такође имају разнолику квалификациону структуру. У радном односу је 257 правника унутрашњих послова, што је 49,5% од укупног броја ОСЈ са ВШС. Вишу пословну школу завршила 63 радника, а стручно звање спортских менаџера и тренера има 67 запослених.

Анализа квалификационе структуре запослених са статусом државног службеника дала је следеће резултате:

ДС – ВСС

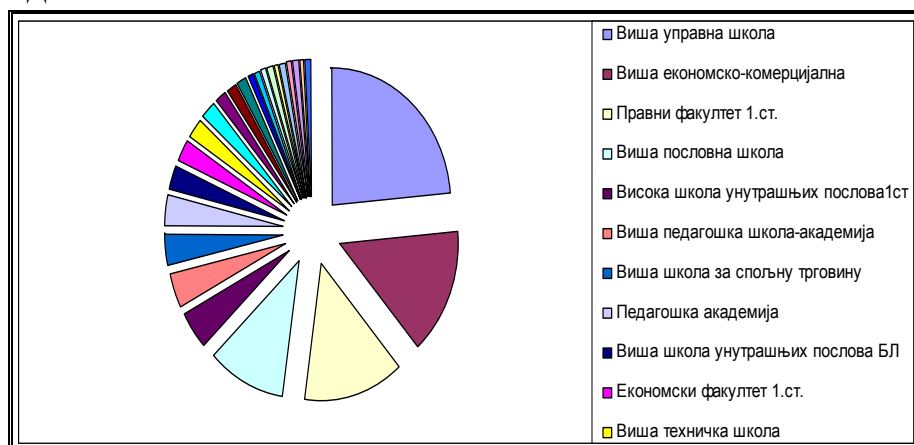
Графикон број 14.

БЕЗБЈЕДНОСТ – ГРАЂАНИ – ПОЛИЦИЈА

ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИСКО-БЕЗБЈЕД	Висока школа унутрашњих послова	2
		Факултет народне одбране	1
		Факултет безбједности и друштвене самозаштите	1
		Војнотехничка академија	1
		Факултет цивилне одбране	1
	ГРАЂАНСКЕ	Правни факултет	84
		Економски факултет	25
		Електротехнички факултет	15
		Факултет политичких наука	12
		Филолошки факултет	12
		Факултет организационих наука	3
		Медицински факултет	2
		Природноматематички факултет	2
		Грађевински факултет	1
		Машински факултет	1
	НЕПОЖЕЉНЕ	Факултет за услужни бизнис	9
		Факултет техничких наука	3
		Технички факултет (без ознаке смјера)	2
		Учитељски факултет	1
		Факултет за пословне студије	1
		Факултет пословне економије	1
		Хотелијерски факултет	1

Табела број 12.

ДС – ВШС

Графикон број 16.

БЕЗБЈЕДНОСТ – ГРАЂАНИ – ПОЛИЦИЈА

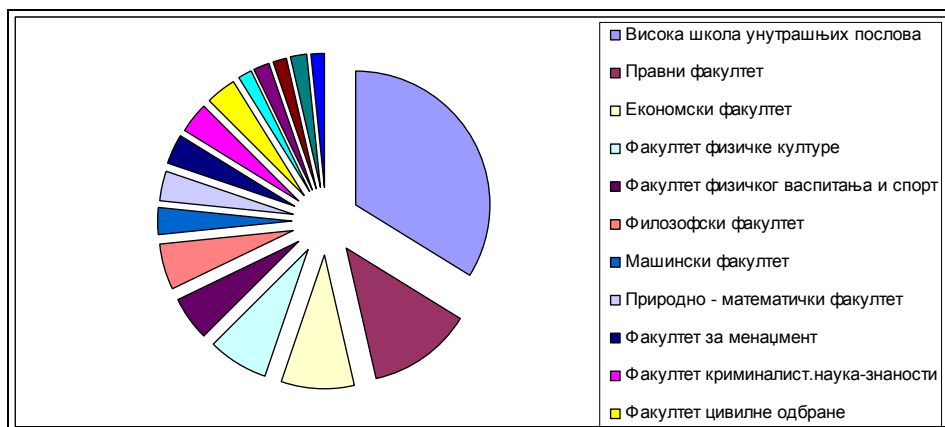
ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО-БЕЗБЈЕДНОСНЕ	Висока школа унутрашњих послова 1. степен	6
		Виша школа унутрашњих послова БЛ	4
		Виша војна академија	1
		Виша школа унутрашњих послова-- БГ, ЗГ	1
	ГРАЂАНСКЕ	Виша управна школа	33
		Виша економско-комерцијална	21
		Правни факултет 1. степен	19
		Виша педагошка школа – академија	6
		Педагошка академија	5
		Економски факултет 1. степен	4
		Виша школа за социјалне раднике	3
		Виша грађевинска	2
		Виша електротехничка	1
		Виша електротехничка школа	1
		Виша школа за организацију рада	1
		Факултет прометних знаности 1. степен	1
		Филозофски факултет 1. степен	1
	НЕПОЖЕЉНЕ	Виша пословна школа	15
		Виша школа за спољну трговину	5
		Виша техничка школа	3
		Виша ПТТ школа	2
		Виша школа за тренере и менаџере у спорту	2
		Виша школа за спортске тренере	1
		Виша школа за туризам и хотелијерство	1
		Виша школа усмјереног образовања	1

Табела број 14.

Квалификациона структура државних службеника је знатно квалитетнија. Могући разлог томе је начин попуњавања радних мјеста са статусом државног службеника, који подразумијева провођење поступка јавног конкурса пред Агенцијом за државну управу Републике Српске.¹⁰

¹⁰ У одређеним случајевима школе које су у овом раду означене као непожељне, према Правилнику о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП-у РС су прихватљиве, јер су услови за обављање одређених послова и задатака често означени ширим појмовима (нпр. друштвени смјер).

Квалификациона структура кадрова са високом и вишом стручном спремом, без статуса, међу којима су и приправници, има следеће вриједности:
НЕО – ВСС

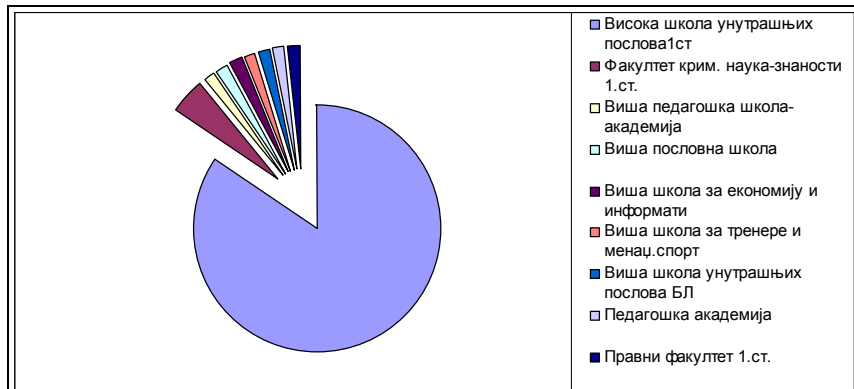

Графикон број 18.

ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО - БЕЗБЈЕДНОСНЕ	Висока школа унутрашњих послова	19
		Факултет криминалистичких наука – знаности	2
		Факултет цивилне одбране	2
		Полицијска академија Београд	1
	ГРАЂАНСКЕ	Правни факултет	7
		Економски факултет	5
		Филозофски факултет	3
		Машински факултет	2
		Природно-математички факултет	2
		Саобраћајни факултет – висока саобраћајна школа	1
НЕПОЖЕЉНЕ		Факултет физичке културе	4
		Факултет физичког васпитања и спорта	3
		Факултет за менаџмент	2
		Рударско-металуршки факултет	1
		Факултет за пословне студије	1
		Факултет за производњу и менаџмент	1

Табела број 16.

НЕО – ВШС

Графикон број 20.

ПОЖЕЉНЕ	ПОЛИЦИЈСКО - БЕЗБЈЕДНОСНЕ	Висока школа унутрашњих послова 1. степен	54
		Факултет криминалистичких наука – знаности 1.ст.	3
		Виша школа унутрашњих послова БЛ	1
	ГРАЂАНСКЕ	Виша педагошка школа – академија	1
		Педагошка академија	1
		Правни факултет 1.степен	1
НЕПОЖЕЉНЕ	Виша педагошка школа – академија		1
	Виша школа за економију и информатику		1

Табела број 18.

Међу запосленима са високом и вишом стручном спремом, који обављају послове и задатке без статуса или су приправници, најбројнији су дипломирани правници унутрашњих послова и правници унутрашњих послова.

Тренутно у Министарству приправнички стаж одрађује 168 лица, а њихова структура по степену стручне спреме је сљедећа:

ПРИПРАВНИЦИ	ВСС	ВШС	ССС	укупно
ЦЈБ Бања Лука	16	35	6	57
ЦЈБ Добој	3	5	0	8
ЦЈБ Бијељина	2	11	1	14
ЦЈБ И. Сарајево	15	8	26	49
ЦЈБ Требиње	5	3	20	28
МУП сједиште	11	1	0	12
У к у п н о	52	63	53	168

Табела број 19.

1.2. Компаративни приказ односа пријема нових кадрова и престанака радног односа (одлив кадрова) у МУП-у РС за период 2004-2006. год.

У Министарству унутрашњих послова Републике Српске протеклих година присутна је тенденција смањења броја запослених, а што је и један од услова чије испуњење захтијева међународна заједница у циљу задовољења европских стандарда.

Карактеристично је да велики број полицајаца подноси захтјеве за споразумни престанак радног односа, ради заснивања радног односа у другим полицијским службама у Босни и Херцеговини (СИПА, ДГС, кантонална министарства унутрашњих послова Федерације БиХ, локална комунална полиција, Судска полиција и др.). Основни мотив за прелазак на рад у друге полицијске службе је економске природе, с обзиром на то да су плате полицајаца у наведеним органима два до три пута веће у односу на плате у Министарству унутрашњих послова Републике Српске. Евидентно је такође добровољно иступање из државне управе од стране државних службеника, који учествују на јавним конкурсима других министарстава и на тај начин прелазе на рад код других послодаваца. Будући да приликом провођења поступка јавног конкурса буду изабрани најстручнији и најискуснији кадрови, на овај начин Министарство унутрашњих послова Републике Српске се суочава са одливом квалитетних и професионалних кадрова.

Упоредо са провођењем поступака престанака радног односа, Министарство унутрашњих послова Републике Српске врши пријем у радни однос нових радника.

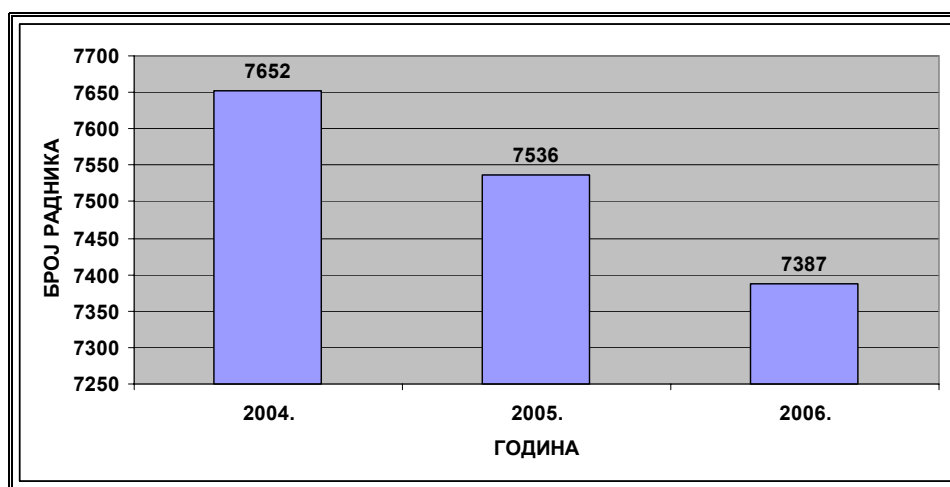
Компаративни приказ пријема у радни однос и престанака радног односа

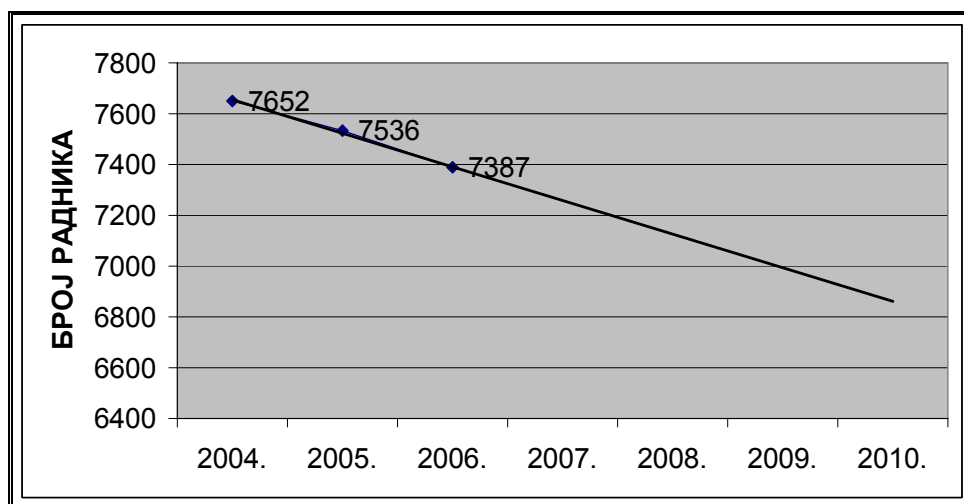
Графикон број 23.

1.3. Прогноза стања кадрова у наредне три године

Када се анализира однос пријема у радни однос и престанака радног односа у Министарству унутрашњих послова Републике Српске у периоду од 2004. до 2006. године, поставља се питање који је то број запослених који се очекује у наредном периоду. Као што је већ поменуто, евидентан је тренд смањења броја запослених и појава тзв. одлива кадрова.

Број запослених у протекле три године

Графикон број 24.

Графикон број 25.

На основу извршене анализе, сачињена је процјена кадрова за период 2008–2010. година, према којој би број запослених у Министарству унутрашњих послова Републике Српске требало да износи од 7.100 до 6.850, са трендом смањења.

2. Закључци и препоруке

Управљање људским ресурсима у Министарству унутрашњих послова Републике Српске јесте област којој се још увијек не посвећује довољно пажње, нити се схвата њен прави значај. Свака од појашњених активности које чине процес управљања људским ресурсима има директан утицај на ефикасно извршавање послова и задатака из области унутрашњих послова и пружа могућност да се код сваког запосленог препознају и активирају његове најбоље особине, знања, вјештине и навике, а не да буду ограничени површним описима радних мјеста.

У креирању кадровске политике Министарства неопходно је обезбиједити значајнију улогу Управи за правне и кадровске послове, у чијој надлежности је вођење свих евиденција из области радних односа и рјешавање радноправног статуса по свим основама за све запослене у Министарству. За сада се радноправни статус радника рјешава само на приједлог руководиоца основне организационе јединице, што често доприноси одуговлачењу поступка и неадекватној попуни одређеног радног мјеста. Поред приједлога руководиоца основних организационих јединица у које се радник распоређује, било би пожељно уважити и приједлоге Управе за правне и кадровске послове, која се непосредно бави рјешавањем радноправног статуса запослених и једина има увид у cjелокупно стање кадрова у Министарству. У досадашњој пракси је било присутно само мишљење наведене Управе о конкретном случају и указивање на одређене недостатке, који су углавном били занемаривани и одбацивани.

У погледу нормативноправне регулативе, неопходно је извршити измјене и допуне прописа који на непосредан или посредан начин утичу на рјешавање радноправног статуса запослених у Министарству. Овдје се прије свега мисли на прописе о пензијском и инвалидском осигурању, сарадњи са надлежним домаћим органима и органима земаља у окружењу, затим провођење активности на доношењу Закона о полицијским службеницима, Закона о платама и прописа о осталим значајним питањима. Неопходно је такође изнаћи могућности систематизовања радних мјеста на којима би се могао извршити распоред радника код којих је утврђена преостала радна способност, јер би се на тај начин њихов радноправни статус могао дефинитивно ријешити одговарајућим радним ангажовањем на пословима за чије обављање се закључују уговори о привременим и повременим пословима са трећим лицима.

Код поступака пријема у радни однос потребно је увијек проводити активности интерног огласа и јавног конкурса, те вршити селекцију пријављених кандидата по унапријед утврђеним критеријумима и стандардима.

Приједи без конкурса и путем препоруке носе велики степен ризика од појаве пристрасности и субјективности, те ангажовања кадрова са неодговарајућим квалификацијама. У случајевима када је потребно провести процедуру пријема у радни однос у што краћем року, пожељно је остварити сарадњу са Заводом за запошљавање Републике Српске, гдје се на једном мјесту могу наћи актуелни и комплетни подаци о лицима која траже запослење.

Поступци прераспоређивања радника у Министарству унутрашњих послова се проводе у великом броју и у кратком временском интервалу, што не може дати одговарајуће резултате, јер да би радник могао остварити добре резултате обављајући одређене послове и задатке неопходно је да на њима проведе одређено вријеме како би стекао потребно радно искуство и сагледао проблематику која је карактеристична за подручје у надлежности конкретне организационе јединице.

Код стручног усавршавања запослених је потребно вршити одабир кадрова који су заинтересовани за даље усавршавање и максимално ангажовање у циљу обављања послова и задатака на које су распоређени, те останак на раду у Министарству. У овом поступку је потребно извршити квалитетну процјену, јер се према евидентним показатељима у погледу трајања студирања ванредних студената намеће закључак да кадрови који су током редовног студирања остваривали боље резултате у смислу краћег периода студирања и вишег просјека, након заснивања радног односа остварују лошије резултате у току ванредног студирања од колега који су током редовног студирања били мање успјешни. Разлог томе није њихова мања заинтересованост за даље стручно усавршавање, него управо већа преданост послу и максимална ангажованост на радном мјесту.

Највише пажње је потребно посветити радницима којима престаје радни однос, поготово ако су испунили услове за остваривање права на старосну пензију. Навршавањем одређених година старости или пензијског стажа, запосленом по сили закона престаје радни однос, и то не зависи од послодавца, односно Министарства унутрашњих послова РС. Међутим, оно што Министарство може урадити јесте разматрање могућности да се са искусним и професионалним, стручним кадровима настави сарадња, кроз учешће у обуци и процесу едукације нових кадрова. Законодавац пружа ову могућност кроз закључивање уговора о дјелу, којим се успоставља однос облигационе природе.

Ако се узме у обзир напријед наведено, намеће се закључак да Министарство унутрашњих послова Републике Српске има добре кадровске потенцијале и развијене инструменте за креирање и провођење кадровске политике, који се уз више посвећивања пажње њиховом значају могу подићи на још виши ниво, а самим тим и остварити престижни резултати у раду и стању безбједности у региону.

Л и т е р а т у р а

1. Барош, Жељко: *Основи менаџмента*, Визија Бања Лука, Бања Лука, 2005.
2. Јовановић-Божинов, Мића: *Интеркултурни менаџмент*, "Мегатренд" универзитет примењених наука Београд, Београд, 2001.
3. Конт, Харолд и Вајрих, Хајнц: *Менаџмент*, "Мате" д.о.о., Загреб, 1998.
4. Кулић, Живко и други: *Управљање кадровима и њиховим потенцијалима*, Виша железничка школа Београд, Београд, 2005.
5. Ристовић, Светлана: *Полицијски менаџмент у сузбијању криминалитета*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2006.
6. Стевановић, Обрад: *Руковођење и командовање*, Полицијска академија Београд, Београд, 1999.
7. Стевенс, Марк: *Врхунски менаџмент што се предаје у склопу Програма вишег менаџмента на Економском факултету Свеучилишта Харвард*, Наклада Задро, Загреб, 2001.
8. Талијан, Момчило: *Руковођење унутрашњим пословима*, Виша школа унутрашњих послова Земун, Београд, 2004.

Mirela Tešanović

MANAGMENT OF HUMAN RESOURCES IN THE MINISTRY OF HOME AFFAIRS OF REPUBLIC OF SRPSKA

SUMMARY: Human resources management is scientific and teaching discipline and one of the most important business functions in an organization, just recently appeared in professional literature. The importance of ideas of modern world developments has imposed the need to define and explain the concept and process of human resources management in the Republic of Srpska Ministry of the Interior and then to analyze current situation regarding personnel in RS MoI, and in accordance with obtained results and set conclusions give certain recommendations for improvement of process of human resources management in RS MoI.

In order to get systematic and clear picture, this paper is divided into two parts.

Part one – theoretical approach talks about conceptual determination of human resources management, its origin and developments, as well as basic characteristics. In this part I will also talk about process of human resources within RS MoI and its basic phases.

Part two – empirical research present resultants acquired through analysis of current situation regarding personnel in RS MoI, qualification structure of employees that posses university-level and advanced educations, as well as comparative review of employment and termination of employment for the last three years in RS MoI.

KEY WORDS: Human resources management, process of management, employees structure, analysis of current situation, employment, educational profile of employees.

Сања Сумоња,

Инспектор за малолетничку делинквенцију ЦЈБ Бања Лука

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ПРЕКРШАЈ ИЛИ КРИВИЧНО ДЈЕЛО

Апстракт:

Крајем 2005. године, након вишегодишњег залагања, првенствено невладиног сектора, а затим и осталих институција које су увидјеле значај све израженије проблематике насиља у породици, Република Српска је добила Закон о заштити од насиља у породици, којим је насиље у породици инкриминисано као прекршај, поред већ постојеће инкриминације породичног насиља као кривичног дјела. Непуне двије године након ступања на снагу овог Закона, поставља се питање да ли је учињен исправан корак и да ли нови Закон омогућује адекватну заштиту жртава породичног насиља, што је био његов превасходни циљ.

Кључне ријечи: насиље у породици, облици насиља у породици, насиље као прекршај, насиље као кривично дјело.

Све донедавно, појам „насиље у породици“ није имао ни изблиза толико негативну конотацију, као што је то случај у данашњем времену. Све оно што се дешавало унутар једне породице, па макар се радило и о насиљу над најужим члановим породице, сматрано је за приватну ствар, иако је кућно насиље присутно у скоро свим слојевима друштва.

Иако постоји велики број релевантних међународних докумената који третирају људска права и слободе, с тим да је у неким од њих (Декларација Уједињених нација о елиминацији насиља над женама, Конвенција о правима дјетета) посебан акценат стављен на бригу и заштиту породице, посебно жена и дјеце као најугроженијих категорија, различите државе имају различит приступ питању насиља у породици, те самим тим и начин санкционисања овог друштвено негативног понашања. У неким државама насиље у породици није законом уопште санкционисано, нити је означено као друштвено непожељно понашање. У неким земљама насиље у породици је прекршај, тако да је питање санкције ријешено законом о прекршајима, док неке државе третирају насиље у породици као кривично дјело, те се у складу с тим ово кривично дјело и санкционише.

Босна и Херцеговина, а самим тим и Република Српска, одређеним законским актима, настојала је ријешити питање проблематике насиља у породици. Одговор на питање докле се у томе стигло и да ли је у Републици Српској питање насиља у породици адекватно ријешено, како кроз законску регулативу тако и кроз праксу, покушаћемо да дамо кроз овај чланак.

КАКО ЈЕ НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ РЕГУЛИСАНО ЗАКОНИМА У РС

Државне институције и законодавни органи у Босни и Херцеговини, у складу са Уставом БиХ, као највишим законодавним прописом, имају обавезу да обезбиједе заштиту жртава насиља у породици. То је учињено кроз Закон о равноправности полова БиХ, те кривичноправне прописе, односно кривичне законе, како РС тако и Ф БиХ, затим кроз Закон о заштити од насиља у породици. Поред тога, породица и малолетна дјеца су додатно заштићени кроз породичне законе РС и ФБиХ.

ЗАКОН О РАВНОПРАВНОСТИ ПОЛОВА БИХ И НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Жртва породичног насиља најчешће је жена. Закон о равноправности полова који је усвојен од стране Парламентарне скупштине БиХ и објављен у Службеном гласнику БиХ број 16 од 16. јуна 2003. године обезбјеђује заштиту од насиља по основу пола.

Чланом 4. Закона о равноправности полова БиХ обезбијеђена је:

- 1) Дефиниција насиља на основу пола (члан 4. став б)
- 2) Дефиниција узнемиравања на основу пола (члан 4. став ц)
- 3) Дефиниција сексуалног узнемиравања (члан 4. став д)

Чланом 17. Закона о равноправности полова БиХ прописано је да је забрањен сваки облик насиља у приватном и јавном животу по основу пола, као и обавеза надлежних власти да предузму одговарајуће мјере ради елиминације и спречавања насиља на основу пола, те инструменти пружања заштите, помоћи и накнаде жртвама. Такође, предвиђена је обавеза надлежних власти да предузму мјере превенције насиља заснованог на полу, кроз едукацију, подизање свијести међу државним службеницима, у јавности и сл.

Глава 17 члана 27. Закона о равноправности полова БиХ дефинише казнене одредбе, и то тако што прописује:

„Ко на основу пола врши насиље, узнемиравање, сексуално узнемиравање, описано одредбама члана 4. овог закона, казниће се за кривично дјело казном затвора у трајању од 6 мјесеци до 5 година. Гоњење се предузима по службеној дужности.“

Чланом 28. став 1. Закона о равноправности полова БиХ одређене су казне којим ће се за прекршај казнити правна особа уколико „не предузме одговарајуће мјере и ефикасне механизме заштите против дискриминације по основу пола, узнемиравања и сексуалног узнемиравања.“

Чланом 29. Закона о равноправности полова БиХ, одређено је да „процесуирање и доношење одлука због кривичног дјела и дјела прекршаја утврђених овим законом је хитне природе и има приоритет у раду надлежних органа.“

КРИВИЧНИ ЗАКОН РС И НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Кривичним законом Републике Српске из 2000. године (Службени гласник број 22 од 31. јула 2000. године), насиље у породици је предвиђено као кривично дјело које спада у групу кривичних дјела против брака и породице.

Насиље у породици или породичној заједници

Члан 198.

(1) Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

(2) Ако је при извршењу дјела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повреди или здравље наруши, учинилац ће се казнити затвором од три мјесеца до три године.

(3) Ако је услед дјела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља или су она чињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.

(4) Ако је услед дјела из претходних ставова наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од двије до дванаест година.

(5) Ко лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казниће се затвором најмање десет година.

(6) Под породицом или породичном заједницом у смислу овог дјела подразумијевају се и бивши супружници и њихова дјеца, као и родитељи бивших супружника.

Кривичним законом Републике Српске из 2003. године (Службени гласник Републике Српске број 49, од 25. јуна 2003. године), чланом 208. став 1-6. поштрене су мјере за починиоце кривичног дјела насиља у породици. Тако је

чланом 208. став 1. за извршиоце овог кривичног дјела, умјесто досадашње казне до једне године дана затвора, предвиђена казна затвора до двије године.

Насиље у породици или породичној заједници

Члан 208.

(1) Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Ако је при извршењу дјела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повреди или здравље наруши, учинилац ће се казнити затвором од три мјесеца до три године.

(3) Ако је услед дјела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља или су она чињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.

(4) Ако је услед дјела из претходних ставова наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од двије до дванаест година.

(5) Ко лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казниће се затвором најмање десет година.

(6) Под породицом или породичном заједницом у смислу овог дјела подразумијевају се и бивши супружници и њихова деца, као и родитељи бивших супружника.

Поред децидирано дефинисаног “Насиља у породици” као кривичног дјела, Кривични закон Републике Српске прописује и неке друге облике породичног злостављања и занемаривања, не само жена као најчешћих жртава породичног насиља већ и малолетне дјеце.

ЗАКОН О ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ РС

У Републици Српској је крајем 2005. године (Службени гласник број 118, од 30. децембра 2005. године) донесен Закон о заштити од насиља у породици (у даљем тексту Закон), којим се уређују заштита од насиља у породици, појам насиља у породици, те начин заштите чланова породице, као и врста и сврха прекршајних санкција за починиоце насилних радњи. Поменути Закон обавезује полицију, тужилаштво, органе старатељства и суд да пружи адекватну заштиту од насилничког понашања жртвама породичног насиља и прописује обавезу обавјештавања надлежног Центра за социјални рад о сваком пријављеном случају насиља у породици.

Породица у смислу овог Закона је животна заједница родитеља и дјеце и других њених чланова. У смислу овог Закона породицу чине супружници у брачној или ванбрачној заједници, њихова дјеца (заједничка или из ранијих заједница), бивши брачни или ванбрачни супружници и њихова дјеца, усвојилац и усвојеник, старалац и штићеник, као и друга лица која сада живе или су раније живјела у породичној заједници, родитељи садашњих и бивших супружника, те очух и маћеха.

Насиље у породици је било које дјело које наноси физичку, психичку и сексуалну патњу или економску штету, као и пријетње таквим дјелима или пропуштање чињења дужне пажње, која озбиљно спутава чланове породице да уживају у својим правима и слободама на принципу равноправности полова, како у јавној тако и у приватној сфери живота.

Радње насиља у породици су:

1. физички напад члана породице на другог члана породице, без обзира на то да ли је наступила физичка повреда или није;
2. свака примјена физичке силе која не резултира директним нападом или примјена психичке принуде на интегритет члана породице;
3. свако друго поступање једног члана породице које може проузроковати или изазвати опасност да ће изазвати физичку или психичку патњу или економску штету;
4. проузроковање осјећаја страха или личне угрожености или повреде достојанства, уцјеном или вербалном пријетњом или другом принудом;
5. озбиљни вербални напади, вријеђање, псовање, називање погрдним именима и други начини грубог узнемиравања члана породице;
6. ухођење и сви други начини узнемиравања другог члана породице;
7. оштећење или уништење заједничке имовине или имовине у посједу или покушај да се то учини;
8. пропуштање дужне пажње и надзора или непружање помоћи и заштите, иако за то постоји обавеза по закону или обичајима, а што би имало за посљедицу осјећај физичке, психичке или економско-социјалне угрожености;
9. изолација и ограничавање слободе кретања и комуницирања са трећим лицима;
10. небрига и нерјешавање основних потреба.

Новина овог Закона је и у томе што су поред дефинисања појма породице и радњи насиља у породици, чланом 9. Закона о заштити од насиља у породици, предвиђене и заштитне мјере које Суд може изрећи насилнику за насилничко понашање, и то су:

- 1) Удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора,
- 2) Забрана приближавања жртви насиља,
- 3) Осигурање заштите жртве насиља,
- 4) Забрана узнемиравања или ухођења жртве насиља,

- 5) Обавеза психосоцијалног третмана,
- 6) Обавезно лијечење од зависности,
- 7) Рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице.

Прописе о начину спровођења заштитних мјера удаљења из стана, забране приближавања жртви насиља и забране узнемиравања или ухођења жртве насиља било је обавезно да донесе Министарство унутрашњих послова Републике Српске у року од 60 (шездесет) дана од дана ступања на снагу Закона.

Прописе о начину спровођења заштитних мјера обавезног психосоцијалног третмана и обавезног лијечења од зависности требало је да донесе Министарство здравља и социјалне заштите, док је прописе о условима за отварање и рад “сигурне куће”, као и услове за оснивање, финансирање и рад алиментационог фонда, који су неопходни за спровођење заштитне мјере обезбјеђења заштите жртве насиља, било обавезно да донесе, поред Министарства здравља и социјалне заштите, и Министарство финансија Републике Српске, такође у року од 60 (шездесет) дана.

За насиље у породици које се третира као прекршај предвиђене су и новчане казне, и то у износу од 100 до 1.800 КМ, у зависности од радње насиља коју изврши насилник.

ПОРОДИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Породични закон РС (Службени гласник РС број 54/02 од 27. августа 2002. године) који је ступио на снагу 2002. године, уређује породичноправне односе између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојиоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односе између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступке надлежних органа у вези са породичним односима и старатељством.

ПОСТУПАЊЕ У СЛУЧАЈЕВИМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

До ступања на снагу Закона о заштити од насиља у породици (Сл. гласник број 118 од 30.12.2005. године), по пријављеним случајевима насиља у породици, од стране полиције поступано је у складу са чланом 208. став 1. до 6. Кривичног закона РС.

Припадници полиције су, по сазнању да је дошло до насиља у породици, односно по запримљеном позиву, излазили на лице мјеста. На лицу мјеста је обављан разговор са породицом и на основу стања које би припадници полиције затекли на лицу мјеста они су и предузимали одређене мјере и радње. Уколико

је постојала опасност да насилник настави са вршењем насиља у породици, он је био лишен слободе и одвођен у просторије полицијске станице, након чега би био предан у надлежност припадницима криминалистичке полиције. Будући да полиција има законску могућност да лице које је осумњичено да је извршило кривично дјело задржи до 24 часа, инспектори криминалистичке полиције су у том периоду обављали разговор, те узимали изјаву на записник, прије свега од оштећених лица, односно жртава насиља у породици. Специфичност насиља у породици као кривичног дјела је чињеница да су жртве у овом случају свједоци, у сродничком односу са осумњиченим лицем, те да они, у складу са Законом о кривичном поступку (члан 147. став 2. ЗКП РС), имају право да не дају изјаву на записник, тј. да одбију свједочење против осумњиченог лица због сродничког односа. Жртве се приликом узимања изјаве упознају са могућношћу да одбију свједочење, будући да је у овим случајевима насилник, односно осумњичено лице у сродству са оштећеном страном, односно свједоком.

У зависности од случаја, жртве су понекад користиле поменуто право, те одбијале да свједоче против насилника.

Уколико би жртва пристала да да изјаву на записник, те уколико би се утврдило постојање елемената кривичног дјела, Окружном тужилаштву Бања Лука просљеђиван је извјештај о откривању извршиоца кривичног дјела.

Уколико би жртва пристала да да изјаву на записник, а не би се утврдило постојање елемената КД, или уколико се дешавало да постоји сумња да се насиље у некој ситуацији понавља и да има елемената КД, али да се жртва позове на члан 147. ЗКП РС и одбија да да изјаву на наведене околности, од стране ЦЈБ Бања Лука Окружном тужилаштву просљеђиван је извјештај на тужилачку одлуку.

Уколико би жртве породичног насиља инсистирале на томе да се насилник не гони кривично, већ да му се покуша помоћи путем других институција, нпр. Центра за социјални рад (због алкохолизма или проблема у понашању), од стране ЦЈБ Бања Лука, након обављања разговора са жртвом, просљеђиван је извјештај Центру за социјални рад.

Уколико би жртва инсистирала на томе да се пријава повуче, те уколико би се након разговора утврдило да нема елемената КД, да је до инцидента дошло први пут, те да нема последица, поменути предмети се нису процесуирали.

Уколико жртва пристане да да изјаву на записник, те уколико се утврди постојање елемената кривичног дјела, о почињеном кривичном дјелу насиље у породици или породичној заједници обавјештаван је дежурни тужилац, а према његовој одлуци, Окружном тужилаштву Бања Лука најчешће је просљеђиван извјештај о откривању извршиоца кривичног дјела у редовној процедури.

НЕЈАСНОЋЕ У СПРОВОЂЕЊУ ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У РС

Након ступања на снагу Закона о заштити од насиља у породици (Сл. гласник број 118 од 30.12.2005. године), којим се насиље у породици третира као прекршај, дошло је до извјесних потешкоћа и нејасноћа у раду на случајевима насиља у породици.

Поменути Закон поступак заштите и казни се обезбјеђује у прекршајном поступку примјеном одредаба Закона о прекршајима („Службени гласник Републике Српске“, број 34/06), односно с почетком његове примјене, од 1. септембра 2006. године. Међутим, одредбе Закона о заштити од насиља у породици нису усклађене са овим законом. На тај начин је у ствари отежано поступање субјеката заштите по Закону о заштити од насиља у породици. Одредбама Закона о заштити од насиља у породици одређују се субјекти заштите, њихово поступање у случајевима насиља у породици, те субјекти и начин покретања прекршајног поступка, субјекти којима се изричу заштитне мјере, врсте заштитних мјера, мјесна надлежност суда, хитност изрицања заштитних мјера, доношење рјешења о прекршају и изјављивање жалбе, с тим да одређене одредбе овог Закона нису у сагласности са Законом о прекршајима. Новим Законом о прекршајима се реформише и убрзава прекршајни поступак, поједностављују процедуре и доприноси ефикасности у рјешавању прекршаја. Сходно наведеном, тако би требало да буде и са прекршајима из области насиља у породици.

У складу са чланом 3. став 3. Закона о заштити од насиља у породици, полиција је дужна у року од 24 часа по пријему пријаве за насиље у породици доставити извјештај надлежном тужилаштву, за сваки пријављени случај насиља у породици.

Будући да поменути Закон насиље у породици третира као прекршај, те да су за исте надлежни судови, а не тужилаштво, полиција није била у могућности да поступа по, засад нејасним, одредбама наведеног закона. Поготово из разлога што у ситуацијама када постоји пријављено насиље у породици, те у случајевима када се контактира дежурни тужилац ради консултација, те након што се кроз разговор са тужиоцем констатује да у пријављеном догађају нема елемената кривичног дјела, већ постоје елементи прекршаја, од стране дежурног тужиоца углавном се добијала сугестија да Окружно тужилаштво не поступа по прекршајима, чак ни када је насиље у породици у питању, те налог да се предмет обради у прекршајном поступку и прослиједи надлежном суду.

Из наведених разлога, дана 27.07.2006. године од стране ЦЈБ Бања Лука упућен је упит Окружном тужилаштву Бања Лука са молбом да оно достави коментар и одговоре на питање да ли, у случајевима када се насиље у породици третира као прекршај, те када се против извршиоца насилних радњи поднесе

захтјев за покретање прекршајног поступка надлежном суду, има потребе да се о предузетим мјерама и радњама обавјештава надлежно тужилаштво, те уколико постоји потреба, на који начин да се то изврши. Тражени подаци потребни су ради тумачења члана 3. став 3. Закона о заштити од насиља у породици, те адекватног поступања по наведеном Закону, јер се он донекле подудара са чланом 208. Кривичног закона Републике Српске, као и ради адекватне примјене поменутих закона.

Одговор на тражени упит од Окружног тужилаштва Бања Лука није добијен.

По предметима насиља у породици у ЦЈБ Бања Лука тренутно се поступа на следећи начин:

Припадници криминалистичке полиције, по запримању службене забиљешке од стране Сектора полиције, поступају уколико на основу садржаја процијене да постоје елементи кривичног дјела, односно, уколико постоје тјелесне повреде задокументоване од стране Клиничког центра Бања Лука, или видљиве тјелесне повреде које се фотографишу у Одјељењу крим-технике ЦЈБ Бања Лука као материјални доказ, те уколико је приликом вршења насиља коришћено опасно оруђе или оружје, или пак уколико је жртва породичног насиља малољетно лице. Такође, ако се насиље у истој породици више пута понавља, од стране истог насилника над истом жртвом, оно се третира као кривично дјело, и након узимања изјава на записник од свједока и осумњиченог, те након прикупљања осталих доказа и обавјештења, извјештај о откривању извршиоца кривичног дјела или извјештај на тужилачку одлуку доставља се Окружном тужилаштву Бања Лука, с тим да се један примјерак доставља Центру за социјални рад Бања Лука.

Уколико се из садржаја службене забиљешке или из усмене пријаве оштећене странке процијени да почињено насиље има обиљежја прекршаја, а не горе поменуте елементе кривичног дјела, о томе се, писменим актом, обавијести надлежна полицијска станицу, уз захтјев да се против извршиоца прекршаја поднесе пријава у складу са Законом о заштити од насиља у породици, те да се о учињеном обавијести надлежан Центар за социјални рад.

Из досадашњег рада са жртвама насиља у породици може се констатовати да досадашњи начин рада не даје задовољавајуће резултате.

Код жене жртве, више него у односу на жртве других кривичних дјела, присутан је сукоб два интереса – интерес жртве да се извршилац насиља у породици казни и да њена жеља за правдом буде задовољена, те интереса да не буде обиљежена, осрамоћена и одбачена у својој средини, те заправо тако поново виктимизирана у кривичном поступку.

Практична примјена инкриминације насиља у породици као кривичног дјела није дала очекиване резултате. ЗКП не предвиђа могућност изрицања

заштитних мјера, а остале могућности (изрицање углавном условне осуде и новчане казне) показале су се као недовољне. Такођер, не постоји могућност спровођења хитног поступка, са могућношћу изрицања обавезног притвора у случајевима насиља у породици. Уз то се може констатовати да је казнена политика судова неоправдано блага, чак и у случајевима више пута понављаног насиља у породици. Поред тога, проблем ствара и спорост правосудног система, те немогућност заштите жртве породичног насиља за вријеме трајања поступка.

Све ово донијело је огромно неповјерење код жртава породичног насиља, јер чак и у ситуацијама кад би се оне одлучиле на кривично гоњење насилника, то није давало готово никакве резултате.

Доношење Закона о заштити од насиља у породици којим се насиље у породици третира и као прекршај, требало је да омогући бржу и ефикаснију заштиту жртава насиља у породици. Ово је, барем формално, омогућило бржу и ефикаснију заштиту жртава. Међутим, поставља се питање гдје је граница кад насиље у породици престаје бити прекршај и постаје кривично дјело? Тим прије што се оба закона у великој мјери преклапају, а засад не постоји јединствен став о томе може ли се за један чин насиља водити и прекршајни и кривични поступак, те могу ли се за неки акт насиља изрећи двије казне. По једнима, вођење прекршајног поступка не искључује могућност кривичног поступка у неким случајевима кад насиље у породици испуњава обиљежја кривичног дјела, док према другима вођење једног поступка искључује вођење другог.

Парадоксално је да Закон о заштити од насиља у породици садржи јасно дефинисане заштитне мјере (удаљење насилника из стана или куће, забрана приближавања жртви насиља, осигурање заштите жртве насиља, забрана узнемиравања или ухођења жртве насиља и друге) чијим би се изрицањем и примјеном у потпуности могла заштити жртва породичног насиља када је у питању тежи облик насиља у породици, који је дефинисан Кривичним законом РС, али који не обухвата горе поменуте заштитне мјере. Наведене мјере су одређене Законом који третира насиље у породици кад оно има елементе прекршаја, односно кад се ради о блажем облику насилничког понашања.

Самим тим, кад постоји реална опасност да ће се насиље поновити, не постоји законска могућност да се на адекватан начин заштити жртва насиља, будући да, као што смо већ истакли, не постоји могућност изрицања обавезног притвора у случајевима насиља у породици, чак ни кад су у питању најтежи случајеви насиља у породици, а што показују искуства у раду са случајевима насиља у породици у ЦЈБ Бања Лука.

Такође, према досадашњим искуствима, иако се од стране ЦЈБ Бања Лука Прекршајном одјељењу Основног суда у Бања Луци достављају Захтјеви за покретање прекршајног поступка против насилника, још ниједна мјера није изречена и по поменутом Закону се, од стране других, надлежних институција још увијек не поступа.

У случајевима када постоји опасност да ће насилник поновити насиље у породици, полиција има могућност да поступи у складу са чланом 7, став 1, тачка 3. Закона о прекршајима, односно да лице лиши слободе, да га приведе у полицијску станицу, те да га у року од 12 часова, уз Захтјев за покретање прекршајног поступка, изведе пред надлежни суд, односно Прекршајно одјељење Основног суда. Будући да Законом о прекршајима није предвиђена мјера изрицања притвора, у оваквим ситуацијама судија, тренутно, прекршајно одјељења основног суда има могућност једино да изрекне минималну новчану кзну насилнику, а то је санкција којом се свакако не постиже основни циљ, а то је заштита жртве насиља у породици.

СИГУРНА КУЋА

Заштитна мјера осигурања заштите жртве насиља у складу са чланом 13. Закона о заштити од насиља у породици може се спровести смјештањем жртве породичног насиља у сигурну кућу. У Бањој Луци је 12.2.2007. године отворена сигурна кућа, а она је у власништву невладине организације „Удружене жене“ из Бање Луке. Сигурна кућа може примити 21 жртву породичног насиља.

У почетку, управо због горе описане неусклађености између Закона о прекршајима и Закона о заштити од насиља у породици, као и несагласности у Закону о заштити од насиља у породици, у смислу да се починиоцу насиља изрицала заштитна мјера која се односила на осигурање заштите жртве насиља, те да је, према неким тумачењима ове заштитне мјере, за смјештај жртве у сигурну кућу сагласност морао дати починилац насиља (!?), сигурна кућа у готово два прва мјесеца свог рада није примила нити једну жртву породичног насиља, мада је било жртава којима је смјештај био и те како потребан.

Законом о заштити од насиља у породици било је предвиђено да се у тзв. алиментационом фонду обезбиједи износ од 750.000,00 КМ за његову примјену, односно за доношење посебног програма који ће омогућити спровођење изречених заштитних мјера, збрињавање и смјештај жртава насиља у сигурним кућама и едукацију. Изостанком ових средстава, примјена Закона није имала потребну логистичку подршку, што је, између осталог, довело до наведених проблема у пракси.

ТИМ ЗА ПОДРШКУ И ПОМОЋ ЖРТВАМА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Будући да је број пријављених случајева насиља у породици костантно у порасту, указала се потреба за што хитнијом интервенцијом у случајевима насиља у породици. Насиље у породици не може да се оконча само полицијском интервенцијом, јер је то само први корак и постоји хитна потреба

за даљом сарадњом са другим институцијама – прије свих са центром за социјални рад, односно службама социјалне заштите.

Сагледавајући стање какво је било и имајући у виду да су и поред два закона која су на снази, те инкриминације насиља у породици и као прекршаја и као кривичног дјела, жртве и даље незаштићене, те да се није могао изнаћи адекватан начин смјештаја жртава у сигурну кућу, представници Центра за социјални рад Бања Лука промовисали су у Бањој Луци тзв. Сомборски модел заштите жртава породичног насиља који у Републици Србији важи као врло ефикасан. Гости из Сомбора су крајем новембра 2006. године представницима центара за социјални рад, ЦЈБ Бања Лука, тужилаштва, судства, те невладиних организација презентовали успјешан Сомборски модел.

По угледу на овај модел, приступило се формирању мобилног тима, односно Тима за подршку и помоћ жртвама насиља у породици и у Бања Луци. Поменути Тим је почео са радом у јуну 2007. године и чине га представници полиције, Центра за социјални рад Бања Лука и НВО „Удружене жене“, што представља јасан мултисекторалан и мултидисциплинаран приступ код сваког случаја насиља у породици. Тим функционише тако што, одмах по запримљеном позиву, представници полиције позивају Тим за подршку и помоћ жртвама насиља у породици. Заједно са полицијом, на лице мјеста излазе и један представник Центра за социјални рад Бања Лука и један представник НВО „Удружене жене“. На лицу мјеста се утврђује стање у ком се налази породица, пријављени и жртва, те се, у зависности од затечене ситуације, и реагује, свако у оквиру својих овлашћења. На овај начин је омогућено и смјештање жртве породичног насиља у сигурну кућу, у моменту акутног насиља, уколико за тим постоји потреба, те самим тим је ријешено питање заштите жртве, а што до сада није било на адекватан начин ријешено.

ЗАКОН О ИЗМЈЕНАМА И ДОПУНАМА ЗАКОНА О ЗАШТИТИ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

Увиђајући све израженију проблематику насиља у породици, те парадоксалност ситуације у којој су се субјекти заштите, односно жртве породичног насиља нашли због неусклађености закона који се односе на ову проблематику, Влада РС је у мају 2007. године усвојила Нацрт Закона о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици. Неке од битнијих измјена односе се на то да се из члана 3. став. 1. Закона о заштити од насиља у породици ријеч тужилаштво брише, будући да се поступак заштите према овом Закону остварује у прекршајном поступку, а у складу с тим, међу субјектима заштите не предвиђа се тужилаштво, те да се у Закону о прекршајима као овлашћени орган који може поднијети захтјев за покретање прекршајног поступка не наводи тужилаштво.

Измјенама и допунама Закона, појам насиља у породици је термилошки и језички боље прецизиран.

У члану 4. предложених измјена и допуна Закона проширује се обавеза пријаве насиља у породици и на раднике у социјалним установама и службама који у свом раду могу доћи до таквог сазнања, а у складу са одредбама Закона о прекршајима, гдје се као овлашћени орган за покретање прекршајног поступка именује полиција. Полиција је једини надлежи орган коме треба пријавити насиље у породици.

На овај начин обезбјеђује се заштита и сигурност жртве насиља у породици. То значи да се одмах по интервенцији полиције, која уз то има обавезу да обавијести надлежни центар за социјални рад, жртва насиља смјешта у сигурну кућу, а на основу процјене њене физичке и психичке угрожености. Центар за социјални рад врши ову процјену и у позицији је да жртву насиља смјести одмах, уз њен пристанак, не чекајући окончање прекршајног поступка. На тај начин хитност у предметима насиља у породици се чини стварном, а заштита жртве ефикасном. Заштитна мјера којом је могуће насилника привремено издвојити из породице мора се донијети у прекршајном поступку, рјешењем о прекршају, поштујући право на подношење жалбе. До изрицања заштитне мјере, издвајање жртве насиља из окружења мора бити императив, наравно, у ситуацијама које то захтијевају и уз одобрење жртве. Ова мјера привременог збрињавања у сигурној кући представља ново рјешење остваривања сврхе овог закона.

Народна скупштина Републике Српске на Дванаестој сједници одржаној 4. јула 2007. године, донијела је закључак да се Нацрт Закона о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици упути на стручну јавну расправу, јер се наведеним Нацртом Закона уређују питања која су од посебног значаја за грађане и о којима је неопходно да се најшире консултују заинтересовани органи и организације, као и научне и стручне институције.

Како је од доношења Закона о заштити од насиља у породици прошло готово двије године, поставља се питање колико је требало времена да се увиди да онакав какав је био Закон о заштити од насиља у породици није могао да буде функционалан. Међутим, за сваку је похвалу то што су коначно учињени кораци за унапређење заштите жртава породичног насиља, те што хитније санкционисање починилаца насилних радњи. То би, поред репресивног, требало имати и превентиван карактер.

Поред наведеног, потребно је истаћи потребу за едукацијом и сензибилизацијом кадра који се у свом раду сусреће како са жртвама тако и са починиоцима насилних радњи, а све у циљу што ефикаснијег сузбијања насиља у породици, као све израженије друштвено негативне појаве.

Литература:

1. Закон о равноправности полова БиХ, „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број 1. од 16. јуна 2003. године
2. Закон о кривичном поступку РС, „Службени гласник Републике Српске“ број 50, од 27. јуна 2003. године
3. Кривични закон РС, „Службени гласник Републике Српске“ број 49 од 25. јуна 2003. године
4. Закон о заштити од насиља у породици, „Службени гласник Републике Српске“ број 118 од 30. децембра 2003. године
5. Нацрт Закона о измјенама и допунама Закона о заштити од насиља у породици,
6. http://www.narodnaskupstinars.net/cir/uproceduri/prijedlog.php?id_prijedloga=28 (20.09.2007.)

Sanja Sumonja

VIOLENCE IN FAMILY – VIOLATION OR CRIME OFFENCE

SUMMARY: At the end of 2005, after several years of efforts, first of all, of nongovernmental sector and after that, other institutions that recognized the importance of more and more expressed issue of home violence, Republic of Srpska has got the Law on Protection from Home Violence, by which home violence became criminal offence. Two years after entering into force, the question is raised if the right step was done and if this Law enables adequate protection of victims of home violence what was its primary goal.

KEY WORDS: home violence, forms of home violence, violence as minor offence, violence as criminal offence.

Драгана Вујић,

Висока школа унутрашњих послова

**ПЕНАЛНЕ УСТАНОВЕ ЗА ЖЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, С
КОМПАРАТИВНОМ АНАЛИЗОМ ПЕНАЛНИХ УСТАНОВА У
ДРУГИМ ЗЕМЉАМА**

Апстракт:

Основна функција пеналних установа је да примјеном савремених, педагошких, пенолошко-андрагошких облика, метода и садржаја рада, осуђена лица (припадници оба пола) током издржавања казне затвора усвоје друштвено прихватљиве вриједности у циљу лакшег укључивања у живот на слободи и да се понашају у складу са општеприхватљивим нормама понашања. У којој мјери је могуће остварити овако дефинисан циљ, најбоље се може сазнати сагледавањем постојећих пеналних установа на овом простору а и шире, те упознавањем са организацијом и условима који валадају у њима.

У циљу остваривања наведеног, пеналне установе треба да спроводе преваспитавање осуђених лица, програмирају и координирају васпитни рад, испитују личност осуђеника, изграђују програме поступања за свако осуђено лице, прате рад и понашање осуђених лица у току издржавања казне затвора, прикупљају и обједињују податке и запажања стручних лица, анализирају и проучавају постигнуте резултате и утицај предузетих васпитних мјера, те предузимају потребне мјере на унапређењу васпитног рада у установи, примјењујући савремене методе, облике и садржаје рада.

Наравно, не треба имати илузије да овакве установе могу да исправе све недостатке друштва и промашаје не плану превенције, већ је у циљу превазилажења учињеног, потребно отворати се према новим идејама и могућностима остварења зацртаног циља на најбољи могући начин.

Кључне ријечи: пеналне установе, жене-осуђенице, сврха кажњавања, ресоцијализација.

У в о д

Пенологија је научна дисциплина која се бави изучавањем затворске заједнице како би се сврха кажњавања, како ју је заједница поставила, односно суд пресудио кроз затворску казну, извршила над учиниоцем кривичног дјела.

Сврха кажњавања није репресија над човјеком, учиниоцем кривичног дјела, већ његово преваспитавање ради његове ресоцијализације тј., повратка у заједницу као продуктивног члана који неће више вршити кривична дјела.

Ипак, противрјечност коју ова научна дисциплина треба да рјешава јесте та што је по својој природи затвор тотална установа са строго дефинисаним правилима, гдје је човјек лишен, тј. ограничена му је слобода, што истовремено и јесте својеврсна репресија према поједници.

При разматрању проблематике назначене у наслову треба поћи од чињенице да је криминалитет жена најчешће тијесно везан са тешким економским положајем жена (када врше имовинска кривична дјела), односно са њиховом економском зависношћу у односу на супруга или неког другог члана породице (када врше КД против живота и тијела), као и са њиховим ниским образовним и социјалним статусом који им умањује способност и реалне могућности изласка из круга економске, социјалне или породичне кризе у којој се налазе. Превентивним реаговањем на ове и сличне етиолошке узроке криминалитета код жена могуће је очекивати и смањење њиховог криминалног понашања у будућности.

Због тога, оно што је неминовно за еманципацију жена у друштву мора бити и основа процеса ресоцијализације у установама у којима жене издржавају казну затвора. Суштина таквих установа би се огледала у припреми осуђеница за конформизам, те њихово приближавање животу на слободи а не стварање или продубљивање зависности чиме се ствара погодно тле за даљу криминализацију.

Ако се има у виду речено, тешко је, проучавајући постојеће затворске системе, наћи најпримјеренији начин извршења затворске казне који ће бити ефикасан и дјелотворан у поступку ресоцијализације. Јер, ако је суштина кажњавања у ресоцијализацији и превенцији, питање је да ли затвори за жене, онакви кави јесу, могу заиста утицати тако да жене не врше више кривична дјела, те омогућити њихово укључивање у нормалне токове живота?

1. Опште напомене

Установе за извршење кривичних санкција су посебне установе државне управе под непосредним надзором Министарства правде.¹ Установе за извршење кривичних санкција су посебне установе државне управе за извршење казне затвора, заводских васпитних мјера и специјалне установе.

Установе за извршење казне затвора су казнено-поправни заводи и окружни затвори. Установе за извршење заводских васпитних мјера су васпитна

¹ Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција, Службени гласник РС бр. 64/01.

установа, васпитно-поправни завод и посебна установа. Специјалне установе су специјална болница, казнено-поправни завод-школа, центар за испитивање личности, а могу се оснивати и друге специјализоване установе.

Казнено-поправне установе, према степену обезбјеђења, степену ограничења слободе кретања осуђених лица, као и примијењеним мјерама поступања прама тим лицима, могу бити: отвореног, полуотвореног и затвореног типа.

Установе отвореног типа немају физичко и материјално обезбјеђење, а организација и боравак осуђених лица заснива се на њиховој самодисциплини и личној одговорности контролисаној од стране васпитача.

Установе полуотвореног типа немају материјално обезбјеђење, а служба обезбјеђења - затворска стража казнено-поправних установа врши контролу кретања осуђених лица и обезбеђује одржавање реда.

Установе затвореног типа имају материјалнотехничко и физичко обезбјеђење као што је наоружана стража, оградни зидови осигурани горњим дијелом бодљикавом жицом, техничка средства за обезбјеђење, која представљају препреке за бјекство осуђених лица.

Казнено-поправне установе затвореног типа у свом саставу моги имати одјељење са максималним обезбјеђењем и интензивним програмом поступања прама осуђеним лицима склоним кршењу Правилника о кућном реду.

Правилником о кућном реду казнено-поправних установа затвореног типа уређена је организација рада, начин живота, одржавање реда и дисциплине, хигијенско-техничке заштите, забрана посједовања предмета и ствари погодних за напад на службена или друга осуђена лица и бјекство из установе.

Осуђена лица уживају заштиту основних права која су загарантована Уставом РС, Уставом БиХ, Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, Европском конвенцијом о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака, Европским затворским правилима и другим међународним актима, те Законом о извршењу кривичних и прекршајних санкција.²

Поред формалног затворског система, постоји и неформални затворски систем који стварају осуђена лица. Неформални затворски систем јесте начин на који се осуђена лица организују унутар затвора, насупрот формалном затворском систему. Суштина неформалног затворског система јесте потреба осуђених лица да у систему ограничене слободе задовоље неке своје потребе које су им ограничене или ускраћене, тачније да се супротставе затворским депривацијама-осујеђењима.

² Соковић С., Извршење кривичних санкција, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет, Крагујевац, 2003. год.

Неформални затворски систем може бити мање или више удаљен од формалног затворског система и мање или више је њему супротстављен. Неформални затворски систем има своју хијерархију, своја правила понашања и свој језик: сленг и шатровачки језик.

2. Пеналне установе за жене у Републици Српској

У казнено-поправним заводима могу постојати *посебна одјељења за извршење казне затвора за осуђена лица женског пола*, посебна одјељења за извршење малолетничког затвора, као и посебна одјељења за извршење васпитне мјере упућивања у васпитно-поправни дом.

У казнено-поправном заводу за жене казну затвора издржавају лица женског пола, без обзира на дужину казне и лица женског пола осуђена на казну малолетничког затвора.

За лица женског пола важе све опште одредбе Закона о извршењу кривичних и прекршајних санкција, с тим што се у закону посебно спомињу одредбе које се односе на жене труднице и мајке. Закон за поменуте категорије предвиђа сљедеће:

- у казнено-поправном заводу за жене постоји породилско одјељење и одређене просторије за дјецу,
- у установама за жене, породиље и мајке којима је дозвољено храњење дјеце смјештају се одвојено од других осуђеница,
- труднице, односно породиље, прије или после порођаја, добијају храну по врсти и количини коју одреди лекар или друго стручно лице,
- на осуђене жене за вријеме трудноће, порођаја и материнства у погледу одсуства са рада примјењују се општи прописи,
- уколико је дијете рођено у установи, та чињеница неће бити поменута у изводу из матичне књиге рођених,
- осуђена жена- мајка, задржава дијете до навршене једне године живота, после чега се дијете, у споразуму са њом, предаје породици или органу старатељства надлежном по мјесту пребивалишта мајке, ако је оно непознато по мјесту боравишта,
- изузетно, на приједлог здравствене установе и преваспитне службе, руководица установе може одредити да мајка, на свој захтјев, може задржати дијете до навршене три године живота.

Осим три казнено-поправна дома који су смјештени у Бањој Луци, Фочи и Источном Сарајеву, и три окружна затвора смјештена у Добоју, Требињу и Бијељини, у Републици Српској постоји и једна специјална установа затвореног типа – специјална болница у Сокоцу, у коју се смјештају лица којима је изречена мјера обавезног психијатријског лијечења и лијечења од зависности.

Међутим, у Републици Српској не постоји посебна затворска установа за жене које су осуђене на казну затвора. Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција предвиђа формирање, у оквиру казнено-поправних завода, посебних одјељења за жене осуђене на казну затвора. У Републици Српској постоји једно такво одјељење при КПЗ у Источном Сарајеву. Када се иста проблематика сагледа у неким сусједним земљама, увиђа се постојање посебних установа (затвора) за жене. Тако у Републици Србији постоји затвор за жене у Пожаревцу (о коме ће бити ријечи у наредном излагању), док и у другим европским земљама па и шире постоје посебне пеналне установе за жене. У сусједној Хрватској такође постоји затвор за жене осуђене на издржавање казне затвора, те у оквиру њега и затвор за малолетнице. Недостатак таквих или сличних установа код нас, највјероватније се може правдати недостатком финансијских средстава.

Казнено-поправни затвор (даље у тексту: установа) у Источном Сарајеву, познатији под називом «Кула», спада у полуотворени тип затвора и једини је такве врсте на овим просторима. С обзиром на то да се такве класификације врше на основу степена обезбјеђења, ова установа има физичко али не и техничко обезбјеђење, што подразумијева веће отварање установе ка животу на слободи, али не и одсуство потпуне контроле над лицима која ту бораве.

У оквиру ове установе постоји одјељење за жене осуђене на издржавање казне затвора, које је физички (зид) одвојено од одјељења гдје казну издржавају лица мушког пола. Одјељење за жене обухвата притвор за лица за која је потребно одређивање притвора и дио за издржавање казне затвора. С обзиром на то да је ово једина таква установа на овим просторима, у њој казну затвора издржавају све жене, без обзира на изречену висину казне.

По доласку у установу осуђеница прво проводи једно вријеме (најдуже до 30 дана) у пријемном одјељењу. У пријемном одјељењу се проучава личност осуђеница са психолошког, педагошког, социјалног и безбједоносног становишта и утврђује се програм поступања. На основу резултата проучавања личности осуђене, утврђује се приједлог програма поступања. Програм поступања садржи: класификациону групу, врсту послова које осуђеница може обављати, потребу општег и стручног образовања, медицинског третмана, потребу рада у области породичних односа, интензитет и облик васпитног рада, као и обим слободних активности. Примјена програма поступања врши се зависно од понашања осуђеног лица, његовог залагања на раду, дисциплине, стеченог повјерења, те резултата процеса преваспитања.

По утврђивању анамнезе и осталих битних података о осуђеници, врши се њена класификација. У овој установи постоје А и Б категорија осуђеница. У А категорију осуђеница улазе особе са блажом казном, те особе које у току борава у установи покажу најбоље понашање, које се оцјењује од стране за то задужених инструктора које достављају своје мишљење васпитном одјељењу

које формира коначну оцјену о осуђеници. Понашање осуђеница може оцјењивати и стражар, и то углавном у слободно вријеме.

Осуђенице из А категорије имају одређене привилегије у односу на осуђенице Б категорије, које се најчешће манифестују кроз омогућавање додатних посјета или дозвољавање изласка из установе. Привилегије које се у овој установи примјењују јесу: слободан излазак ван установе у трајању од 24 часа, 5 часова у току мјесеца боравка ван установе, 6 дана отпуста у току године. Наравно, овдје су предвиђена и нека ограничења. Тако ове привилегије могу уживати оне осуђенице које су осуђене на казну затвора у трајању од 5 година а издржале су $\frac{1}{4}$ казне.

Што се тиче образовних процеса, иако их Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција предвиђа, тешко их је организовати, како због малог броја осуђеница тако и због структуре личности која тај процес не захтијева.

Установом, тачније и одјељењем за мушкарце и одјељењем за жене осуђене на издржавање казне затвора, руководи управник. У женском одјељењу особље чине припаднице истог пола. Поред затворских службеница и стражарки, установа запошљава и стручне кадрове различитих профила: педагоге, психологе, социјалне раднике, здравствене раднике и сл.

Послови који стоје на располагању осуђеницама су углавном лакши послови везани за рад у кухињи, вешерају, одржавање хигијене и сл. Важно је поменути да у Хрватској, у затвору за жене, постоји фабрика за производњу мушких кошуља у којој су на раду ангажоване осуђенице.

Установа организује посјете за осуђенице 2 пута мјесечно, с тим што руководицац установе има право да дозволи и већи број посјета за осуђенице које се истичу добрим понашањем и радом. Психијатар установе такође може да предложи такву привилегију за лица за која оцијени да је то потребно због њиховог здравственог стања.

Оно што је важно напоменути везано за ову установу, а што је разликује од других у свијету, јесте групни систем који подразумијева смјештај више осуђеница (5-6) у једну просторију, што опет зависи од расположивог простора. У већем броју земаља у свијету примјењује се ћелијски систем.

Ова установа до сада је служила и за малољетне осуђенице, како са наших простора тако и за стране држављанке. Сада је у току изградња васпитно-поправног дома за малољетне осуђенике. Идеја о изградњи затвора за жене, који би служио као установа искључиво за ову категорију осуђеника, неће се сигурно реализовати у скорој будућности.

3. Пеналне установе за жене у Републици Србији

3.1. Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу.³

Године 1874. изграђен је у Србији посебан државни затвор за жене. Од 1.2.2000. године, Уредбом Владе Републике Србије о оснивању завода за извршење заводских санкција у Републици Србији, формиран је самосталан Казнено-поправни завод за жене. Завод је категорисан као установа полуотвореног типа, са затвореним, полуотвореним и отвореним третманом.

Данас, затвор за жене у Пожаревцу обухвата два павиљона за становање, један павиљон у којем су смјештене старе и болесне особе, затим одвојен павиљон за мајке са бебама и једну малу зграду у којој су смјештене радионице. Ван зидова, у склопу затвора, смјештене су службене просторије затвора, соба за чуваре и соба за пријеме посјета. Дневне собе са телевизорима постоје у свим павиљонима, док су кухиња и трпезарија смјештене само у једном. У свим павиљонима постоје заједничка купатила. Кантина, библиотека и сала за гледање филмова постоје само у једном павиљону.

Казнено-поправним заводом руководи управница. Поред ње, особље затвора чине стручна женска лица из различитих области: психологија, педагогија, здравство, те неопходан број затворских службеница.

У циљу спровођења образовног процеса у КПЗ, ангажују се наставници из редовних школа, што у основи зависи од броја жена које се налазе на издржавању казне затвора.

У овом затвору осуђенице се не класификују према степену друштвене опасности, већ према послу који обављају. Осуђенице које заслужују минималну контролу смјештене су са осуђеницама које заслужују максималну контролу, уколико су ангазоване на истој врсти посла.

Главна карактеристика свих послова који стоје на располагању осуђеницама јесте да су то углавном традиционални женски послови, те да се претежно односе на одржавање функционисања затвора. Када осуђеница дође у затвор, тим стручњака (педагог и психолози) утврђује њене радне способности и распоређује је у једну од три сљедеће категорије: осуђенице способне за тешке физичке послове, осуђенице способне за лаке физичке послове и осуђенице неспособне за било какав рад (старе и болесне).

Осуђенице одређене да обављају тешке физичке послове раније су биле упошљаване на производњи одјеће и разних предмета за домаћинство. Међутим, у новије вријеме, због недостатка сировина, индустријски погони и занатске радионице ријетко раде. Због тога се ова категорија најчешће

³ [http://zatvor/Vesna Nikolić-Ristanović.htm](http://zatvor/Vesna%20Nikolic-Ristanovic.htm)

упошљава на пољопривредним добрима и обавља веома тешке пољопривредне послове. Лаки физички послови који стоје на располагању осуђеницама су традиционални послови везани за шивење, вез, кување, прање веша, чишћење и сл.

Слободно вријеме осуђенице проводе користећи садржаје које нуди таква установа, као што су читање књига, гледање телевизије, гледање филмова са видео-касета, одржавање цвијећа и сл.

У складу са законом, осуђенице имају право на посјету блиских чланова породице једном мјесечно уколико се налазе у затвореном одјељењу, или два пута мјесечно уколико се налазе у полуотвореном или отвореном одјељењу, у дијелу затвора који је за то намијењен. Друге могућности за посјете или изласке у град ради виђења са члановима породице не сматрају се правима већ привилегијама које се стичу добрим понашањем, а на сопствени захтјев и на основу оцјене управитељице.

4. Пеналне установе за жене у свијету

Сви затвори за жене имају неколико битних заједничких карактеристика, што су показала истраживања спроведена у неким европским земљама, па и шире. Општа је појава да су затвори за жене углавном дефинисани као затвори затвореног типа, са постојањем отворених и полуотворених одјељења.

Дакле, жене осуђене на издржавање казне затвора смјештају се унутар зидина затворске грађевине, што је у директној вези са контролом и мјерама обезбјеђења, а што би требало да буде прилагођено друштвеној опасности коју представљају осуђенице. Стварање полуотворених, а поготово отворених установа, има велики значај у приближавању осуђеница животу на слободи. Отворене установе се показују као посебно погодне за осуђенице које представљају мању друштвену опасност и таквих личних обиљежја која омогућавају ефикаснији третман, уколико се он базира на повјерењу и простом надзору.

Када се имају у виду кривична дјела која врше жене, околности под којима их врше, те лична обиљежја просјечне осуђенице, јасно је да су отворене установе, као и третман базиран на оспособљавању за живот на слободи, прави облик пенитенцијарног реаговања на њихово криминално понашање. У стварности се не води рачуна о овим околностима, што резултира тиме да су затвори за жене установе затвореног типа које стога спутавају остваривање сврхе кажњавања - оспособљавање за нормалан живот на слободи.

Пенитенцијарне установе за жене по правилу не омогућавају диференцијацију третмана између веома малог броја веома опасних осуђеница и већине осуђеница које представљају малу или никакву друштвену опасност. Одступање од овог става представља податак да је у скороје вријеме у Канади

саграђен затвор намијењен веома опасним криминалкама, односно осуђеницама које се сматрају толико друштвено опасним да се претпоставља да могу једна другој угрозити живот.

Готово идентична ситуација постоји и у европским затворима за жене затвореног типа: Butzow и Vechta у Њемачкој, Ringe у Данској, Nameenlinna у Финској, Bredtveit у Норвешкој.

Истраживања су показала да се ригорозна контрола времена и простора спроводи чак и у установама отвореног типа које су намијењене женама. Истраживачки тим који је посматрао ситуацију у америчким затворима констатовао је постојање ригорозне контроле доласка и одласка, као и дневних активности у затвору за жене у Houston House у Бостону, као и веома ограничена слобода избора занимања у оквиру Програма за осуђене жене у затвору у Питсбургу.

То је на неки начин могуће објаснити малим бројем осуђеница у овим установама, што омогућава неку врсту «тоталне» контроле над њима. У европским затворима за жене затвореног типа, на примјер, постоји унутар затвора одјељење у коме осуђенице имају слободнији режим одласка и доласка, организације obroка и слободног времена. Тако у њемачком затвору Vechta спратови установе служе за распоређивање осуђеница према њиховом напредовању - не само према времену протеклом од њиховог доласка, већ и према њиховој спремности да се понашају конформистички.

Програм општег и стручног оспособљавања углавном зависи од броја осуђеница, те уколико се ради о малом броју, тешко га је организовати и спровести.

Послови који женама стоје на располагању су традиционални послови везани за шивење, ткање, прављење одјеће, рад у кухињи, фризерски послови и слично. Изузетак је затвор Ringe у Данској, у коме се осуђенице баве израдом намјештаја, као и амерички затвор Shakoree, у коме постоји неколико модерно опремљених погона за израду модерне спортске опреме.

Ријетке су земље које омогућавају дужи боравак новорођеног дјетета уз мајку, те посебне услове за посјете породице. У погледу ове проблематике знатно се разликује стање у европским и америчким земљама. У америчким земљама сасвим изузетно је могуће да дијете које се роди у затвору остане уз мајку неко вријеме, док то у канадским затворима није могуће. На присуство дјете у затворима примјењују се иста правила као и кад су у питању супрузи: за продужене посјете (2-3 дана) користе се мали породични апартмани, у којима осуђеница и њена породица сами припремају храну, гледају телевизију и сл. Међутим, пошто постоји мали број таквих апартмана, неопходно је унапријед вршити резервацију.

У европским затворима омогућава се останак дјетета уз мајку одређено вријеме. Тако, на примјер, у њемачком затвору Vechta мајке сасвим мале дјеце имају право да буду са њима у затвору, у посебним привилегованим установама. Слична пракса постоји и у женском затвору у Финској, док то није случај са затворима за жене у Данској и Норвешкој.⁴

З а к љ у ч а к

Модерни систем извршења казне лишења слободе полази од превазпитавања као основног циља казне и инсистира на таквим условима издржавања казне који омогућавају да се осуђенички живот у што већој мјери приближи нормалном животу на слободи и да тако представља адекватну припрему за конформистичко понашање осуђеног лица по изласку из затвора. Тако се данас развија нови пенитенсијарни систем на основама елиминисања преграда између затвореника и спољњег свијета. Поред позитивних елемената из ранијих система који су погодни да се укључе у систем «нормализације» живота осуђеника (поштовање права осуђеника, радна терапија и професионално оспособљавање, права везана за комуникацију са породицом и сл.), овај модерни систем карактерише и заједничко издржавање казне и стварање полуотворених и отворених установа.

Међутим, да би овакав модерни систем заживио и на овим просторима, потребно је корјенито промијенити постојећи, у коме су главни недостаци: непостојање посебних установа у којима би казну затвора издржавале жене, као и непостојање установа за издржавање казне за малолетнике. Без ових специјалних установа није могуће спровести одговарајући постпенални третман ове категорије осуђеника нити остварити предвиђену сврху кажњавања. За очекивање је да ће ови проблеми наићи на разумијевање одговорних људи, те да ће бити рјешавани у скорој будућности, како би на тај начин овакве, а и сличне установе, на најбољи могући начин остваривале сврху свог постојања.

Литература

1. Игњатовић Ђ., Криминологија, Номос, Београд, 1998. година,
2. Соковић С., Извршење кривичних санкција, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет, Крагујевац, 2003. година,
3. Закон о извршењу кривичних и прекршајних санкција, Службени гласник РС, бр. 64/01,
4. <http://zatvor/Vesna Nikolić-Ristanović.htm>

⁴ <http://zatvor/Vesna Nikolić-Ristanović.htm>

Dragana Vujic

**PENALTY INSTITUTIONS FOR WOMEN IN REPUBLIC OF SRPSKA,
WITH A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PENALTY INSTITUTIONS
IN OTHER COUNTRIES**

ABSTRACT: The basic function of the legal institutions is to apply the contemporary, educational methods and contents for the convicts to accept social values in order to join the life outside the prison.

In order to achieve this, the legal institutions should provide the education for convicts, to coordinate the educational work, to test the personality of the convicts, to analyze and study the achieved results and to apply the findings for better education.

These institutions cannot, however, improve the deficiencies of the society nor prevent mistakes, but they should accept new ideas and possibilities in achieving goal.

KEY WORDS: legal institutions, female convicts, purpose of penalty, resocialization.